

Людзьмі звацца! — Янка Купала

Літаратура і Мастацтва

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 г.

ШТОТЫДНЁВІК МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 6 ліпеня 1990 г. № 27 (3541) ● Цана 10 кап.

У НУМАРЫ:

Гэта ёсць наш апошні?..

Калі выйдзе гэты нумар «ЛіМа», штодзённыя газеты паспеюць даць не адну справаздачу аб рабоце XXVIII з'езда КПСС. Мы ў гэтым плане спаборнічаць з імі не можам—выходзім раз на тыдзень і аператыўна паспець за падзеямі бывае не тое што цяжка—немагчыма. Таму гэтыя нататкі, напісаныя па свежых слядах першых дзён работы з'езда, не могуць прэтэндаваць на глыбокі аналіз гэтай неардынарнай у жыцці краіны падзеі. Дзялюся з чытачом проста думкамі, уражаннямі чалавека, які ў гэтыя дні стараўся не прапусціць тэле- і радыёперадач з Крамлёўскага Палаца з'ездаў.

...Неспазнаная прырода асацыяцыі — гледзячы па тэлевізары адкрыццё з'езда, я ўспомніў (чаму?) хрэстаматыйную фразу Леніна: рэвалюцыя, аб неабходнасці якой гаварылі бальшавікі, — здзейснілася!.. Што было далей, мы ведаем... Але чаму ўсё-такі ўсплыла ў памяці фраза, аддаленая ад нас смугой гадоў? З-за прыблізнага, павярхоўнага падабенства той і сённяшняй рэвалюцыйнай сітуацыі? А і сапраўды, у КПСС, у грамадстве апошнім часам выспявала, як мне здаецца, спадзяванне (мо крыху і наіўнае) на тое, што вось, маўляў, прыйдзе дваццаць восьмы з'езд, ён усё паставіць на месца, усё вырашыць, «каждому воздаст...» Адным словам, з'езд гэты — наша апошняя надзея, наш *апошні шанц*.

З гэтай «апошняй надзеяй» услед за тэлекамерай прабягаю вачамі па стадыённай прасторы Палаца з'ездаў, па радах крэслаў у партэры, па балконных ярусах. Твары, твары... Колькі іх? Адкрываючы з'езд, М. С. Гарбачоў скажа, што на яго абрана 4683 дэлегаты, з якіх 4657 прыбылі ў Маскву. Акрамя таго, на з'езд запрошана 350 рабочых і сялян, не абраных дэлегатамі. Праз дзень я прачытаю ў «Звяздзе» інтэрв'ю з адным з гэтых запрошаных — вадзіцелем 5-га аўтобуснага парка г. Мінска Г. Духотам, які з горкай іроніяй прызнаецца, што адчувае сябе ў беларускай дэлегацыі чужым. «Чаго я сюды прыехаў? — пытаецца Г. Духота. — Для вясельнага генерала не падыходжу, а дэкарацыяй у спектаклі быць не хачу... Мы, запрошаныя, не бачылі і не чыталі ніводнага праекта дакумента з'езда. Тады навошта мы тут?»

Мяркуючы па шыльдачках, што ўстаноўлены на сталах, дэлегаты з'езда сядзяць зямляцтвамі. Так было і на Устаноўчым з'ездзе Кампартыі Расіі, дзе, як засведчылі некаторыя журналісты, акрэдытаваныя там, большасць дэлегацый вызначалася ўнутранай дысцыплінай і субардынацыяй — кожны прамоўца выказваў думку, загадзя выпрацаваную яго кіраўнікамі. Згадка не выпадковая, калі ўлічыць, што 2800 дэлегатаў Установчага расійскага з'езда *складаюць трывалую* большасць і тут, на з'ездзе ўсесаюзным.

Як лагічнае праяўленне такой расстаноўкі сіл успрыняў я вокрык аднаго з дэлегатаў у адрас кіраўнікоў дэлегацый: «Мы сабраліся сюды працаваць, а не гаварыць. І калі вы кіраўнікі, дык кіруйце!» Падумалася тады — жывы курылка! Не падуладныя гэтыя людзі ні часу, ні пераменам у грамадстве. А як было расцаніць прапанову іншага дэлегата — прыняць заяву аб тым, што з'езд *бярэ на сябе ўсю паўнату ўлады* ў партыі, прымае адстаўку ЦК і Палітбюро і не выбірае нікога з цяперашняга складу ў Прэзідыум з'езда «за развал работы». Якія сілы стаялі за гэтым дэлегатам, каму расчышчаў ён дарогу да ўлады?

І ўсё-такі, і на гэтым сумным фоне сёе-тое парадавала. Я маю

(Працяг на стар. 2—3).

Міхаіл ГАРБАЧОЎ:

«Пытанне сёння стаіць так: або савецкае грамадства пойдзе наперад па шляху пачатых глыбокіх пераўтварэнняў — і тады, пераканаць, нашу вялікую многанацыянальную дзяржаву чакае дастойная будучыня, або верх возьмуць контрперабудовачныя сілы, і тады краіну, народ чакаюць, давайце глядзець праўдзе ў вочы, змрочныя часы».

Аляксандр ЯКАЎЛЕЎ:

«...Лічу, што толькі абноўленая, паявелая і памаладзелая партыя здольная будзе павесці краіну і далей шляхам сур'ёзных пераўтварэнняў. Рух гэты няспынны, ён пойдзе — з партыяй ці без яе. Кансерватыўныя настроі і тэндэнцыі, якія выразна заявілі пра сябе апошнім часам, — следства і сведчанне таго, што партыя яшчэ ў значнай ступені застаецца палонянкай сістэмы грамадскага застою, народжанай рэжымам асабістай улады».

Пяць мінут. А што далей?..

28 чэрвеня ў 19 гадзін 30 мінут установы культуры на 5 хвілін перапынілі сваю работу.

Гэтая акцыя павінна была прыцягнуць увагу ўсіх да таго гаротнага становішча, у якім знаходзіцца наша культура, якая гадоў дзесяць назад у штодзённых мроях кіруючай аўтарытарна-бюракратычнай сістэмы лічылася «самай перадавой у свеце». Сёння яна сапраўды самая «рэкордная» ў свеце, толькі рэкорды гэтыя гаротна-сумныя. Са 172 буйных адміністрацыйных тэрыторый краіны толькі палова мае музычныя тэатры, менш трэці — тэатры юнага гледача. Каля 60 гарадоў з насельніцтвам звыш 100 тысяч жыхароў наогул не маюць таатраў, палова гарадоў таго ж маштабу—канцэртных залаў. Амаль у 90 адміністрацыйных цэнтрах і гарадах з насельніцтвам звыш 250 тысяч чалавек адсутнічаюць мастацкія музеі. Рэшткавы прынцып у адносінах да культуры трывала ўкараніўся ў грамадскай свядомасці. 0,78 працэнта: столькі асігнуецца ў Беларусі на культуру з дзяржаўнага бюджэту. Хіба можна што-небудзь зрабіць з такім мізэрам у кішэні?

Пра гэтую катастрафічную сітуацыю і гаварылі на сваіх мітынгах работнікі культуры рэспублікі ў той чэрвеньскі дзень. Адзін з такіх мітынгаў адбыўся каля галоўнага ўвахода ў Дзяржаўную бібліятэку імя Леніна.

— Нашы кнігі захоўваюцца ў крытычных умовах, — сказала, сярод іншага, загадчыца метадычнага аддзела Т. Кулага. — Яны задыхаюцца, прэюць і гніюць у сырых памяшканнях, куды свежае паветра не даходзіць. Дзе паратунак? Пакуль што нам ніхто не адказаў на гэтае пытанне. Я маю на ўвазе, што неабходнай плошчы пакуль што нам не даюць. Людзі аддаляюцца ад кніг і ведаў...

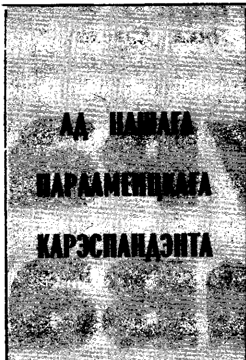
На мітынгу выступілі навукоўцы, чытачы бібліятэкі. Яны гаварылі, між іншым, і пра жабрацкую зарплату бібліятэкараў, і пра абыякавасць да культурных запатрабаванняў людзей з боку кіруючых улад.

Быў прыняты зварот да Вярхоўнага Савета БССР.

Ці дапаможа 5-мінутная «забастоўка» работнікам культуры?

Дзе ёсць гарантыя, што нешта зменіцца? Цяжка сказаць. Пытанні застаюцца без адказу. Як і адзін з плакатаў, што быў на мітынгу: «Пяць мінут?! А што далей???»

Наш кар.

Працягваючы гаворку пра тое, як «з падачы» адпаведных камісій выносяцца на абмеркаванне тыя ці іншыя пытанні, хочацца адзначыць адну акалічнасць, якая не можа не ўстрывожыць. Усе мы памятаем, якім пакутлівым быў марафон выбрання старшынь камісій і фарміравання іх складу. І вось цяпер, калі камісіі пачынаюць прапаноўваць сесіі напрацаваны матэрыял, яны досыць часта сутыкаюцца з праявамі недаверу да сваёй дзейнасці. Што стаіць за гэтым? Недахоп вопыту і кампетэнтнасці членаў камісій? Незадаволенасць дэпутацкага корпуса вынікамі працы, і адпаведна — пастаянная патрэба ў «громаадводзе»? Так ці інакш, але відавочна, што парламенцкі механізм вымагае карпатлівай наладкі, дасягнення суразмернасці ўсіх сваіх структур.

Дэбютавала на мінулым тыдні і Камісія па пытаннях галоснасці, сродкаў масавай інфармацыі і правоў чалавека. Яна рыхтавала адно з пытанняў парадку дня сесіі — аб сродках масавай інфармацыі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР. Прапанаваны ёю праект пастановы выклікаў ажыўленую дыскусію і быў вернуты на дапрацоўку. Між тым дэбаты аб галоснасці з'явіліся водгуллем дэбатаў аб уладзе, а таму на іх варта спыніцца асобна.

БУДАВАЦЬ ЦІ ПЕРАБУДОЎВАЦЬ?

Бываючы у рабоце Вярхоўнага Савета пасяджэнні і нават асобныя дні, калі журналісты на балконе разводзяць рукамі, — пра што, маўляў, пісаць ці гаварыць у рэпартажах з сесіі? Пра механічнае зацвярджэнне указаў старога Прэзідыума? Пра амаль фармальныя выбары той ці іншай кандыдатуры? Ці — зноў пра тое, як некаторыя дэпутаты па-ранейшаму, нягледзячы на нядаўні скандал, націскаюць кнопкі і за сябе, і за «таго хлопца»?

Што ж, існуе, напэўна, не толькі парламенцкая творчасць, але і парламенцкая руціна...

Праца Вярхоўнага Савета рэспублікі ўжо не з'яўляецца сенсацыяй, стала — з усімі сваімі здабыткамі і пралікамі — неад'емнай часткай нашага грамадскага жыцця. Святы дэмакратыі мінаюць, настаюць будні.

Але сярод гэтых будняў, думаецца, нельга абмінуць увагай адзін важны момант, у пэўным сэнсе этап у станаўленні нашага парламента. На мінулым тыдні распачалі сваю дзейнасць пастаянныя і часовыя дэпутацкія камісіі. Менавіта яны, як і належыць, прымаюць на сябе асноўны цяжар заканатворчай працы.

У гэтым сэнсе паказальнай з'яўляецца выпрацоўка «камісіяй Смоляра» дакумента, які падагульняў чарнобыльскія слуханні. Камісія працавала, што называецца, пры адчыненых дзвярах — улічваліся ўсе заўвагі і прапановы, разглядаўся і альтэрнатыўны праект, прадстаўлены «Дэпутацкім клубам».

Калі пішуцца гэтыя радкі, пастанова Вярхоўнага Савета БССР «Аб мерах па паскарэнню рэалізацыі Дзяржаўнай праграмы па ліквідацыі наследстваў катастрофы на Чарнобыльскай АЭС» прынята за аснову, пачалося яе паартыкульнае абмеркаванне. Парламент прызнаў нездавальняючай папярэднюю дзейнасць урада ў «зоне асаблівай увагі». Мяркуецца абвясціць Беларусь зонай нацыянальнага і экалагічнага бедства, надаць Саўміну рэспублікі асаблівыя паўнамоцтвы, утварыць Дзяржкамітэт БССР па праблемах наследстваў катастрофы і спецыяльную камісію для вызначэння яе эканамічных выдаткаў, патрабаваць вяртання нашай рэспубліцы не менш сямідзесяці працэнтаў сродкаў, перададзеных Мінатамэнерга СССР з рахунка № 904... Больш падрабязна пра гэтыя і іншыя захады, якія прадугледжваюцца пастановай, чытачы даведаюцца ўжо са штодзённых газет, радыё- і тэлетрансляцый з сесіі.

Так, прапанаваны дэпутатам праект пастановы не з'яўляўся ўзорам парламенцкага дакумента. Але ж найбольшыя пярэчанні выклікала менавіта тое, што, здавалася б, павінна было вітацца: слушнае, канструктыўнае рашэнне аб заснаванні новага грамадска-палітычнага выдання, друкаванага органа Вярхоўнага Савета — «Народнай газеты». Ход перадвыбарчай барацьбы, дзейнасць нашых абраннікаў ужо ў дэпутацкім статусе значна рассунулі межы галоснасці, выявілі шырокі спектр думак. Выданне парламенцкай газеты было б лагічным працягам і, хочацца верыць, якасным развіццём дэмакратычных працэсаў. Да таго ж, заўсёды лепш мець, скажам, не пяць газет, а дзесяць — наталяецца інфармацыйны голад, ствараецца рынак ідэй. У гэтым сэнсе неабходнасць з'яўлення новага выдання — інфармаванага, дасведчанага, аўтарытэтнага, так і просіцца, рэспектабельнага — не выклікае сумнення.

Аднак многія дэпутаты прытрымліваюцца іншай думкі і скіроўваюць позіркі на ўжо існуючыя сродкі масавай інфармацыі — партыйна-дзяржаўна-ўрадавыя. Можна сказаць, што пануючай сярод дэпутацкага корпуса сёння з'яўляецца ідэя «скасавання шлюбу», выдзялення сваёй долі з сумесна нажытай партыйна-дзяржаўнай маёмасці. І справа тут, відома, не абмяжоўваецца адно толькі газетамі. У наяўнасці — крызіс двоеўладдзя, і трэба добра падумаць над шляхам выйсця з яго. Прычым, найлепшым будзе той, які ўзмацніць народаўладдзе.

Пытанне я сфармуляваў бы так: будаваць ці перабудоўваць? Спрабаваць сілком прымусіць аддаць, па-добраму прасіць падзяліцца, стымулюючы такім чынам бурную дзейнасць непераможнай, здаецца, партбюракратыі? Альбо — браць парламенту усю ўладу ў свае рукі, заканадаўча рэгулюючы існаванне грамадскіх арганізацый, правы ўласнасці, вынараняючы манапалізм з усіх сфер нашага жыцця?

...А газету Вярхоўнаму Савету трэба ўсё ж мець сваю.

Андрэй ГАНЧАРОЎ.

Дэпутацкі клуб «ЛіМа»

ПЛАН, БЮДЖЭТ І МАГДЭБУРГСКАЕ ПРАВА

Планаванне ў яго мінулым і цяперашнім выглядзе — спосаб існавання адміністрацыйна-каманднай сістэмы. У галіне эканомікі планавалася ўсё, што магчыма і немагчыма, і па валу, і па аб'ёму рэалізаванай прадукцыі. Апошняя форма планавання ў свой час дэкларавалася як больш прагрэсіўная, аднак ва ўмовах манаполіі вытворцаў яна непазбежна вяла да павелічэння цэн любымі мэтамі — з'явіліся ганаровыя пяцікутнікі, усялякія індэксы. Удзельная вага адносна «вышэйшай» катэгорыі якасці ў агульным аб'ёме прадукцыі, зразумела, таксама планавалася ад дасягнутага і, натуральна, імкнулася да 100% і таму ізноў трэба было пачынаць планаванне выпуску прадукцыі ў натуральных паказчыках і па асартыменце і г. д.

Але на ўсё гэта гучнае лясканне бізуна нашы сланы-манаполіі мала звярталі ўвагі, працягваючы ў зададзеным рэжыме абгрызаць і вытоптваць як прыродныя краявіды, так і фінансавыя і іншыя нівы.

Карацей кажучы, вялізны, па задуме зграбны механізм планавання народнай гаспадаркі, на кабінетнае канструяванне якога гэтулькі сіл змарнавалі нашы вучоныя-эканамісты, нават начынены электронікай, аказаўся мала прыстасаваным да рэальнага жыцця. Нарэшце, грызяны непрыдатным сам чарцёж, бо ўжо ўвачавідкі рассыпаецца яго практычнае ўвасабленне, асабліва ў вільготным паветры перабудовы пад уздзеяннем шкадлівага грыбка — кааператываў.

Непазбежна насоўваецца рынак; гэтая непазбежнасць ужо нікім не аспрэчваецца. Таксама бясспрэчна, што рынак будзе рэгулюемым, гэта значыць, усё ж з элементамі планавання. Пытанне ў тым, якім чынам будзе ажыццяўляцца гэтае рэгуляванне і ў якой ступені.

Апошняя ўрадавая праграма прапаноўвае канцэпцыю пераходу да рынку спачатку ў выглядзе звычайнага суіснавання, а потым і сімбіёзу рыначных адносін і каманднай сістэмы. Самае горшае з падазрэнняў — што сістэма прапанавала гэту канцэпцыю ў якасці дэкаратыўнага атачэння недвухсэнсоўнага рашэння аб павелічэнні цэн. Гарантыя супраць здзяйснення такіх прадбачанняў — у самастойнай рэалізацыі гэтай канцэпцыі ў месцах. Падзеі апошніх гадоў вучаць, што жыццё апярэджвае ўрадавыя пастановы на некалькі месяцаў; сітуацыя практычна не кантралюецца; таму ўсе гаспадаркі, калі яны жадаюць проста выжыць, павінны бегчы паперадзе ўрадавых пастаноў; задача рэспубліканскіх і мясцовых органаў улады — дапамагчы ім вывесці свае прадпрыемствы з ведамаснага канвою, дзе ўсе абавязаны раўняцца на хуткасць самага ціхаходнага, у вольнае рыначнае плаванне.

Але закон канвою дзейнічаў і працягвае дзейнічаць і ў адносінах да саміх рэспублік, гарадоў, раёнаў. Прадугледжана яго ўздзеянне і ў згаданай канцэпцыі, дзе гаворыцца аб неабходнасці «дапамогі адстаючым рэспублікам і нацыянальным утварэнням», стварэнню для іх «аднолькавых стартавых умоў». Гэта азначае ўсё тое ж імкненне да эканамічнай энтрапіі ад Ташкента да Мінска.

Зноў прыходзіцца паўтараць аксіёму: рэформы павінны быць дыферэнцыраваны па асобных рэспубліках і рэгіёнах. Ва ўсялякім выпадку, нават у царскай Расіі рэформа 1861 года была для заходніх губерняў, у тым ліку для Мінскай, у асобнай рэдакцыі і больш радыкальнай. Калі цяперашнія рэформы не стануць гэткімі для Беларусі, то наш гарсавет павінен самастойна выступіць з заканадаўчай ініцыятывай больш радыкальных эканамічных пераўтварэнняў у Мінску, і адначасова павысіць статус горада ў такой ступені, каб мець права самому канкрэтызаваць, напаўняць і рэдагаваць законы ў эканамічнай галіне.

Ва ўсялякім выпадку, нам патрэбна самім, выкарыстоўваючы закон «Аб агульных пачатках мясцовага самакіравання...», пашыраючы ў неабходных пунктах кампетэнцыю гарсавета да ўзроўню рэспублікі, рыхтаваць горад да ўваходжання рыначных адносін. Горад павінен адрадзіць сваё старажытнае «магдэбургскае права», самастойна валодаць і карыстацца наборам ключоў у сваёй гаспадарцы. Год назад таму дзвесце і болей разумныя феадалы разумелі гэта і дазвалялі гарадам багацець і квітнець. Галоўны ключ, завадны ключ да рынку, які зноў павінен апынуцца ў руках горада, — гэта сістэма падаткаабкладання і сістэма выплат за карыстанне гарадскімі рэсурсамі. Пакуль жа ў нас у руках «фомка», выдадзеная цэнтрам, з дапамогай якой мы ўслед за ім рабуем касы багатых прадпрыемстваў, праўда, як высакародныя разбойнікі, не кранаючы бедных. Тыя звесткі аб паступленнях падаткаў, якія даведзены ў зводцы аб сацыяльна-эканамічным развіцці горада за тры месяцы гэтага года, пакідаюць цяжкае ўражанне. Найбольш хуткімі тэмпамі растуць падаткі, звязаныя з дзяржманапольнымі цэнамі («падаткі з абароту»), несумяшчальныя з рыначнымі адносінамі, з незалежнымі цэнамі. Вядома, падаткі на алкаголь, тытунёвыя вырабы трэба захаваць, таксама як і захаваць кантроль за цэнамі на некаторыя сацыяльна значныя тавары. Падаткі ж, закладзеныя ў высокую цану большасці прамысловых вырабаў (адзенне, тэхніка), павінны быць ліквідаваны.

Трэба не толькі кампенсаваць скарачэнне паступлення дзяржманапольных падаткаў, але і значна палепшыць фінансавае становішча горада. Горад багаты, толькі багацці свае ён аддае задарма або за бясцэнак.

У адпаведнасці з раздзелам II Закона "Аб агульных падатках мясцовага самакіравання" эканамічную базу гэтага самакіравання павінны скласці рэсурсы горада, камунальная і іншая маёмасць. Плату за карыстанне імі мы маем права пакідаць сабе, пры гэтым нармагывы адлічэнняў не павінны быць стабільнымі і доўгатэрміновымі, як гэта прадугледжана ў згаданым законе, яны павінны, як найменшае, не адставаць ад тэмпаў інфляцыі.

Вартасць усіх гэтых рэсурсаў і паслуг звычайна адлюстроўваецца ў цане гарадской зямлі. У склад гэтай цаны ўваходзяць,

Гэта ёсць наш апошні?..

(Пачатак на стар. 1).

на ўвазе факт дадатковага ўключэння ў склад сакратарыята з'езда аднаго з лідэраў «Дэмакратычнай платформы». Больш тысячы галасоў сабрала прапанова разгледзець пытанне аб палітычнай адказнасці КПСС перад народам.

Добрыя прыкметы часу — і ў адсутнасці на з'ездзе дэлегацый прадстаўнікоў сусветнага камуністычнага і рабочага руху, якія прыязджалі ці не з сотні краін. У адным з апошніх нумароў «Московских новостей» прыцягнуў увагу здымак, зроблены на мінулым, XXVII з'ездзе КПСС: сядзяць радком у прэзідыуме Чаушэску, Жыўкаў, Гусак і Хонекер. — Так і сядзелі. Гадамі, дзесяцігоддзямі...

Па ўсім відно, што не «упішуцца» ў гэты з'езд і традыцыйныя, старанна зрэжысіраваныя спектаклі-віншаванні дэлегатаў піянерамі і воінамі. Хоць, дапускаю, што ў сяго-таго з прысутных у Палацы з'ездаў усё гэта выкліча настальгічную тугу па былых слаўных часінах...

Як пойдзе, чым скончыцца з'езд? Пакуль што ход яго не нараджае аптымізму. Трэба было бачыць, як ледзь не з крыкамі «Ура!» вітала значная частка залы выступленне прызнанага лідэра кансерватараў у партыі Я. К. Лігачова, які ўжо не таючыся выступіў супраць дэмакратычных сіл у краіне, па сутнасці заклікаючы да згортвання перабудовачных працэсаў: яны, маўляў, нанеслі вялікую шкоду сацыялістычнай ідэі. Выступалі са справаздачамі іншыя члены палітычнага і дзяржаўнага кіраўніцтва краіны, але, скажам, ні сакратар ЦК КПСС А. Якаўлеў, ні міністр замежных спраў член Палітбюро Э. Шэварднадзе, прамовы якіх вызначаліся глыбінёй падыходаў, канструктыўнасцю, такой пахвалы залы не ўдастоіліся.

Як жа ў гэтай «сістэме каардынат» выглядае цэнтральная фігура Перабудовы, Прэзідэнт краіны і Генеральны сакратар ЦК КПСС Міхаіл Сяргеевіч Гарбачоў? Тут, на з'ездзе, ён пакідае дваістае ўражанне. З аднаго боку, разумееш, што менавіта на ім трымаюцца ідэі перабудовы, яе міжнародны аўтарытэт, што неабарачальныя працэсы, якія адбываюцца ў краіне і якія далі магчымасць мільёнам людзей адчуць усю жыватворнасць невядомага раней пачуцця свабоды, безумоўна, звязаны з яго імем. Але, як кажуць, з песні слова не выкінеш. Асобныя «павароты», «звівы» ў паводзінах, учынках Генеральнага сакратара выклікаюць, мякка кажучы, неўразуменне. Дазволю сабе прывесці працытаваную «Комсомольской правдой» вытрымку з публікацыі амерыканскай газеты «Вашынгтон таймс»: «На працягу расійскага з'езда савецкі прэзідэнт, падвяргаючыся жорсткаму націску як з боку партыі, так і ваеннага камандавання, змяніў свой курс на 180 градусаў і далучыўся да прыхільнікаў жорсткай лініі». Ці не ёсць у гэтым доля праўды? Ці не гэтым тлумачацца індыферэнтныя адносіны М. С. Гарбачова да «выхадкі» аднаго з дэлегатаў — генерала Макашына, які на тым з'ездзе выступіў з непрыхаванымі пагрозамі ў

у першую чаргу, інжынерна-транспартныя выдаткі, гэта значыць, на інжынерную падрыхтоўку, інжынернае абсталяванне, добраўпарадкаванне гарадской тэрыторыі, на рэгіянальныя і агульнагарадскія мерапрыемствы па ахове і санацыі навакольнага асяроддзя (усе гэтыя затраты ў Мінску ацэньваюцца ад 800 тысяч рублёў за гектар у цэнтры да 300 тысяч рублёў за гектар на ўскраінах), а таксама наступныя паказчыкі павелічэння вартасці гарадскіх тэрыторый!

Першае — за кошт развіцця сферы кіравання, навуковага і сацыяльна-культурнага патэнцыялу. Для сталіц саюзных рэспублік, акрамя Масквы і Кіева, ён вызначаны да 400 тыс. руб. за гектар на ўскраінах да 0,8—1,2 млн. руб. за гектар у цэнтры, хаця ў Мінску, чацвёртым горадзе Саюза па названых крытэрыях, ён павінен быць у 1,5—2 разы вышэйшым (у самым прэстыжным у гэтым сэнсе горадзе, у Нью-Йорку, адзін гектар зямлі ў цэнтры каштуе 250 млн. долараў).

Другое. У гарадах з гістарычнай забудовай, згодна з усесаюзнай нарматыўнай базай для сумесных прадпрыемстваў, у зонах аховы помнікаў рэспубліканскай вартасці кошт аднаго гектара павінен складаць 5 млн. руб., у іншых раёнах гістарычнага горада — да 500 тыс. руб. за гектар. Для Мінска па гэтых паказчыках да апошняга часу прапаноўвалася нязначнае павелічэнне кошту зямель у цэнтры горада.

Трэцяе. Мясцовыя ўлады таксама маюць права павялічыць кошт зямлі, зыходзячы з асаблівых умоў — попыту на ўчасткі забудовы, неабходнасці рацыянальнага выкарыстання працоўных рэсурсаў, суадносін фактычнай шчыльнасці забудовы і той, якая адпавядае прагрэсіўным тэхналогіям і будаўнічым рашэнням і г. д. Трэба адзначыць, што ў Мінску ў параўнанні з многімі замежнымі гарадамі, пад прамысловымі прадпрыемствамі займаецца зямлі ў 3—5 разоў больш.

Усе гэтыя паказчыкі вартасці гарадскіх зямель павінны быць распрацаваны па-новаму пад кіраўніцтвам гарадской ацэначнай камісіі, якую патрэбна стварыць пры гарсавеце; яна ж павінна кантраляваць і вартасць асноўных фондаў, належачых гораду. У далейшым такія паказчыкі будуць фарміравацца на фондавай біржы, якую таксама трэба ствараць на першапачатковым этапе пад эгідай савета.

Іа падставе даных кошту гарадскіх зямель павінна быць разлічана арэндная плата за іх, роўная сярэдняй велічыні ссуднага працэнта, якая, у сваю чаргу, таксама павінна быць разлічана гарадскім банкам.

Згодна артыкула 17 (пункта 1) Закона «Аб агульных пачатках мясцовага самакіравання» арэндная плата цалкам застаецца ў мясцовых бюджэтах.

Арэндная (рэнтная) плата будзе садзейнічаць змяненню профілю, вываду з горада маральна састарэлых, малапрыбытковых, экалагічна шкодных вытворчасцей, якія займаюць вялікія плошчы. Магчымы варыянт: у выпадку неплацежаздольнасці такіх прадпрыемстваў — выкуп іх за даўгі горадам і рэспублікай.

Розніца ў кошце зямель будзе стымуляваць і зробіць выгадным перамяшчэнне жыллёвага будаўніцтва на прыгарадныя тэрыторыі, якія таксама маюць патрэбу ў новай сістэме ацэнкі зямель. Яна даўно састарэла для сельскагаспадарчых і амаль нераспрацавана для лясных зямель.

Кошт гарадскіх зямель можа лічыцца гарадской часткай ва ўстаўным фондзе сумесных прадпрыемстваў — як з замежнымі, так і саюзнымі фірмамі.

Плата за працоўныя рэсурсы павінна быць паступова ліквідавана і па эканамічных, і па маральных меркаваннях. «Рэсурсам» трэба плаціць за працу ў поўным памеры, і яны самі будуць вяртаць неабходныя сумы ў бюджэт у якасці падаткаў.

Што датычыць падаткаў на прыбытак, то трэба распрацаваць у межах дзеючага заканадаўства такую іх сістэму, якая дазволіць развівацца хуткімі тэмпамі высокапрыбытковым, навукова ёмістым вытворчасцям, прадпрыемствам, выпускаючым тавары народнага спажывання, прадпрыемствам сферы абслугоўвання.

Пазабюджэтныя фонды таксама неабходна павялічыць, у першую чаргу, за кошт жорсткіх штрафных санкцый за незахаванне заканадаўства.

Атрыманыя дадатковыя прыбыткі трэба рашуча ўкладваць у стварэнне і развіццё, незалежна ад форм уласнасці, прадпрыемстваў прамысловасці будаўнічых матэрыялаў з мясцовай сыравіны і адходаў, абсталявання для жыллёва-камунальнай гаспадаркі, тавараў народнага спажывання, у сацыяльную сферу. Такім чынам, на ўзроўні горада трэба ажыццяўляць стратэгічную задачу перабудовы эканомікі — пераразмеркавання інвестыцый у спажывецкі сектар.

Вось такія крокі трэба, на маю думку, зрабіць, каб павысіць статус нашага горада, зрабіць яго багацейшым.

В. КАСЦЮКЕВІЧ,
народны дэпутат Мінгарсавета.

Ганарар за артыкул аўтар просіць перавесці на рахунак гематалагічнага аддзялення 1-й клінічнай бальніцы.

адрас Прэзідэнта, і на якія апошні аніяк не зрэагаваў? І як зразумець на гэтым фоне незвычайна жорсткую прэзідэнцкую кару, якая абрынулася на былога генерала КДБ Калугіна — за тое, што асмеліўся прыўзняць заслону над сякой-такой дзейнасцю гэтага ведамства?

Імкненнем дагадзіць кансерватыўным сілам у партыі вызначаюцца, на маю думку, і некаторыя палажэнні даклада «Палітычная справаздача ЦК КПСС XXVIII з'езду і задачы партыі», з якім выступіў Генеральны сакратар. Зрабіўшы негатыўную ацэнку палітычнага і эканамічнага становішча краіны, дакладчык, тым не менш, дэклараваў захаванне партыйна-бюракратычнай сістэмы, якая і з'яўляецца галоўным віноўнікам крызісу, у якім мы апынуліся. Рэверансам убок кансерватараў прагучаў у дакладзе заклік да ўмацавання авангарднай ролі КПСС. Выказаўся М. С. Гарбачоў і супраць дэпалітызацыі арміі, органаў унутраных спраў, дзяржаўнай бяспекі — праблемы, якая апошнім часам хвалюе дэмакратычную грамадскасць краіны.

І ўсё-такі пры існуючай расстаноўцы палітычных сіл на XXVIII з'ездзе — я за Гарбачова, за тое, каб менавіта ён зноў узначаліў партыю. Яскрава ўяўляю сабе, што адбудзецца, калі гэтую пасаду займе нехта з ліку правых. Не трэба мець вялікую фантазію, каб зразумець, што мы адразу апынемся ў часе, з якога з такімі цяжкасцямі выкараскаліся пяць гадоў назад, у часе, дзе словы «Мы ведаем, куды глядзець», вымаўленыя на гэтым з'ездзе пад гучныя апладысменты старшынёй КДБ краіны Крючковым, будуць мець самы што ні ёсць практычны змест...

Але не будзем губляць аптымізму. У газетах надрукавана паведамленне аб кансалідацыі на з'ездзе левых сіл. Дэлегаты — прадстаўнікі Дэмакратычнай і Марксісцкай платформ у КПСС, Нарада сакратароў пярвічных партарганізацый вырашылі выступіць на з'ездзе адзіным блокам, у якога ўжо ёсць і назва — «Дэмакратычнае адзінства». Днямі чуў па радыё, што дэкларавала сваю падтрымку М. С. Гарбачову на выбарах кіраўніка партыі ўкраінская дэлегацыя. Трэба думаць, што аб'яднаюцца на з'ездзе і антыдэмакратычныя сілы... Ды не будзем рабіць здагадак. З'езд працягвае работу. Давайце пачакаем яго вынікаў.

М. ЗАМСКІ.

НА ГЭТЫ РАЗ—У МІНСКУ

30 чэрвеня—1 ліпеня пад дэвізам «Незалежная Беларусь» адбылася рабочая канферэнцыя БНФ «Адраджэнне». Месца правядзення канферэнцыі—Палац культуры тонкасуконнага камбіната—стаяла пад пытальнікам да апошняга дня, але на гэты раз пад пагрозаю дэмаршу дэпутатаў БНФ у Вярхоўным Савеце ўлады ўсё ж выдалі дазвол. Нагадаем, што год назад палітычныя акалічнасці вымусілі Народны фронт праводзіць свой устаноўчы з'езд наогул па-за межамі БССР — у Вільні.

Гэтая рабочая канферэнцыя БНФ адрознівалася рэдкай для Беларусі прадстаўнічасцю: у яе рабоце ўзялі ўдзел 62 народныя дэпутаты Саветаў усіх узроўняў, у тым ліку народны дэпутат СССР, народны пісьменнік Васіль Быкаў і намеснік Старшыні Вярхоўнага Савета БССР, адзін з лідэраў «Дэмакратычнага клуба» ў беларускім парламенце Станіслаў Шушкевіч. Усяго, па звестках мандатнай камісіі, у працы канферэнцыі ўдзельнічалі 283 дэлегаты і 78 гасцей. Сярод апошніх упершыню ў гісторыі — прадстаўнікі беларускай эміграцыі ў Амерыцы, якія прыехалі на Беларусь у складзе аматарскага танцавальнага гурта «Васілёк».

Асноўнае пытанне, якое **абмяркоўвалася на канферэнцыі**, — праект дэкларацыі пра дзяржаўную незалежнасць Беларусі, якую дэпутацкая група БНФ павінна вынесці на амберкаванне ў Вярхоўным Савеце. У выніку працяглых дэбатаў перамагла больш радыкальная канцэпцыя гэтага дакумента. У дэкларацыі пасля адпаведнай гістарычнай прэамбулы пра развіццё беларускай дзяржаўнасці ў X—XX стст., у прыватнасці, гаворыцца, што яна пацвярджае незалежнасць Беларусі па трэцяй устаўной грамаце Беларускай народнай рэспублікі ад 25 сакавіка 1918 года. Паводле дэкларацыі, шлях Беларусі да незалежнасці павінен пралягаць праз пераходны перыяд, у які, да правядзення выбару пад міжнародным кантролем і склікання Устаноўчага Сойму на аснове роўнага, прамога і тайнага выбарчага права, усю ўладу ў рэспубліцы павінен ажыццяўляць яе Вярхоўны Савет.

На канферэнцыі прыняты шэраг рэзалюцый: «Аб палітычным становішчы», «Аб стварэнні новых партый», «Аб адносінах да КПБ», ухвала «Да арганізацыйнага ўдасканалення Фронту» і інш. Пастаноўлена сёлета правесці пазачарговы з'езд БНФ.

Алесь СУША.

ПАРТЫІ, ПАРТЫІ...

У Мінску прайшла ўстаноўчая канферэнцыя **Нацыянальна-дэмакратычнай партыі Беларусі (НДПБ)**, у якой прымалі ўдзел дэлегаты з розных куткоў Беларусі, а таксама беларусы з Вільні, Рыгі і Масквы. Сярод дэлегатаў канферэнцыі былі рабочыя, інжынерна-тэхнічныя работнікі, студэнты, навукоўцы і выкладчыкі ВНУ, ваеннаслужачыя, прадстаўнікі іншых сацыяльных груп.

Асноўная мэта НДПБ — адраджэнне нацыянальнай свядомасці і чалавечай годнасці беларускага народа, аднаўленне поўнай палітычнай і эканамічнай незалежнасці рэспублікі. У статуце партыі падкрэслена, што толькі вольны народ можа вольна вырашаць свой лёс і лёс сваёй Бацькаўшчыны. У сваёй дзейнасці, сказана ў статуце, партыя будзе абапірацца на ўсіх дэмакратычна настроеных грамадзян рэспублікі.

На канферэнцыі, акрамя статута, прыняты асноўныя праграмныя накірункі дзейнасці партыі, абрана каардынацыйная рада. На яе першым пасяджэнні разгледжаны арганізацыйныя пытанні. Старшынёй рады абраны Алесь Емяльянаў.

В. Л.

●

У Гродне адбылася ўстаноўчая канферэнцыя **Дэмакратычнай партыі Беларусі.** З гэтай нагоды наш карэспандэнт меў кароткую тэлефонную гутарку з адным з ініцыятараў утварэння новай партыі Данутай Бічэль-Загнетавай:

— Канферэнцыя толькі зацвердзіла статут і прыняла шэраг палітычных дакументаў, якія ўяўляюць сабой элементы будучай праграмы, — сказала Данута Іванаўна. — Да распрацоўкі грунтоўнай праграмы мы збіраемся прыцягнуць спецыялістаў — эканамістаў, сацыёлагаў, палітыкаў. Канферэнцыя — гэта вышэйшая інстанцыя ў нашай партыі. У час паміж канферэнцыямі дзейнічаюць праўленне і сакратарыят.

Прадстаўлены на канферэнцыі былі ў асноўным Гродна і Гродзеншчына, але былі і прадстаўнікі Мінска, Маладзечна, Віцебска, Белаазёрска (Брэстчына). Сярод нашых сяброў — прадстаўнікі інтэлігенцыі, творчай і тэхнічнай, рабочыя, кааператары. Мяркуецца, што дэмакратычная партыя будзе ўваходзіць у БНФ як структурнае падраздзяленне.

Зазначу таксама, што ў нас, гродзенцаў, увогуле жыхароў так званых заходніх абласцей акрамя агульнабеларускіх ёсць і свае спецыфічныя мясцовыя праблемы. Напрыклад, пытанні беларуска-літоўска - польскага суседства з Гродні бачацца крыху інакш, чым з Мінска. На гэтых пытаннях мы лічым неабходным засяродзіць сваю ўвагу.

Галоўная палітычная мэта Дэмакратычнай партыі — суверэнітэт Беларусі.

●

Звязаліся мы і з Брэстам, дзе прайшла рэгіянальная канферэнцыя **Рэспубліканскай партыі Беларусі.** Член аргкамітэта Павел Тулупаў паведаміў:

— Недзе ў верасні мяркуем правесці ўстаноўчую канферэнцыю партыі ў Мінску, бо бачым яе агульнабеларускай.

Лозунг нашай партыі можна вызначыць прыкладна так — «не чалавек для дзяржавы, а дзяржава для чалавека». Грамадзянін павінен мець гарантыі сацыяльнай абароненасці, быць эканамічна незалежным і палітычна свабодным.

Суверэнітэт Беларусі мы бачым у яе супольнасці з Расіяй і Украінай. Увогуле выступаем за славянскую арыентацыю ў знешнепалітычных і эканамічных сувязях рэспублікі.

З БНФ у Рэспубліканскай партыі ёсць шэраг разыходжанняў, галоўным чынам, на пытанні незалежнасці Беларусі.

Споўнілася чарговая гадавіна з дня смерці незабыўнага Янкі Купалы. Яго прысутнасць у літаратуры, нашым паўсядзённым жыцці асабліва адчуваеш сёння, калі новая хваля нацыянальнага Адраджэння дала магчымасць беларусаў зноў на поўны голас заявіць аб сваім праве «людзьмі звацца».

Пісьменнікі, супрацоўнікі Літаратурнага музея Янкі Купалы і іншых музеяў сталіцы рэспублікі, прадстаўнікі грамадскасці, чытачы ўсклалі 28 чэрвеня на магілу песняра кветкі. Слова пра Янку Купалу сказаў намеснік старшыні СП БССР У. Паўлаў.

Купалаўцы на «Мрожак-фестывалі»

У Кракаве завяршыўся міжнародны фестываль драматычных спектакляў, пастаўленых па творах вядомага сучаснага польскага празаіка і драматурга Славаміра Мрожака, а таксама кінафільмаў і тэлефільмаў па яго сцэнарыях — «Мрожак-фестываль». На працягу пятнаццаці дзён жыхары старадаўняга горада, звязанага з гісторыяй нашай культуры іменамі Скарыны, Цёткі і іншымі, маглі ўбачыць звыш трыццаці спектакляў і фільмаў не толькі з Польшчы, але і з многіх іншых краін свету. Сваё разуменне, сваю сцэнічную трактоўку цікавай, самабытнай, забароненай да нядаўняга часу ў многіх краінах драматургіі С. Мрожака паказалі тэатральныя калектывы і вучэбныя студыі з Варшавы, Кракава, Лодзі, Гданьска, Масквы, Ленінграда, Кіева, Ульяноўска, Рыма, Парыжа, Цюрыха, Гётынгена, Будапешта, Мілуокі (ЗША) і іншых гарадоў.

У ліку двух лепшых (разам з «Партрэтам» вядомага польскага рэжысёра Е. Яроцкага) тэатразнаўцамі і грамадскасцю быў названы спектакль Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы «Эмігранты», які ў Кракаве быў паказаны тройчы і адзін раз у Хожуве. Адгукнулася на беларускі спектакль крытыка: на другі дзень пасля першага паказу з'явіліся рэцэнзіі ў «Газеце Кракоўскай» і ў спецыяльным перыядычным выпуску фестывалю «Вшчэнсны постэнповец».

Аўтары артыкулаў высока ацанілі ігру купалаўцаў А. Дзянісава і Г. Маляўскага, арыгінальную задуму рэжысёра М. Пінігіна, сцэнаграфію мастака У. Жданава.

Славамір Мрожак, які спецыяльна прыехаў на фестываль у Кракаў з Мексікі, дзе ён цяпер жыве, пасля прагляду беларускіх «Эмігрантаў» шчыра падзякаваў творчай групе за стварэнне спектакля і падкрэсліў, што яго здзівіла здольнасць артыстаў з Мінска перадаць рысы беларускага нацыянальнага характару ў створаных ім персанажах драмы.

В. НІКІФАРОВІЧ.

ЧАРНОБЫЛЬСКІ ЛАНЦУГ

● **З пракуратуры ў пракуратуру.** ● Маскоўская камісія — са сваім харчам. ● **Няўлоўны стронцый.** ● Камароўка прымае ўсіх...

НЕДЗЕ НА ПАЧАТКУ сёлетняй вясны ў «ЛіМе» быў надрукаваны калектыўны ліст віцябчан з нагоды змешчанага ў рэспубліканскім друку Указа Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР аб узмацненні адказнасці за парушэнне радыяцыйнай бяспекі. Аўтары ліста выказвалі сваё незадавальненне занадта мяккімі, на іх думку, мерамі, прадугледжанымі Указам супраць распаўсюджвальнікаў забруджанай радыенуклідамі прадукцыі.

Рыхтуючы матэрыял да гэтага артыкула, успомніў пра той ліст і вырашыў пацікавіцца, як усё-такі «працуе» Указ, колькі чалавек у рэспубліцы пакарана за яго парушэнне.

Званю ў Пракуратуру БССР намесніку начальніка следчага ўпраўлення С. Міхальчуку. Так-так, пра Указ гэты ён чуў, але, на яго думку, наўрад ці каго-небудзь прыцягвалі да прадугледжанай ім адказнасці.

— Але я магу памыліцца, — сказаў Іван Сцяпанавіч, — раю вам звярнуцца да Дамаронка, які займаецца ў нас пытаннямі экалогіі. Мусіць, і радыяцыйная біспека ў яго кампетэнцыі.

На провадзе — В. Дамаронак.

— У статыстыцы, якую мы збіраем, — гаворыць Васіль Іосіфавіч, — такія пытанні, так сказаць, не закладзены.

— Ёсць нешта больш важнае? — пытаюся я.

— Разумееце, — чую ў адказ, — пытанні «пракурорскай» статыстыкі распрацаваны ў Маскве, у Пракуратуры СССР. Што тычыцца прыцягнення да адказнасці па гэтым Указе, дык такіх выпадкаў я не ведаю. — Крыху памаўчаўшы, дадае: — Пазваніце ў Магілёўскую ці Гомельскую абласныя пракуратуры, яны там бліжэй да забруджаных раёнаў...

Начальнік аддзела Магілёўскай абласной пракуратуры В. Багуслаўскі на мой званок адказаў, што на Магілёўшчыне з дня выдання Указа ніводзін чалавек за парушэнне радыяцыйнай бяспекі да адказнасці прыцягнуты не быў.

— Малако, мяса, мясныя вырабы, гародніна, — апавядаў ён, — праходзяць праверку ў радыеметрычных лабараторыях. Пакуль што — цьфу-цьфу— усё ў парадку. — На хвіліну ў трубцы ўсталявалася цішыня, потым, ужо з іншай інтанацыяй, мой нябачны субяседнік сказаў: — Неяк мне даводзілася сустракацца з маскоўскай камісіяй, якая прыехала да нас па «радыеактыўных» справах. Бачу, кожны прывёз з сабой пакунак з пакетамі малака, кілбасой, нават сухарыкамі, каб, барані божа, не з'есці нечага мясцовага... Калі ад'язджалі, гаварылі: «Нічога страшнага...»

Слухаў Багуслаўскага і думаў: усё разумее пракурор і, мабыць, у сям'і, сярод блізкіх сяброў неласкавым словам памінае парадкі, пры якіх чорнае трэба называць белым, робячы пры гэтым выгляд, што «нічога страшнага» не адбылося, што сітуацыя, як любіць гаварыць высокае начальства, пад кантролем.

ЦІ НЕ ГЭТЫМ тлумілі народу галаву літаральна з першых дзён чарнобыльскай бяды і былыя першы сакратар ЦК КПБ М. Слюнькоў, старшыня Саўміна БССР М. Кавалёў, старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета рэспублікі Г. Таразевіч, дзеячы больш нізкага рангу, хоць бы той жа міністр аховы здароўя М. Саўчанка, які на другі ці трэці дзень пасля аварыі ў сваім выступленні па тэлебачанні з усмешкай даводзіў, што выкураны пачак цыгарэт можа прынесці больш шкоды, чым тыя міфічныя радыенукліды.

Потым былі тры доўгія гады маўчання, калі з газетных палос выкрэслівалася ўсякае ўпамінанне пра атручаныя раёны, пра мясцовых жыхароў, якія, па сутнасці, сталі атамнымі заложнікамі.

Нехта можа папракнуць аўтара за тое, што ён варушыць старое, тым больш, што нагаданыя вышэй асобы пакінулі свае пасады. Але ж «справа» іх жыве. Хіба сёння партыйна-дзяржаўны істэблішмент не ўводзіць нас па-ранейшаму ў зман адносна чарнобыльскай трагедыі?

Пару месяцаў назад у «Вячэрнім Мінску» быў змешчаны невялікі допіс пракурора Мінскай гарадской пракуратуры Д. Лебедзевай «Пад строгім кантролем», дзе расказвалася пра сумесны з гарадской санітарна-эпідэміялагічнай станцыяй рэйд, у час якога было праверана, як на прадпрыемствах мяса-малочнай прамысловасці «забяспечваецца кантроль забруджанасці радыенуклідамі сыравіны і гатовай прадукцыі». Паводле Д. Лебедзевай, рэйд паказаў, што на «аб'ектах праверкі» перавышэння ЧДУ (часова дапушчальных узроўняў) утрымання радыенуклідаў не знойдзена.

Ёсць народжаная Міністэрствам аховы здароўя СССР інструкцыя, якая называецца: «Часова дапушчальныя ўзроўні сумарнага ўтрымання радыенуклідаў цэзію-137 і цэзію-134 у прадуктах харчавання і пітной вадзе». Чытаў яе і задаваў сам сабе пытанне: часова — гэта на які адрэзак часу? І што азначае — дапушчальныя ўзроўні? Зыходзячы з якіх доследаў, назіранняў, выпрабаванняў гэтую «дапушчальнасць» вызначалі? Чарнобыль — гэта ж упершыню...

У адным з нядаўніх нумароў «ЛіМа» член-карэспандэнт АН БССР Л. Лукашоў у артыкуле «Чым расплаціцца Беларусь за Чарнобыль?», сярод іншага, адзначаў, што ва ўсіх цывілізаваных краінах дазволеныя ўзроўні ўтрымання радыенуклідаў у прадуктах харчавання ў 4—5 разоў ніжэйшыя, чым у нас. Ялавічына, якая ў нас, напрыклад, ідзе ў продаж, там — знішчаецца ці ўтылізуецца.

У час сваіх вандровак па «мяса-малочных аб'ектах» я цікавіўся ў людзей, якія вядуць дазіметрычны кантроль прадукцыі, што яны на гэты конт думаюць? Розныя людзі, розныя адказы. Адны, схаваўшыся за інструкцыю, гаварылі, што там, «наверсе», лепш ведаюць, якія прадукты можна ўжываць, а якія нельга. Іншыя, з абвостраным пачуццём сумлення, абураліся ўсёй гэтай «камедыяй», паказухай, якая, па сутнасці, ставіць сваёй мэтай стварыць бачнасць пэўнага «багацця» прадуктаў харчавання. Пры дэфіцыце мяса, кілбас, сыру, маўляў, з'ядуць і з тым цэзіем і стронцыем, тым больш, што для большасці людзей радыенукліды з'яўляюцца досыць абстрактнымі паняццямі.

Мы доўга размаўлялі з загадчыцай лабараторыі дазіметрычнага кантролю мясахаладкамбіната № 1 Воляй Кузьмінічнай Фель, якая ўводзіла мяне ў тайную тайных выяўлення ў прадуктах таго пачварнага цэзію. Мы сядзелі ў невялічкім пакойчыку, які з вялікай нацяжкай можна было назваць лабараторыяй у тым сэнсе, які мы надаём гэтаму слову. На стале стаяла невялічкая металічная скрыня, якая, як, звычайна, усе айчынныя прыборы, называлася незразумела і таямніча: КРВП-ЗАБ, што, як растлумачыла Воля Кузьмінічна, на чалавечай мове гучала б так: «Дазіметрычны прыбор для вызначэння ўдзельнай радыеактыўнасці харчовых прадуктаў метадам «тоўстых проб».

Пры мне яна паклала ў невялікую металічную талерку нарэзанае на дробныя кавалачкі мяса і ўсунула яе ў прыбор, растлумачыўшы, што праз 15 хвілін вынік «тоўстых проб» па цэзію будзе вядомы.

— А па стронцыю? —спытаў я.

— Па стронцыю? — узняла бровы мая субяседніца. — Стронцый мы не выяўляем, няма пакуль што і такіх прыбораў, і нават методыкі вызначэння гэтага радыенукліда.

— Але ж ад таго, што няма прыбораў і методык, стронцый не знікае? — не вельмі, відаць, удала пажартаваў я.

В. Фель сумна ўсміхнулася:

— Я была неяк на лекцыі аднаго вучонага — спецыяліста па радыенуклідах, дык ён аб тым стронцыі, аб яго ўздзеянні на арганізм расказваў такія жахі, што, дальбог, жыць не хочацца...

СЛУХАЮЧЫ ГЭТА, я ўспомніў размову з загадчыцай аднаго дзіцячага садка (яна вельмі прасіла мяне не называць яе прозвішча — «бо не дадуць дапрацаваць да пенсіі»). Яна расказала аб нядаўняй нарадзе ў раённай санітарна-эпідэміялагічнай станцыі, дзе ім, кіраўнікам дзіцячых садкоў, раілі не гатаваць дзецям ежу на касцяным булёне, як гэта рабілася ўвесь час раней. Прысутныя пацікавіліся, чым гэта выклікана. Санітарны ўрач растлумачыў, што робіцца гэта для таго, каб дзеці не набіралі лішняй вагі, і, у дадатак, педыятры лічаць, што наварысты булён спрыяе алергічным захворванням. І ні слова пра сапраўдную прычыну такой забароны — з-за стронцыю, які, у першую чаргу, назапашваецца ў касцях і адтуль пры варцы трапляе ў булён. Ці ведаў пра гэта ўрач, які рабіў інструктаж? Упэўнены, што ведаў.

— Якая ж патрэба была ў яго наводзіць гэты цень? — спытае каторы наіўны чытач.

Адказваю: па-першае, трэба ўлічыць нашу неадольную прагу сакрэтнасці, па-другое, ёсць негалосная ўстаноўка адпаведных інстанцый — не афішаваць радыеактыўнае забруджанне зямлі, вады, прадуктаў харчавання.

— Самае абуральнае ў гэтай гісторыі, — гаварыла мне між тым загадчыца дзіцячага садка, — што тры з паловай гады мы кармілі дзяцей булёнам, у якім выварвалі мяса з косткамі. І ўсе маўчалі...

Чым я мог суцешыць яе? Іншымі аналагічнымі фактамі? У Гомелі, напрыклад, пасля чарнобыльскай аварыі жыхары горада тры гады летам загаралі на пляжах, купаліся ў Сажы. Цяпер высвятляецца, што пляжы — самае небяспечнае ў радыяцыйных адносінах месца ў горадзе. Чаму ж тыя, што адказвалі за радыяцыйную бяспеку ў Гомелі і, відаць, ведалі аб сапраўдным становішчы спраў, злачынна маўчалі? Падпарадкоўваліся камандзе «не сеяць паніку»? Падумаем, у якія страты чалавечага здароўя гэта абышлося.

Не мной першым заўважана, што чарнобыльская праблема з самага пачатку набыла характар і праблемы маральнай. Пра гэта не можаш не думаць, аналізуючы «чарнобыльскую палітыку» і многіх кіраўнікоў нашай айчыннай медыцыны, якія ўзялі на сябе няўдзячную ролю верных паслугачоў Сістэмы. Я пісаў ужо аб выступленні на перадвыбарчым сходзе дырэктара навукова-даследчага інстытута анкалогіі і радыялогіі І. Жакава, якое, фактычна, было накіравана супраць перасялення жыхароў забруджаных радыеактыўнымі ападкамі раёнаў, бо гэта «замарудзіць жыллёвае будаўніцтва ў рэспубліцы». Яшчэ раз успомніў пра гэта таму, што прамова тая выказвала думку пэўнай часткі навуковай грамадскасці. Варта нагадаць хоць бы сумнавядомае «Пісьмо 92-х», аўтары якога паставілі сваёй мэтай зменшыць сапраўдную небяспеку чарнобыльскай аварыі.

Але вернемся да перапыненай гутаркі з Воляй Кузьмінічнай Фель.

— Неаднойчы на розных нарадах, — гаварыла яна, — я ўзнімала пытанне, якое не дае мне спакою. Справа ў тым, што, згодна з інструкцыяй Міністэрства аховы здароўя СССР, пры радыеметрычным кантролі прадуктаў харчавання намі не павінен улічвацца радыеактыўны калій-40. Быццам яго і няма. Але ж ён ёсць. І гэта такая ж небяспечная рэч, як і іншыя радыенукліды.

— Як я разумею, калі яго ўлічыць і прыплюсаваць да атрыманага выніку пры радыеметрычным кантролі прадуктаў, будзе пераўзыдзены ЧДУ? — пытаюся я.

— І прадукт прыйдзецца забракаваць, — дадае В. Фель.

— Ну і што вам адказваюць на тых нарадах? — цікаўлюся я.

— Што адказваюць? Ёсць загад, трэба яго выконваць. Праўда, у неафіцыйных, так сказаць, кулуарных размовах мне, бывае, кажуць: ты хіба не разумееш, чым усё гэта тлумачыцца? З выбракоўкай прадукцыі трэба зараз абыходзіцца вельмі асцярожна. У магазінах жа амаль нічога няма...

Пазней, пры сустрэчы з загадчыкам лабараторыі дазіметрычнага кантролю за прадуктамі харчавання, вадой і лекавымі травамі гарадской санэпідэмстанцыі Л. Б. Хаміцкім, у нас таксама зайшла гаворка пра гэты злашчасны радыеактыўны калій-40. Леанід Барысавіч сказаў, што аднойчы чуў ад лектара, што калій гэты бяспечны і не затрымліваецца ў арганізме.

— Гэта гіпотэза ці даказаны навукай факт? — пытаюся я.

Л. Хаміцкі паціскае плячамі:

— Вы разумееце, радыяцыйная медыцына ў нас робіць толькі першыя крокі...

Леанід Барысавіч вадзіў мяне па кабінетах, тлумачыў прызначэнне розных дазіметрычных прыбораў, гартаў кнігу рэгістрацыі проб радыяцыйнай праверкі, зробленай у розных харчовых прадпрыемствах горада.

— Бачыце, — не тоячы задавальнення, гаварыў ён, — чыста, чыста, чыста... Наогул, радыяцыйная абстаноўка ў Мінску спакойная.

— Як сярэдняя тэмпература хворых у бальніцы? — жартую я.

— Там, дзе мы правяраем — чыста, — чую ў адказ.

— А на Камароўскім рынку?

— Гэта не наша «епархія», — кажа Хаміцкі. — Тут гаспадар аграпром.

НЕВЫПАДКОВА спытаў я ў Л. Хаміцкага пра Камароўскі рынак, які я за некалькі дзён да нашай гаворкі абышоў разам з міліцэйскім патрулём уздоўж і ўпоперак. Папярэднічала гэтаму «рэйду» даволі нервовая размова з загадчыцай лабараторыі ветсанэкспертызы, якая месціцца на базары, Раісай Мікалаеўнай Прыходзькай, даволі рашучай і ўпэўненай з выгляду жанчынай. Я меў неасцярожнасць спытаць у яе, ці зможа чалавек, які прывёз на Камароўку для продажу прадукты, скажам, з той жа Магілёўшчыны, пры жаданні абысці дазіметрычны кантроль. І ў адказ пачуў гнеўную тыраду, што лічыць такое пытанне для сябе зняважай, бо справа ў яе пастаўлена так, што, як кажуць, і муха не праляціць не заўважанай.

Раіса Мікалаеўна павяла мяне ў пакой, дзе правяраюцца гародніна, мяса і малочныя прадукты спачатку апаратам «РУГ-1» для вызначэння радыеактыўнага фону, а пасля, калі фон перавышае дапушчальны ўзровень (што, як сказала Р. Прыходзька, амаль ніколі не бывае), ужо знаёмым нам прыборам «КРВП-ЗАБ» на ўтрыманне цэзію-137 і цэзію-134. Дарэчы, як я даведаўся, лабараторыя падпарадкавана мінскай гарадской станцыі па барацьбе з хваробамі жывёлы і знаходзіцца, як і іншыя редыеметрычныя і санітарныя службы харчовых прадпрыемстваў, у сістэме аграпрома, які, як бачым, сам сябе і правярае.

Не ведаю, як вы, паважаны чытач, а я вельмі сумняваюся ў тым, што той жа аграпромаўскае кіраўніцтва зацікаўлены ў строгім захаванні методык дазіметрычнага кантролю, калі кожны выпадак выбракоўкі прадукцыі б'е па планавых паказчыках прадпрыемстваў.

У закрытым павільёне рынка разам з сяржантам патрульнай службы С. Рыбаком абыходзім рады прадаўцоў і просім паказаць даведкі аб радыеметрычнай праверцы тавару, які яны прывезлі. Бабулькі-малочніцы прыгарадных вёсак, што прывезлі на продаж слоік-другі смятаны, сыр, яйкі, з гатоўнасцю дастаюць з кішэняў скамечаныя даведкі з дазволам гандляваць. На іх, паміж іншым, стаіць і напісанае хуткім росчыркам пяра скарочанае слова «рад.», што павінна азначаць, што радыеметрычная праверка зроблена.

Выходзім на плошчу, дзе і лёгкімі павецямі ідзе гандаль гароднінай, ягадамі, садавінай, бульбай, рознымі саленнямі і варэннямі. Плошча гудзе, бы ўстрывожаны вулей, тысячамі галасоў. Праціскаемся з сяржантам праз натоўп да прылаўка, на якім ляжыць немалая горка чарэшні. Гаспадар яе, пажылы чалавек каўказскага тыпу, накладвае і накладвае ягады на вагі. «Праверку на радыяцыю прайшла ваша чарэшня?» — пытаецца сяржант. «Прашол, прашол, — ківае галавой прадавец. — Всё прашол, ягода, смотри, какой хороший. Всего 8 рубел за килаграм». Просім паказаць даведку аб радыяцыйным кантролі. «Всё ест, справка ест, — пачынае злавацца гаспадар. — Вот сматры», — выцягвае ён паперыну. Чытаем: даведка выдадзена імярэк аб тым, што ён мае ў Бакінскім раёне прысядзібную гаспадарку і вырошчвае на ёй садавіну, якую яму дазваляецца прадаваць. Сяржант, узяўшы з маіх рук паперу, усміхаецца: «Там такі «дакумент» можна купіць за чацвяртны». — І, звяртаючыся да прадаўца, патрабуе: «Гэта не тая даведка, патрэбна пра радыяцыю». Чалавек з Баку разводзіць рукамі: «А, панимай, панимай, справка ест, только жена взял и куда-то пошол». Земляні бакінца, якія побач таксама гандлююць чарэшняй і ўважліва прыслухоўваюцца да нашай размовы, у момант некуды знікаюць, прыкрыўшы ягады газетай.

(Працяг на стар. 13).

Думка чытача

Ці патрэбна нацыянальнае войска?

Аб неабходнасці перабудовы ў Савецкіх Узброеных Сілах сказана ўжо шмат. На мой погляд, важнейшым накірункам у гэтай справе павінна стаць арганізацыя нацыянальных вайсковых фарміраванняў. Дарэчы, у Чырвонай Арміі яны існавалі да 30-х, а ў некаторых выпадках — да 40-х гадоў. Гэта дазволіць кансалідаваць нацыянальныя вайсковыя злучэнні, павысіць іх адказнасць за лёс і бяспеку сваіх народаў, падняць баяздольнасць гэтых злучэнняў. Акрамя таго, іх стварэнне дапаможа зняць праблемы нацыянальных «зямляцтваў» і прызываў у войска, якія з кожным годам набываюць усё больш канфліктны характар.

Нацыянальныя вайсковыя злучэнні павінны ствараццa на аснове дагавораў паміж Саюзам і рэспублікамі, уваходзіць у склад аб'яднаных Узброеных Сіл Саюза і мець двайное падпарадкаванне—прэзідэнту Саюза і прэзідэнту рэспублікі. Прэзідэнт рэспублікі мог бы ў выпадку ўнутранага канфлікту ў рэспубліцы, згодна з яе законамі, выкарыстоўваць падпарадкаваныя яму войскі дзеля падтрымання парадку і забеспячэння бяспекі грамадзян. Адказнасць за выкарыстанне войска ў гэтым выпадку будзе несці сам прэзідэнт рэспублікі.

Улады рэспублікі будуць праяўляць больш увагі да паляпшэння дабрабыту, жыллёвых умоў «сваіх» вайскоўцаў і іх сем'яў. Гэта дазволіць выйсці з напружанага становішча з забеспячэннем афіцэраў і прапаршчыкаў Узброеных Сіл жыллём, якое ўзнікла, між іншым, з-за таго, што мясцовыя ўлады даволі часта не выконваюць сваіх абавязкаў перад арміяй. Другімі будуць адносіны да нацыянальнага войска і з боку насельніцтва рэспублік.

Нацыянальныя вайсковыя злучэнні павінны ў першую чаргу ствараццa ў сухапутных войсках і ў войсках супрацьпаветранай абароны, складацца толькі з часткі прызыўнікоў рэспублікі і дыслацыравацца на яе тэрыторыі. Астатнія прызыўнікі будуць служыць у агульнасаюзным войску. У выпадку, калі вопыт стварэння такіх злучэнняў дасць станоўчы вынік, колькасць іх можа быць павялічана. Тады частка нацыянальных вайсковых злучэнняў па дагавору з Саюзам размесціцца ў іншых рэспубліках ці за мяжой.

У сувязі з пераходам нашага грамадства да шматпартыйнасці палітаддзелы ў войску павінны быць скасаваны. Армія павінна знаходзіцца па-за палітыкай і падпарадкоўвацца толькі канстытуцыйна прызначаным органам. Пытаннямі патрыятычнага выхавання хай займаецца спецыяльны інстытут афіцэраў-выхавацеляў, якія б добра ведалі псіхалогію, сацыялогію, педагогіку, нацыянальную гісторыю.

У бліжэйшы час, як мне здаецца, рэальным з'яўляецца стварэнне нацыянальнага войска ў трох рэспубліках: Расіі, Украіне і Беларусі. З гэтых рэспублік паходзіць большасць афіцэраў Узброеных Сіл Саюза. Акрамя таго, гэтыя рэспублікі маюць вялікую абаронную прамысловасць.

Стварэнне нацыянальнага войска можна ажыццявіць у даволі кароткі тэрмін на матэрыяльнай базе тых вайсковых злучэнняў, што размешчаны на тэрыторыі рэспублік зараз. Пачаць гэты працэс можна з замены часткі афіцэрскіх кадраў гэтых злучэнняў на афіцэраў, якія служаць у іншых месцах і выкажуць жаданне служыць у нацыянальным войску. Набор у яго прызыўнікоў павінен ажыццяўляцца ў ваенкаматах рэспублікі прадстаўнікамі гэтых злучэнняў на аснове аналізу асабістых якасцей прызыўнікоў, іх жадання служыць у нацыянальным войску, валодання дзяржаўнай мовай рэспублікі.

Падрыхтоўку малодшага каманднага саставу для нацыянальнага войска мэтазгодна весці ў школах пры нацыянальных вайсковых злучэннях. Афіцэры павінны рыхтавацца на вайсковых кафедрах ВНУ рэспублікі, на нацыянальных факультэтах пры вайсковых вучылішчах, якія знаходзяцца на тэрыторыі рэспублікі.

Матэрыяльнае забеспячэнне нацыянальных вайсковых злучэнняў можна ажыццяўляць праз органы забеспячэння агульнасаюзных вайсковых аб'яднанняў. Пры ўтрыманні ж нацыянальнага войска за кошт рэспублікі выплаты яе ў агульнасаюзны бюджэт трэба паменшыць на адпаведную суму.

У форме (асабліва параднай і штодзённай) можа быць, я лічу, шырока выкарыстана нацыянальная сімволіка. Мовай службовых узаемаадносін, дакументацыі нацыянальных вайсковых злучэнняў павінна быць дзяржаўная мова рэспублікі. Абмен інфармацыяй з органамі кіравання Узброеных Сіл Саюза і вайсковымі злучэннямі другіх рэспублік павінен ажыццяўляцца на рускай мове.

Многія выказваюцца супраць стварэння нацыянальнага войска. Якія прыводзяцца аргументы? Першы з іх: а хто ж будзе несці службу ў раёнах Поўначы, у пустыні, за мяжой?

Па-першае, у нацыянальным войску, як я сказаў вышэй, будзе служыць толькі частка прызыўнікоў рэспублікі. А астатнія маглі б служыць у агульнасаюзных вайсковых злучэннях. Па-другое, частка нацыянальных вайсковых злучэнняў, згодна з дагаворамі паміж рэспублікай і Саюзам, магла б размяшчацца па-за яе межамі. І, нарэшце, ніхто не прапаноўвае, каб салдаты служылі каля свайго дому. Галоўнае — каб у межах сваёй рэспублікі. А, як вядома, і Чукотка, і Кушка належаць пэўным рэспублікам.

Нехта скажа, што нацыянальныя злучэнні могуць скарыстаць экстрэмісты дзеля захопу ўлады, развязвання вайны з іншай саюзнай рэспублікай. Але ж нацыянальнае войска будзе падпарадкавана прэзідэнту Саюза і законна абранаму прэзідэнту рэспублікі, а не палітычным экстрэмістам.

Магчымы сітуацыі, калі войска адной рэспублікі будзе накіравана супраць другой. Такую магчымасць можна прадугледзець у час заключэння дагавораў аб стварэнні нацыянальных вайсковых злучэнняў. Калі ж адна рэспубліка ў парушэнне дагавору пагражае другой узброенай сілай, то гарантамі захавання непарушнасці іх межаў павінны стаць нацыянальныя войскі трэцяй рэспублікі ці агульнасаюзныя ўзброеныя сілы.

Што датычыць нацыянальнага войска на Беларусі, то можа ўзнікнуць такое пытанне: ці да яго зараз беларусам? Сапраўды, зараз мы перажываем глыбокі крызіс. Але, каб выйсці з яго, каб не займацца непрымальнай для нашага становішча знішчальнай узаемнай барацьбой, мы павінны кансалідавацца як нацыя. Галоўнай кансалідуючай ідэяй павінна быць ідэя, якая стаіць вышэй, чым інтарэсы розных груп насельніцтва і палітычных групіровак. Гэта ідэя нацыянальнага выжывання.

Першым крокам да асэнсавання гэтай ідэі стане ўсведамленне сябе як нацыі — нацыі, якой ёсць чым ганарыцца ў сучасным і мінулым.

Моцным сродкам уздзеяння на нацыянальныя пачуцці, мне думаецца, з'явіцца сам факт існавання нацыянальнага войска, у сімвалах і назвах якога павінна ўвасабляцца гісторыя народа. Нацыянальнае войска можа стаць сімвалам нашай дзяржаўнасці, сродкам аднаўлення нацыянальнай годнасці, школай сапраўды патрыятычнага выхавання. Але гэта не значыць, што яно павінна мець нейкі дэкаратыўны, парадны характар. Нацыянальнае войска магло б узяць на сябе частку задач Узброеных Сіл Саюза ў сваім рэгіёне.

Раней ці пазней пытанне аб стварэнні нацыянальнага войска прыйдзецца разглядаць. Але, думаецца, нельга адкладваць гэтае пытанне надоўга.

С. ГАРБАВЕЦ,
ваеннаслужачы.

Ганарар прашу перавесці ў фонд «Дзеці Чарнобыля».

ЗДАЕЦЦА, хутка ўсе тэатры краіны пяройдуць на новыя ўмовы гаспадарання. Напэўна, гэта прагрэсіўна. Напэўна, гэта дэмакратычна. На прыкладзе многіх тэатраў рэспублікі, пасаджаных на эксперымент, можна сказаць і аб некаторых станоўчых аспектах: свабода выбару рэпертуару, павышэнне зарплаты, большая гаспадарчая самастойнасць. Але, на жаль, мастак прападае, калі яго атакуе камерцыя і яшчэ раз камерцыя. Драматургі таксама сталі падзарабляць... надзённасцю: на сталіншчыне, на прастытуцыі, на афганцах, наркаманах. Гэтыя тэмы цяпер — галоўныя ў нашай сучаснай драматургіі...

Асуджаныя?

А церпіць ад усяго гэтага — гледач. Якую шкоду прынеслі людзям творы, напоўненыя крыкадушнымі фразамі пра самую вялікую, самую багатую краіну, пра самага прыгожага, гарманічна развітога і мэтанакіраванага чалавека-асобу. А з жыцця адыходзілі паняцці гонару, дабрыні, гуманнасці. Сёння нажыва, матэрыяльны дабрабыт сталі галоўным для чалавека, пайшло многае з таго, што мы называем духоўным багаццем асобы. Можа здарыцца так, што мы ўсіх адзенем, накормім, дадзім без талонаў цукар і мыла, прынясём у краіну дастатак (што, напэўна, будзе не хутка), але вырасце бездухоўнае пакаленне. І гэта будзе «канец свету» ў поўным сэнсе слова. Мастацтва тэатра мае велізарнае значэнне ў выхаванні народа, але як культура можа выконваць гэтую важную функцыю, калі яна ў няміласці ў дзяржавы і грамадства?

Я маю на ўвазе перш за ўсё адносіны дзяржавы да працы акцёра. Не буду браць пад увагу становішча сталічных акцёраў з імёнамі, званнямі, з асаблівым месцам у тэатральным свеце. Я хачу пагаварыць пра акцёраў, якія працуюць у правінцыйным тэатры.

Становішча такога акцёра — гэта становішча «прыніжанага і зняважанага» чалавека. Як жа можна тварыць, калі, акрамя слоў, няма ніякай сацыяльнай абароны? Я хачу, каб мой голас быў пачуты і зразуметы. Я сама актрыса і разумею, наколькі трагічная сёння тэатральная справа на перыферыі. У хуткім часе можа здарыцца, што тэатры проста стануць гасдагаворнымі прадпрыемствамі па вытворчасці дзіцячай мэблі, рамонце абутку (там жа ёсць сталярныя і бутафорскія цэхі), але не тэатрамі. Але як памагчы акцёру? Не сакрэт жа: многія з нас нават пры знаёмстве саромеюцца сказаць, што яны працуюць у тэатры. Прэстыж акцёрскай прафесіі катастрафічна падае. Вось ужо на працягу 50 гадоў зарплата акцёра драматычнага тэатра насуперак усім рэформам не адпавядае ўзроўню жыцця...

Што можа прапанаваць тэатр маладому спецыялісту пасля ВНУ? 110 рублёў (паколькі некаторыя працуюць у новых умовах гаспадарання, яшчэ 20 рублёў «зверху»). Не можа прапанаваць кватэру: у тэатра яе няма. У лепшым выпадку інтэрнат (не лепшага выгляду). Як можна тварыць, калі акцёр з усіх бакоў заціснуты побытам?

Вядома, радуе, што акцёры, якія дасягнулі пенсійнага ўзросту, атрымалі ад СТД большую прыбаўку да пенсіі. А як быць тым, каму яшчэ жыць і працаваць у тэатры?

Сённяшні клопат СТД аб нас — гэта часцей за ўсё камандзіраванне групы крытыкаў у той ці іншы тэатр для разбору спектакляў.

Думаецца, што мае трывогі падзеляць рэжысёры і акцёры многіх тэатраў. Многія ж беды нас родняць, як і робяць жахліва падобнымі адно на аднаго.

Руслана САКАЛОВА,
актрыса.

г. Брэст.

А ГРЭЧКУ ВЫ ЛЮБІЦЕ?

Ці любіце вы грэчку? На гэтае пытанне, бадай, кожны чалавек адкажа: канешне, люблю. Дарэчы, вучоныя лічаць, што бялок грэчкі больш паўнацэнны за бялок злакавых культур. А дзякуючы значнаму ўтрыманню тлушчу, мінеральных соляў: жалеза, фосфару, арганічных кіслот (лімоннай, яблычнай, шчаўевай) грэцкія крупы — выдатны, проста незаменны дыетычны прадукт як для дарослых, так і для дзяцей.

Народ жа аценіў яе задоўга да адкрыцця навукай наогул усялякіх вітамінаў. Некалі на тэрыторыі Беларусі яе пасевы займалі большую плошчу, чым пасевы жыта.

Словам, грэчка — вельмі каштоўная, патрэбная, традыцыйная для Беларусі культура. Чаму ж грачаных круп нельга купіць у краме? Чаму яны даўно ўжо трапілі ў дэфіцыт?

Прычын тут некалькі. Самая галоўная — рэзкае скарачэнне пасяўных плошчаў грэчкі. Гадоў 20 назад у Беларусі яе сеялі амаль 300 тысяч гектараў, а летась усяго 23 тысячы. У сувязі з радыяцыяй скараціліся пасевы грэчкі ў Гомельскай і Магілёўскай абласцях. Некалі выдатна радзіла грэчка ў маёй роднай вёсцы Клеявічы, што ў Касцюковіцкім раёне. Цяпер там 15 кюры, у суседніх вёсках яшчэ болей. Там не да грэчкі. На Міншчыне, Гродзеншчыне, Брэстчыне пасевы гэтай культуры скараціліся, таму што па ўраджайнасці яна не можа параўнацца з ячменем, пшаніцай ці жытам. Калі ячмень і пшаніца ў многіх калгасах даюць па сорак і болей цэнтнераў з гектара, то грэчка — 5-7. Дзесяць цэнтнераў — гэта ўжо добры ўраджай, а 20 — выдатны. Сёй-той з кіраўнікоў вырашыў, што ўсё роўна ордэн за грэчку не дадуць, у прэзідыум не выберуць, толькі зводку сапсуе.

Вось і пачалі зводзіць каштоўную культуру. Маўляў, не родзіць і ўсё тут. А раней жа радзіла. Бо раней селянін не ганяўся за валавымі паказчыкамі, не думаў пра ўзнагароды і кар'еру, а думаў пра тое, што будзе ў яго на стале, чым дзяцей карміць, што прадаць на рынку, каб мець свежую капейчыну. Таму і грачанікі былі, і мядок вадзіўся, і яблыкі ў садзе не гнілі.

Чаму ж не родзіць грэчка? Культура яна далікатная. Рана пасееш, ды на вялізным полі — можа загінуць ад марозу, бо дужа не любіць халоднага вясновага ветру. Другая прычына — панішчылі пчол. Людзі здаўна прыкмецілі: колькі б на грэчцы ні было цвету, без пчол ураджаю няма. Рознымі хімікатамі патруцілі чмялёў, іншых карысных насякомых.

Там, дзе ёсць пчолы, як правіла, і ўраджай грэчкі добры. У гэтым пераканаліся ў Ашмянскім раёне, дзе раней яе мала сеялі, а потым пачалі разводзіць пчол, болей сеяць грэчкі, і яна дае ў некаторых гаспадарках да 20 цэнтнераў з гектара.

Крыўдна, што і ў перадавых гаспадарках, дзе добра родзяць усе культуры, грэчкі няма. Летась я быў у калгасе «Нёман» на Стаўбцоўшчыне. Старшыня яго Юльян Пятровіч Цвірка, дбайны гаспадар, хваліўся высокімі надоямі малака, прывагамі мяса, багатым ураджаем пшаніцы, жыта, бульбы. Ёсць і пчолы — каля 200 сем'яў, а грэчкі зусім не сеюць. «Чаму так?» — запытаўся я ў старшыні. «Слабавата яна родзіць. Грэчку трэба лепей стымуляваць. Цану павысіць на яе».

Пра тое, што вырошчванне грэчкі трэба стымуляваць, гавораць і пішуць даўно. Рабіліся пэўныя захады. Напрыклад, у 1986 годзе Савет Міністраў Беларусі прыняў пастанову — выдаваць за тону грэчкі 6 тон камбікорму, а за тону насення — сем тон. І што вы думаеце? Ужо ў наступным годзе рэзка павялічылася плошча пасеваў, сярэдняя ўраджайнасць грэчкі дасягнула 9 цэнтнераў, а было ж 4,7 цэнтнера з гектара. У 1988 годзе Саўмін рэспублікі адмяніў сваё рашэнне, і ў 1989 годзе становішча пагоршылася.

У студзені 1990 года Савет Міністраў Беларусі зноў прыняў пастанову аб стымуляванні пасеваў грэчкі. А нядаўна ў друку з'явіліся новыя закупачныя цэны на зерне. Цяпер тона грэчкі каштуе 950 рублёў. Для параўнання скажу: тона першакласнай пшаніцы — 500, а жыта — 300 рублёў. На думку спецыялістаў, грэчка вартая і большай цаны.

Ёсць надзея, што грэчка ў нас будзе. Вось добры прыклад: восем гаспадарак Сенненскага раёна Віцебшчыны вырашылі сёлета адрадзіць забытую культуру. А што яна можа радзіць на зямлі гэтага раёна, летась даказалі калгасы «Ленінскі шлях», імя Ціміразева, імя Дзяржынскага.

А цяпер хачу сказаць пра свой уласны вопыт. Летась упершыню ў жыцці я сеяў грэчку на дачы ў Вілейскім раёне. Выдзеліў пад яе 2 соткі, адзін участак пасеяў 7 мая, другі — 17. На першым участку яна хутка, як гавораць мясцовыя жыхары, абышла. У ноч на 22 мая, акурат на Міколу, выскачыў марозік — градусы тры, усходы грэчкі стаялі, бы абвараныя, але потым акрыялі. Выратаваў іх лес, які зусім блізка, сваім крылом ён атуліў далікатную культуру. А на другім участку ўсходы былі вельмі рэдкія. У думках я ўжо вінаваціў суседскіх хахлатак, птушак, але прайшоў цёплы дождж, і паявіліся новыя ўсходы. Аказваецца, зямля перасохла, і грэчка не ўзыходзіла, пакуль не змачыў глебу дождж. Атрымаліся ў мяне ўсходы ў тры тэрміны. Цвіла грэчка больш як сорак дзён, штодня да абеда стаяў над ёй пчаліны звон. Вырасла грэчка ў пояс, зерне буйное, важкае.

Сёлета пасеяў грэчку 7 і 12 мая. Які будзе ўраджай — паглядзім. У мінулым годзе я даказаў мясцовым кіраўнікам, што грэчка на Вілейшчыне можа даваць добры ўраджай. Дарэчы, апроч усіх яе вартасцей, пра якія ўжо гаварылася, ёсць яшчэ адна: грэчка спрыяе здароўю зямлі, павышае яе ўрадлівасць, ачышчае ад ядахімікатаў.

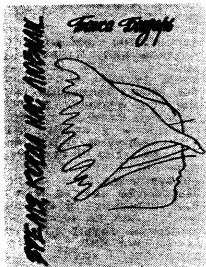
Мы перажываем зараз час адраджэння: адраджаем родную мову, культуру, спрыяем арандатарам і фермерам — сапраўдным гаспадарам зямлі. Трэба адрадзіць і грэчку — спрадвечную культуру, якую вельмі шанавалі нашы продкі.

Леанід ЛЕВАНОВІЧ.

Кнігапіс

С. ГРАХОЎСКІ. І. радасць, і боль... Вершы і паэмы. На рускай мове. М., «Советский писатель», 1990.

Вядомы паэт, вяртаючыся ў гады перажытага ў эпоху сталінізму, асэнсоўвае тое, што было, дае маральную ацэнку мінулага. Паэзія С. Грахоўскага набывае філасофскі аспект, аўтар задумваецца над сэнсам агульначалавечых вартасцяў цяпер, калі грамадства перажывае перабудову. Пераклад В. Арцёмава.

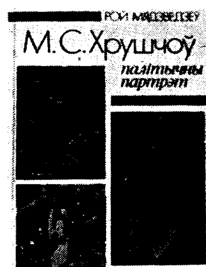
Т. БОНДАР. Час, калі нас любілі. Аповесці. На рускай мове. М., «Советский писатель», 1990.

Дзве аповесці «Час, калі нас любілі» і «Жывыя жывуць» пераклалі на рускую мову Г. Грыбоўская і Г. Курынёва. Т. Бондар вяртаецца да падзей мінулай вайны, асэнсоўвае дзень сённяшні. Асноўную ўвагу яна ўдзяляе раскрыццю ўнутранага свету нашай сучасніцы.

А. СТАВЕР. Пад канвоем. Раман. Для старэйшага школьнага ўзросту. Мінск, «Юнацтва», 1990.

Маналог аб перажытым — так можна вызначыць змест рамана Алеся Ставера «Пад канвоем». Пісьменнік расказвае аб тым, што было з ім самім і яго аднагодкамі. Гэта праўдзівы расказ пра тое, як жылі беларусы ў гітлераўскай Германіі.

Р. МЯДЗВЕДЗЕЎ. М. С. Хрушчоў. Палітычны партрэт. Мінск, «Беларусь», 1989.

Палітычныя партрэты партыйных і савецкіх дзеячаў, напісаныя Роем Мядзведзевым, карыстаюцца вялікай папулярнасцю. Кніга пра М. С. Хрушчова выйшла па-беларуску ў перакладзе А. Лукашука.

Тамара ЧАБАН

СПОВЕДЗЬ НЕСКАРОНАГА СЭРЦА

Пра гэты твор яшчэ шмат скажуць і напішуць і крытыкі, і літаратуразнаўцы, і гісторыкі. Пакуль жа — першае ўражанне ад «Споведзі» Ларысы Геніюш, надрукаванай у гэтым годзе ў 1—6 нумарах часопіса «Маладосць»: такога яшчэ не было ў нашай літаратуры.

Я не гнуся ў палоне.
Не знаю, што страх.
Не палохайце словам. Ні
чынам.
Не ўздрыгне яно нат ў
найстрашнейшых руках, —
Нескаронае сэрца
жанчыны!

Ларыса ГЕНІЮШ.

Незвычайнасць прамога, смелага нават на сённяшні час слова праўды, сказанай безаглядна, дагаворанай да канца, без дыпламатычных умаўчанняў і алегорый. Яго можна паставіць поруч хіба з «Лістамі з-пад шыбеніцы» Каліноўскага ды з паэтычным і публіцыстычным словам Купалы, сказаным на мяжы 20-х гадоў і надрукаваным толькі нядаўна. Нібы прарваўся ўвесь боль нашай зямлі, нібы выказалася яна за ўсе вякі маўчання пакорлівых і ціхамірных суайчыннікаў.

Уражвае і нязвыкласць характару гераіні «Споведзі», дзе спалучыліся жаночая чуйнасць і далікатнасць, інтэлігентнасць, «шляхотнасць» з незвычайнай мужнасцю, барацьбітнай нязломнасцю, гарачай перакананасцю, самаахвярнай, апантанай любоўю да спакутаванай Айчыны. «Беларуская Жана д'Арк» — нездарма так называлі Ларысу Геніюш у эміграцыі.

«Споведзь» адкрывае тэмы, якія ў нашай літаратуры яшчэ амаль не закраналіся, на якія было накладзена «табу». Няпростыя шляхі нацыянальнага адраджэння, калі найбольш адукаваная, свядомая і патрыятычная частка нацыянальнай інтэлігенцыі, асабліва з Заходняй Беларусі, вымушана была эмігрыраваць на чужыну... Лёс БНР, яе кіраўнікоў, з якімі была асабіста і непасрэдна звязана паэтка... Яшчэ нават часткі праўды не сказана пра трагедыю беларусаў, якія, аказаўшыся ў безвыходнай сітуацыі выбару паміж двума тыранамі — Сталіным і Гітлерам, выбіралі Беларусь... І нават тая частка «Споведзі», дзе расказваецца пра пакутныя, пякельныя кругі сталінскіх турмаў і лагераў і дзе многае «пазнаецца» дзякуючы творам Салжаніцына, Шаламава, Гінзбург, Грахоўскага, Мікуліча і інш., уражвае навізною погляду. Нязвыклая, не ўкладзеная ў пэўныя жанравыя рамкі і форма твора. Што гэта — аўтабіяграфія, успаміны, споведзь, запавет, абвінавачвае сведчанне, апошняе слова на развітанне, урок і папярэджанне? Што б ні было, добра, што яно ёсць, што яно сказана, што яно ўбачыла свет дзякуючы публікацыі Міхася Чарняўскага ў «Маладосці».

На росны падворак
прыбегла сцяжынка,
Чаму ж апынулася тут я
сама,
Гдзе бегала дзіцем,
падрослай дзяўчынкай,
Вядзе сюды сцежка, а
хаты няма...

«Споведзь» пачынаецца ўзнёслым гімнам роднаму краю і роднаму дому: «Благаслаўлены родны дом, гдзе бацькі і ўся дарагая сям'я. Благаслаўлены маленькі кусочак роднай, бацькавай зямлі на вялікай планеце, які называўся Жлобаўцы... Зямля да нас гаварыла. Яна разумела нас, акружала духам мінуласці ўсяго нашага народу і вялікай любоўю дрэваў, палёў...» Гімнам — і адначасова плачам развітання, бо гэта ўсё знішчана, разбурана, ад дома засталося толькі некалькі камянёў падмурка, і нават назва вёскі Жлобаўцы сцёртая з твару зямлі.

Па танальнасці першая частка «Споведзі» нагадвае мясціны «Камароўскай хронікі» Гарэцкага. Земляробчая, амаль язычніцкая ідылія, эпічная ўстойлівасць народнага быцця і быту тут дажывае апошнія імгненні, нібы развітальны прамень заходзячага сонца, шчымліва асвятляе і кранае душу. А за ім — змрочны цень польскай дыфензівы, страшная ноч сталіншчыны, крывавае зарыва другой сусветнай вайны... І стала там «страшна пуста, і толькі галасы замучаных стогнуць з вятрамі ноччу».

Але ўсё засталося, з дзяцінства навек адбілася ў душы як светлы вобраз Радзімы, за якую не страшна ісці на пакуты. Ён грэў сэрца і ў далёкай чужыне, і ў сталінскіх сібірскіх лагерах. Дом, радзіма, сваякі, сямейныя паданні, сны, нават сямейныя зданi — тая повязь, што лучыць чалавека з родам, выкоўвае сапраўды народны характар, надае яму адчуванне зямной устойлівасці, трываласці, бессмяротнасці.

О, краіна шчасця, родная
матулька!
О, краіна ясных,
незабыўных дзён!
На шырокім свеце
не найду прытулку,
Не прывыкну сэрцам
да чужых старон!

Ласкавая, гасцінная, шчырая зямля Беларусі! Усім, і сябрам, і суседзям, і нават ворагам давала ты цяпло і прытулак. І толькі не знаходзілася месца на роднай зямлі тым, хто адчуў сябе Беларусам, хто палюбіў цябе больш за жыццё, хто памкнуўся выявіць тваю душу ў словах, мелодыях і фарбах, хто адважыўся паўстаць за тваю волю... Вечны і горкі вырай, пачынаючы ад высланых у Канстанцінопаль полацкіх князёў і выгнанніка Скарыны і канчаючы хвалямі эміграцыі 30—40-х гадоў нашага стагоддзя. Першадрукары, асветнікі, духоўнікі, філосафы, вучоныя, лекары, палітыкі, мастакі, пісьменнікі, артысты, — людзі высокай культуры, розум і душа нацыі... Хіба не былі яны патрэбныя тут, на бацькаўшчыне? Яшчэ як былі патрэбныя радзіме і народу, але непатрэбныя і нават страшныя для тых прышлых і мясцовай гадоўлі паноў, паўпанкаў, лёкаяў і чыноўнікаў, якія адзіна сябе лічылі тут паўнапраўнымі гаспадарамі і носьбітамі вялікай культуры. Адна з іх, нейкая «мясцовая дзеячка» пані Хаенцкая з Ваўкавыска, у адказ на хадайніцтва мужа паэтэсы Янкі Геніюша, які (о жах!) захацеў вучыцца на доктара, «ледзь выслухала яго і сказала, што беларусу не абавязкова быць лекарам, што ёсць у бацькі 6 гэкт. і трэба гараць іх, і болей ніякай гутаркі...» Яны былі перакананы, што адзіная справа «тутэйшых» — араць і сеяць, не падымаючы вачэй ад зямлі, а калі і прамаўляць слова, то толькі слова падзякі і хвалы «ўладарам».

Таму і вялі, як здавён, як пры Скарыне, шляхі ў гасцінную Прагу беларускую моладзь, якая імкнулася да навукі. Тут, у асяродку славяншчыны, беларус не адчуваў сябе ізгоем сярод іншых славянскіх народаў. «На вуліцах цудоўнай Прагі мы свабодна гутарылі на роднай мове, і ніхто не паказваў на нас пальцамі, не высмейваў нас і не праследаваў, як гэта было ў Польшчы», — піша Ларыса Геніюш. Жыццё ў тагачаснай Празе, беларускае пражскае зямляцтва, пражская эміграцыя — асобная цікавая і змястоўная старонка ў «Споведзі». Тым больш што гэтая тэма, за выключэннем кнігі Уладзіміра Калесніка «Ветразі Адысея», амаль нідзе не закранулася.

У творы Геніюш з яго свабоднай кампазіцыяй глабальныя падзеі ў цэнтры Еўропы напярэдадні другой сусветнай вайны суседнічаюць з бытавымі падрабязнасцямі, замалёўкамі чэшскага быту, школы, кухні, асаблівасцей нацыянальнага характару. Дарэчы, пра неадменную беларускую правінцыйнасць, якой, быццам нацыянальнай дабрачыннасцю, узнагароджваюць нас мінулыя і сучасныя «культуртрэгеры», нібы няма ў нас ні старажытнай культуры, ні гісторыі, і жывём мы не ў цэнтры Еўропы, а недзе на глухім, аддаленым хутары.

Але вось менавіта з хутара прыязджае ў еўрапейскі горад сялянскае дзяўчо — і не адчувае гэтага комплексу правінцыйнасці, непаўнацэннасці, шарачковасці, з годнасцю сцвярджаючы: «Культура, якую я вынесла са сваяго дому, нічуць не ўступала хваленай эўрапейскай». І гэта не выглядае амбітнасцю, калі разумець пад культурай не знешні выгляд і манеры і большую ці меншую начытанасць, а, як разумела Ларыса Геніюш, «чэснасць і ветлівасць, праўдзівасць і смеласць, гасціннасць, ахвярнасць і крыху такі розуму...».

Беларуская эміграцыя, і асабліва прадстаўнікі ўрада БНР дагэтуль маляваліся ў нас толькі чорнай фарбай, і таму цікава і нязвыкла бачыць не маскі «класавых ворагаў», а жывых людзей са сваімі характарамі, лёсамі, духоўнымі драмамі, як убачыла іх па-чалавечы, па-мастацку Ларыса Геніюш. Тым больш, што яна не ідэалізуе іх, а паказвае розных — смелых і палахліўцаў, бескарыслівых і хцівых, шчырых і двурушных. Такіх, як Васіль Захарка, які, па словах Л. Геніюш, жыў і памёр з ідэяй незалежнай Беларусі. Калі немцы прапаноўвалі яму вялікія грошы, каб выступіў як старшыня ўрада БНР, засведчыўшы яго далучэнне да прафашысцкага ўрада, створанага немцамі ў акупіраваным Мінску, ён сказаў: «Гэта завялікія грошы для мяне і замалыя для майго народу». І такіх, як Іван Ермачэнка, фігура цёмная і злавесная, які гандляваў Беларуссю і яе сынамі і, кажучы словамі з верша Караткевіча, «толькі здрадзе не здрадзіў, і тым, хто за здраду заплаціць». Яго стараннямі была адпраўлена прывітальная тэлеграма Гітлеру ад Беларускага камітэта самапомачы, які ён узначальваў, і не без яго ўдзелу «прапаўшы» архіў камітэта аказаўся ў НКУС, і паводле яго былі асуджаны Геніюшы.

Вядома, на аснове мастацкага твора, асабістых уражанняў, улічваючы палемічнасць аўтара, цяжка ўявіць аб'ектыўную карціну жыцця беларускай эміграцыі, дзейнасці ўрада БНР у Празе. Гэту рэальную карціну павінны непрадузята і сумленна ўзнавіць гісторыкі на аснове фактаў і дакументаў. Аднак сёння, відаць, недастаткова было б сказаць катэгарычна пра «тых членаў рады БНР, якія не прызналі на Берлінскай нарадзе 1925 года, як гэта зрабіла большасць, Савецкай Беларусі і Мінска адзіным цэнтрам палітычнага прадстаўніцтва беларусаў, не рашыліся скарыстаць з урадавага памілавання і вярнуцца ў Мінск для грамадскай і культурна-асветнай работы на карысць свайго народа», што «яны жылі міфамі і буянымі амбіцыямі», — як кажа У. Калеснік у цікавым і грунтоўным артыкуле пра заходнебеларускую літаратуру «Ачышчэнне памяці» («Полымя», 1989, № 9). Варта ўлічыць, што тыя, хто «рашыліся скарыстаць з урадавага памілавання» — Ластоўскі, Лёсік, Цвікевіч, Заяц, Пракулевіч і інш., — літаральна праз некалькі год былі рэпрэсіраваны і знішчаны фізічна як нацыяналісты... І памятаць, што дзяржаўная незалежнасць Беларусі толькі цяпер з фармальнай абалонкі пераўтвараецца ў рэальны суверэнітэт, і дай бог, каб ён стаўся сапраўды рэальным.... Таму варта прыслухацца і да другога боку, да тлумачэння сакратара ўрада Ларысы Геніюш, чаму ўрад БНР быў у апазіцыі і да беларускага савецкага ўрада, і (трэба аддаць належнае гэтаму факту) да цэнтральнай рады, створанай фашыстамі ў Мінску, чаму хавалі і перахоўвалі архіў і пячатку, не самаліквідоўваліся. «Не давала гэта нам нейкае ўлады, але мы мелі шчасце захаваць мінулае, факт і традыцыю прагалошання незалежнасці нашай, што для кожнага народу святая, вялікая рэч. Розна складаецца лёс народаў. Ёсць самастойнасць дзяржаўная, ёсць федэрацыі, але як бы ні было, маючы такі факт за сабою, мы адчувалі, што мы народ!»

Глумілі нас войнаў ліхія
прыбоі,
Народныя скарбы цяглі
да астатку.
Мы зналі:
нам трэба за людскасць
устояць,
Дастойнае імя пакінуць
нашчадкам!

Воляю лёсу Ларыса Геніюш першай з беларусаў аказалася ў эпіцэнтры другой сусветнай вайны, першай убачыла ў дзеянні фашысцкую ваенную машыну, калі суседнія дзяржавы, не дбаючы аб будучым, пасутнасці кінулі безабаронную Чэхаславакію на расправу Гітлеру. «Прагна адскубла сабе з жывога цела Рэспублікі і ачумелая Польшча, быццам не думаючы аб тым, што чакае яе безабаронны, няшчасны народ». Больш таго, у гэты адказны час, раздзьмухваючы імперскія амбіцыі, сцвярджаючы ў друку, што «палякі немцаў

разаб'юць, напэўна, і тады пашыраць свае граніцы так, што польскі жолнеж падасць руку японскаму». «Каго Бог хоча пакараць, адыме розум», — каменціруе гэта Ларыса Геніюш.

Доўгачаканае аб'яднанне ў 1939 г. Беларусі было зацемнена для паэтэсы сямейным горам: на тэрыторыі былой Заходняй Беларусі пачаліся сталінскія рэпрэсіі, у гродзенскую турму быў кінуты бацька Геніюш, дзе і загінуў, маці з сёстрамі выслана ў Казахстан, дзе таксама памерла, брат Расціслаў, які ўцёк у Польшчу, забраны на прымусовыя работы ў Нямеччыну... «Сумнае было злучэнне зямлі нашай, не благаслаўлёнае добрай справай». Уражаная трагедыяй сям'і, Л. Геніюш спрабуе пакончыць жыццё самагубствам, але муж паспявае яе выратаваць. Гэта першая і апошняя праява адчаю ў мужнай жанчыны, хоць трагічныя выпрабаванні ў яе цяжкім і складаным жыцці яшчэ толькі пачыналіся.

Выйсцем і паратункам была паэзія. Вершы Геніюш пачала пісаць яшчэ ў Беларусі, але толькі цяпер паслала ў беларускую газету «Раніца», і хутка стала вядомай і любімай паэтэсай сярод беларускай эміграцыі. У Празе ў 1942 г. выходзіць яе першая кніжка вершаў «Ад родных ніў», кніга патрыятычная, прасякнутая болем за Айчыну, дзе ўжо ішла вайна: «гэта край мой любы стогне, кроў у воды Нёмну жыламі цячэ». У. Калеснік піша пра яе тагачасную паэзію: «радасна здзіўляе гістарычная вышыня і патрыятычная зоркасць, духоўная незалежнасць Ларысы Геніюш». Калі супрацоўнікі гестапа пачалі дапытвацца, чаму ў яе кнізе «нічога няма пра Гітлера, пра Герынга і пра новую Еўропу», паэтэса адказала: «Мой талент замалы на тое, каб пісаць пра так высока пастаўленыя асобы». Гэтаксама смела і незалежна трымалася яна і на допытах у ведамстве Цанавы, дзе ёй прапаноўвалі адмовіцца ад мужа, ад Радзімы і мовы — пачаць пісаць па-руску.

У «Споведзі» Л. Геніюш зазірае ў такія глыбіні народнай трагедыі часоў вайны, якія літаратура толькі пачынае адкрываць («Жизнь и судьба» Гросмана, некаторыя аповесці Быкава). Трагедыя народа, які, вынішчаны ў лепшай сваёй частцы сталіншчынай, ішоў ваяваць «за Родину, за Сталина», што было непадзельным у свядомасці. Так было і ў Заходняй Беларусі, і ў сям'і Геніюшаў: бацька і маці з сёстрамі рэпрэсіраваныя, браты ваююць на фронце з фашызмам. «Наступаў Гітлер, быў жудасным, але ці ж меней жудасным быў Сталін? Між кім выбіраць, калі абодвыя нелюдзі? Якая трагедыя! Сталін—Гітлер, і адно і другое нечалавечае, і ніякае трэцяе магчымасці для народу».

У ацэнцы падзей, сведкай якіх яна была і якія ўспрымаюцца як трагічная споведзь веку, для паэтэсы не існуе класавых, нацыянальных, дзяржаўных, асабістых мерак і інтарэсаў, якія былі б вышэй агульналюдскіх законаў гуманізму, чалавечнасці. Яна ненавідзіць фашызм з яго расавай тэорыяй, але адрознівае справядлівую помсту яму, ужо пераможанаму, ад прыкмет дэгуманізацыі, калі на плошчы ў цэнтры Прагі вешаюць немцаў, і чэхі купляюць білеты на гэтае «відовішча», нібы ў сярэднявеччы. Яна вітае савецкіх байцоў-вызваліцеляў, сапраўдных герояў і працаўнікоў вайны, параненых, хворых (яны жывуць у доме, іх лечыць муж, з імі сябруе яе сын), беспамылкова адрозніваючы іх ад наехаўшых услед тылавікоў-нкусаўцаў...

У гэтай рэчы няма выразнага сюжэта, яго дыктуе само жыццё, чалавечы лёс, які стварае такія нечаканыя перыпетыі, такія складаныя калізіі, якіх не знойдзеш ні ў адным рамане і нават у дэтэктыве. Напрыклад, сапраўднае паляванне на сям'ю Геніюшаў, якое наладзілі нкусаўцы, падсылаючы ў іх гасцінны дом шпіёнаў і правакатараў, высочваючы на вуліцах, робячы спробы выкрадання, калі ўся сям'я некалькі дзён сядзіць у кватэры, нібы ў асадзе. Было выйсце — эміграцыя далей на Захад, да амерыканцаў, але Геніюшы не адчувалі за сабой віны, да таго ж муж лічыў сябе сацыялістам і прымаў новы лад у Чэхаславакіі. І вось сталася самае трагічнае: у 1948 годзе Геніюшаў арыштоўваюць і вывозяць з Чэхіі праз мінскую турму ў сібірскія лагеры, асудзіўшы кожнага на 25 гадоў зняволення, разлучыўшы паміж сабой, адарваўшы ад малога сына...

Мяне драты, сабакі
сцерагуць,
Дзікіх надзораў зграя
нада мною,
І лоб штодня мой
на прыцэл бяруць
Навучаныя забіваць канвоі.

Найбольшая і найтрагічная частка «Споведзі» — пакутныя кругі сталінскіх турмаў і лагераў. Сведчанне Ларысы Геніюш значна адрозніваецца ад таго, што ўжо напісана пра гэту страшную старонку нашай гісторыі. Не матэрыялам адрозніваецца, не дэталямі турэмнага і лагернага жыцця яны балюча пазнавальныя, а светаадчуваннем.

Яна не была, не адчувала сябе ахвярай сталінізму, а свядомым змагаром супраць сталінізму за чалавечнасць, за радзіму, за нацыянальную ідэю. Гэтае адчуванне прыйшло ў найцяжэйшы час у мінскіх засценках, пасля допыту ў Цанавы, які, раз'юшаны яе смеласцю і незалежнасцю, крычаў: «Павесіць яе на вуліцах Мінска!». «У мяне быў адчайны бой з усімі сіламі адзічэлай рэакцыі, не, не за сябе, але за Радзіму маю, за нашую праўду, за зняволены-пераняволены наш народ... Я не ведала, што йсці на смерць за Радзіму не страшна, а лёгка, весела, нават святочна». Таму ў яе няма рытарычнага пытання ахвяры: «За што?», няма ніякіх скаргаў, апраўданняў у сваёй невінаватасці, ніякіх, уласцівых напачатку ўсім арыштаваным, ілюзій, што разбяруцца і адпусцяць, ніякіх просьбаў-пісьмаў аб памілаванні ні «бацьку ўсіх народаў», ні ў іншыя інстанцыі. Калі пасля смерці Сталіна ёй прапанавалі напісаць прашэнне аб памілаванні, яна адказала: «Я нізашто сядзела, і няхай у мяне просяць, каб даравала!».

Яна не была ахвярай, бо была ўнутрана свабоднай ад сацыяльных догмаў і комплексаў таталітарнай сістэмы, не мела адносна яе ніякіх ілюзій, бо бачыла яе несумяшчальнасць з чалавечымі, еўрапейскімі гуманістычнымі традыцыямі, паняццямі справядлівасці і міласэрнасці: «Перада мною быў найстрашнейшы, тэхнікай і сталінскімі ідэямі падмацаваны прымітывізм, які не сніўся нават ардзе Джынгісхана». Яна не была ахвярай, бо не імкнулася выжыць любой цаной, што ў лагеры прыводзіла да жахліва-цынічнага лозунга «Памры ты сёння, а я заўтра». «Выжыць — гэта для мяне было смешна, важна было зняволеным вярнуць веру ў тое, што яны лепшыя людзі за гэтую набрыдзь, якая душыла нас, загнаўшы ў снягі». Яе дэвізам стала «змагацца — значыць жыць». І, мабыць, таму, калі ўся сталінская сістэма з яе турмамі, карцэрамі, допытамі, следчымі і «стукачамі», непасільнай працай, голадам і холадам, здзекамі, шмонамі, аўчаркамі і аўтаматамі, абрынулася на безабаронную, кволую, звыклую да еўрапейскага камфорту і чалавечых нормаў жыцця жанчыну, яна вытрымала, не скарылася, не апусцілася, не зламалася там, дзе ламаліся наймоцныя мужчыны.

У «Споведзі» паказана сталінская турэмна-лагерная сістэма як велізарная, у дзяржаўным маштабе арганізаваная прамысловасць па расчалавечванні. Расчалавечванні фізічным, калі чалавек голадам, холадам, рабскай непасільнай працай па сутнасці выводзіцца за мяжу чалавечага існавання, становіцца жывым мерцвяком, за пайку хлеба здольным на ўсё. Расчалавечванні духоўным — імя чалавека замяняецца нумарам (0-287 — такі быў нумар Ларысы Геніюш), калі яму забараняецца чытаць, пісаць, маліцца (вернікі асабліва жорстка праследваліся), калі прыдумваюцца ўсё новыя маральныя здзекі — агляды, карцэры, прыезды купцоў, калі «рабсілу» мацаюць і аглядаюць, нібы жывёлу... Яшчэ адна страшная старонка — расчалавечванне жанчыны, вынішчэнне ў ёй усяго жаночага, пачынаючы ад лагернага мужчынскага адзення, шмонаў, лазні ў прысутнасці канваіраў, забаронай пісем, зносін з сям'ёй і каханымі, заканчваючы здзекам з мацярынскага інстынкту — у «Споведзі», бадай, самыя жудасныя сцэны —гвалтоўнае адлучэнне дзяцей, народжаных у лагеры, ад няшчасных мацярок.

Ларыса Геніюш прароча ўбачыла і тое, як адгукаюцца вынікі сталіншчыны ў сучасным жыцці, і яе «Споведзь» гучыць перасцярогай сучаснікам. Але асноўнае ў творы — не гісторыя расчалавечвання, а барацьба ЗА ЧАЛАВЕЧНАСЦЬ, паказаная як глабальнае змаганне *дабра і зла*, іх *сімвалаў* — крыжа і аўтамата. «Божа мой, ты з дзяцінства ўліў у маю душу літасць, праўду і *пачуццё справядлівасці*, даў сумленне і розум, як жа я, чалавек, які ведае законы чалавечыя і божыя, магу згадзіцца з Джынгісханамі *пасля* Масарыка, Абрагама Лінкальна, Талстога, Рабіндраната Тагора».

У «Споведзі» дзесяткі імён, характараў, лёсаў людзей, і ўсюды нібы крупінкі золата, Ларыса Геніюш збірае і паказвае праявы духоўнасці, дабрыні, міласэрнасці, стойкасці, патрыятызму, змагарніцтва... Вось стойкія і дружныя ўкраінскія жанкі, якія спяваюць свае песні, вышываюць абразы, нават паміраючы ў карцэры, не адракаюцца ад роднай Украіны... «Каранаваныя» дзяўчаты, якім следчыя на допыце стралялі ў сцяну ля галавы... Манашкі, якія зажыва высыхалі, як муміі, не жадаючы ні прымаць ежу з рук ворага, ні ўдзельнічаць у лагерным «камунізме»... Беларус Сямён Раманчук, які ўзначаліў падрыхтоўку паўстання ў лагеры, быў выдадзены «стукачамі» і разам з сябрамі пакараны смерцю... Шматлікія прыклады і сведчанні таго, як людзі розных нацый падтрымлівалі адно аднаго, дзяліліся апошнім, *дапамагалі ў працы, адзначалі* каляды, дні нараджэння, даглядалі хворых, — у нечалавечых умовах імкнуліся ўсімі спосабамі застацца людзьмі: «Ні кроку ўбок ад чалавечнасці, ад вучэння Хрыста». Праявы, рыскі чалавечнасці паэтэса шукае ўсюды, без размежавання класаў, нацый, вераванняў, палітычных поглядаў. Нават сярод следчых, канваіраў і надзорак, «стукачоў» і «прыдуркаў».

Таму нездарма вязні лагера называлі Ларысу Геніюш «маці». Не аднаго чалавека, відаць, выратаваў фізічна і маральна яе духоўны ўплыў, яе паэзія. Ёсць жывыя сведчанні былых сталінскіх вязняў, у прыватнасці Васіля Супруна, які перапісваўся з паэтэсай: «О, як многа значылі яе весткі, яе вершаваныя радкі! Мы перачытвалі іх па многа разоў, завучвалі, цешыліся яе талентам і сумавалі».

Радкі «Споведзі», праўдзівага сведчання складанага лёсу, трагічнага часу нарэшце дайшлі да чытачоў. Вяртаецца яе паэтычная спадчына, як і спадчына многіх рэпрэсіраваных пісьменнікаў, пісьменнікаў эміграцыі, вяртаецца з доўгага і горкага выраю. Ёсць надзея, што збудзецца ўрэшце мара Ларысы Геніюш: «...некалі мы пазбіраем усіх сваіх жывых і мёртвых і прывязем у свой беларускі дом, які будзе народным, бацькавым, любым домам для нас».

СКАРЫНЕ ПРЫСВЯЧАЕЦЦА

Супрацоўнікі Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры наладзілі ў СШ № 101 г. Мінска свята «Гімн кнізе», прысвечанае 500-годдзю з дня нараджэння Ф. Скарыны.

З выступлення сваіх таварышаў Лены Кухарэнкі і Алеся Міцэвіча вучні даведаліся, калі і кім быў вынайдзены кнігадрук, хто надрукаваў першую кнігу на беларускай мове. Пісьменнік Мікола Чарняўскі расказаў пра асветніцкую дзейнасць Францыска Скарыны, пра нараджэнне кнігі ад рукапісу да выхаду сігнальнага экземпляра.

Пераможцы віктарыны «Кніга — наш лепшы сябра» атрымалі ў падарунак кнігі беларускіх пісьменнікаў. **Л. ЛАБАДА.**

●

Скарынаўскае свята прайшло ля Цнянскага вадасховішча, што ў мікрараёне «Зялёны Луг» г. Мінска.

Свята адкрыў А. Мальдзіс. Выступілі паэты Л. Пранчак, П. Сушко, паэты-барды А. Камоцкі і С. Сокалаў-Воюш, а таксама артысты ансамбля «Купалінка», дзіцячы хор школы № 130 «Журавінка» пад кіраўніцтвам Аляксандра Еўсюкова, студэнты Мінскага педагагічнага вучылішча № 2 і студэнты-балгары з тэхналагічнага інстытута.

У свяце прынялі ўдзел супрацоўнікі газеты «Піянер Беларусі». Пераможцы конкурсу чытачоў атрымалі ўзнагароды: пілоткі, значкі з назвай газеты.

Тут жа працаваў кніжны кіёск. Дзеці і дарослыя набылі шмат кніжак на роднай мове.
А. КАЖЭРА.

«МАЯ ДУША РВЕЦЦА ТУДЫ...»

На капыльскай зямлі стала традыцыяй кожныя пяць гадоў урачыста адзначаць у Цімкавічах чарговую гадавіну з дня нараджэння Кузьмы Чорнага. З гэтай вёскай, а колішнім мястэчкам, вельмі шмат звязана ў жыцці класіка нацыянальнай літаратуры. Тут ён скончыў школу, працаваў у валасным рэўкоме, меў шмат сяброў і знаёмых, якія пазней сталі пратэтыпамі яго шматлікіх твораў. З Цімкавічамі, іншымі навакольнымі вёскамі быў думкамі і ў гады вайны, калі чакаў, не мог дачакацца вызвалення Бацькаўшчыны ад фашысцкай навалы. Шчаслівы, радасны занатоўваў у дзённіку: «Учора ўночы паведамілі ў зводцы, што ўзялі Цімкавічы, вялікую Раёўку, Жавалкі. Родныя мае мясціны. Як мая душа рвецца туды! Яна заўсёды там. Там жывуць усе мае персанажы. Усе дарогі, пейзажы, дрэвы, хаты, чалавечыя натуры, пра якія калі-небудзь пісаў. Гэта ўсё адтуль, сапраўднае».

Аб сувязях Кузьмы Чорнага з Цімкавічамі згадвалася і ў мінулую нядзелю — у дзень 90-годдзя з дня нараджэння пісьменніка. На ўрачыстасцях выступілі старшыня Цімкавіцкага сельскага Савета А. Матусевіч (яна вяла свята), А. Рагуля, В. Супрунчук, А. Жук, выкладчыца беларускай мовы і літаратуры СШ № 1 г. Капыля К. Сідзельнікава, былы дырэктар Цімкавіцкай СШ імя Кузьмы Чорнага, арганізатар літаратурнага музея пісьменніка З. Раманенка і іншыя.

Слова пра Кузьму Чорнага гаворыць Алесь ЖУК.

Выступаюць «Капыльскія дудары». Фота Ул. КРУКА.

Адзначалася, што К. Чорны адзін з першых пачаў даследаваць духоўныя рэсурсы працоўнага беларуса, ніколі не адлучаючы сябе ад народа. У многім ён глядзеў наперад, прадбачыў праблемы, пра якія сёння мы загаварылі на поўны голас. Ёсць патрэба па-новаму прачытаць яго спадчыну, найпершую ўвагу скіраваўшы на тое, што раней не дагаворвалася ці наогул замоўчвалася.

Школьнікі дэкламавалі ўрыўкі з твораў земляка, сваім майстэрствам парадаваў прысутных вядомы ансамбль «Капыльскія дудары».

У свяце прыняла ўдзел дачка пісьменніка Рагнеда Мікалаеўна.

Наш кар.

Алесь Жук

Красатуля

апавяданне

КАЛІ Віктар Ельніцкі вярнуўся з арміі, яго не пазнала нават родная маці. Старая Матрэна, падслепаватая ад старасці, з хусткаю, завязанаю нізка на вочы, каб не сляпіла сонца, палола бульбу на пляцы. Яна доўга прыглядалася да чалавека, які ішоў разоркаю з аселіцы. Чалавек быў у галіфэ, у адной руцэ нёс фуражку, у другой чамаданчык. На першы погляд — старшыня, бо і ў галіфэ, і з фуражкаю. Праўда, старшыня разбрыняў ад гарэлкі і ад закускі, намнога таўсцейшы з выгляду. Ды і пяшком ён не хадзіў. Нават і верхам ездзіць перастаў. Усё больш у вазку.

Незнаёмы падышоў бліжэй, заспяшаў да старое, і ў яе міжволі вырвалася:

— А хто ж гэта? Бачу, чалавек знаёмы, а пазнаць не магу.

— Го-го, не пазнаеш, мамаша? Гвардыі сяржант Ельніцкі!

Віктар задаволена рагатнуў, паставіў чамаданчык, падхапіў маці на рукі, маленькую, чорную, як высахлы на летнім сонцы балотны карчучок.

— А божачка ж мой! — раптам загаласіла Матрэна. — Даруй мне, божа! Дзіця сваё не пазнала! А як жа ты вырас, сыночак! А красатуля ж ты мая! — працягвала плакаць ад радасці і прыгаворваць старая.

— Ну, мамаша, ну, — не ведаў, як супакоіць яе разгублены Віктар, бо суседзі, якія таксама былі на пляцах, усё чулі і бачылі, а хлапчукі чарадой, як вераб'і, імчалі ўжо да салдата, бо ў салдата павінен быць, як верылася ім, поўны чамадан ваенных значкоў і зорачак таксама.

Адным словам, вярнуўся са службы салдат, як вярталіся і многія. Праўда, маленькі, закажанелы, нядаленькі Віктар на армейскіх харчах падрос на добры метр, разгарнуўся ў плячах і стаў падобны на свайго нябожчыка бацьку. І паставаю, і чорнымі валасамі, і нават носам з гарбінкаю, і белымі, як часнок, зубамі. Але ў гэтым дзіва вялікага не было.

— Прырода, яна, бат, сваё бярэ,— канстатаваў вечарам за сталом, устаўленым бутэлькамі самагонкі, сусед, стары стэльмах Даніла, які любіў пад усё падводзіць навуковую базу і гаварыць па-вучонаму, асабліва пасля таго, як выпіта не адна чарка. І тады ў вясковага мудраца замест любімага «брат» выгаворвалася «бат», за што Даніла і займеў адпаведную вулічную мянушку.

Салдацкі харч даў не толькі росту, але і ўпэўненасці некалі ціхаму і пакорліваму хлопцу. Першыя дні, як і належыць салдату, Віктар хадзіў па гасцях, потым узяўся быццам і за работу, паправіў пахіленыя і падпёртыя калкамі Матрэніны платы. Віктар частаваўся дома, у гасцях, у кампаніі з сябрукамі. За чаркаю любіў расказваць пра сваю службу, напіраючы на тое, што ён там быў не проста пяшка, а пры начальстве, і не кожны «ліцэр», гэтак ён называў лейтэнантаў, быў яму ўказ. А служыў Віктар пры намесніку начальніка па тылу палка маёру Шабашкіну, вазіў яго на машыне. На гэтым расказчык прымаўкаў, быццам даходзіў да вялікае ваеннае ці дзяржаўнае тайны, а сам успамінаў палкавую буфетчыцу, увішную трыццацігадовую казачку, якая прыручыла салдата і сустракала ахвотней, чым яго начальніка...

Аднак салдацкае гасцяванне зацягвалася. У вёсцы работа не чакае, і Матрэніна суседка, языкатая Волька не вытрывала і выгаварыла Матрэне, калі яны на колінцах палолі калгасную норму буракоў:

— А пара б ужэ і твайму Красатулю на работу ісці. Дакуль будзе выгульвацца? Ці яшчэ не ўсю тваю самагонку выпіў?

— Мой сын і мая самагонка! А ты, каб і хацела, дык да цябе ніхто выпіць не зойдзе! — адрэзала ёй Матрэна.

Аднак вечарам сказала сыну:

— Брыдка, Віцька, дома сядзець, людзі лапікаць пачынаюць.

— Ні храна яны, мамаша, не смысляць у цяперашняй жызні. Я з прадсядацелем гаварыў. Машына ў яго скора будзе, «казёл». І я яго вазіць буду. Цяпер, мамаша, той жыве, хто да начальства бліжэй.

— Глядзі, Віцька, Бог не цяля, бачыць круцяля. А з цяперашнімі старшынямі як звяжашся...

Матрэна толькі рукой махнула. А неўзабаве Віктар у клятчатай рубашцы з закасанымі рукавамі, белазубы, кучаравы, імчаў на машыне старшыню гэтак, што аж пылам курэла ў вокны, і не толькі па калгасе, але і ў «раён», і на рыбалку і за рыбалку.., А начамі з поўнаю машынаю хлопцаў і дзяўчат кружыў па наваколлю па вечарынках і фэстах. Хапала тады яшчэ і вечарынак, і дзяўчат, і самагонкі мора не меранае было. Ад яе Красатуля не адмаўляўся, як не крыўдаваў і на мянушку, што прыліпла да яго. Як і гарэлка, яна яму падабалася. І ён падабаўся і дзяўчатам, і кабетам, а таму з цягам часу яго «козлік» не-не ды і начаваў ля плоту пад бэзавым кустом пры хаце ўдавіцы...

Але кожнага дня Вялікдзень быць не можа. Старшыню знялі, а новы за п'янку перавёў Красатулю на грузавую машыну. І на «газіку» Красатуля на першым часе не здаваўся, шастаў па вечарынках, пакуль не ўскочыў у сваё — не прывучыў ездзіць з сабою ў лес дзевяцікласніцу з Гразаўка, маленькую, рабацінiстую з твару Жэньку Кавалькову.

Кончылася гэта тым, што сварлівая Кавальчыха ўляцела ў вёску пасля таго, як Красатуля паспрабаваў адмахнуцца ад дзяўчыны, і нарабіла гэтакае трансляцыі, што Красатуля не мог выкруціцца. Жэнька была яшчэ непаўналетняя.

Вяселля не гулялі, распісаліся маладыя ў сельсавеце, радня маладое пасядзела ў гасцях, як на памінках. З таго і сямейнае жыццё пачалося. Жэнька аказалася гэтакая ж ядкая характарам, як і маці. І характар праявіўся пасля таго, як нарадзіўся першы хлопчык, а праз год і другі. Красатуля ж на сваю Рабенькую, як ён называў жонку, аднак зважаць не хацеў, хлапцаваў па вяселлях, выпіўках, жанчынах. Жэнька яму спуску не давала, Красатуля часам на рабоце з кабіны вылазіць не хацеў — каб не бачылі людзі паабдзіраны твар.

Зусім не стала ладу ў сям'і пасля смерці старое Матрэны. Тая яшчэ ўгаворвала Жэньку цярпець, пакуль перашалее, перакруціцца муж. Дзецям трэба бацька. А Жэнька неўпрыкмет выкруглілася ў, спраўную, цягавітую, увішную кабету, пасвойму прывабную, каб на добры лад. Але Красатуля не мяняўся і нічога бачыць не хацеў.

А потым здарылася прыгода, пасля якой і так крывое жыццё зусім пайшло пад адхон, падмяла пад сябе і пахавала Красатулю назусім. Падвозчык кармоў на кароўніку, дурны, як вып'е, Пятрочак, за нішто збіў на горкае яблыка Жэньку. Яна павезла на яго заяву ў суд. Паехалі на Красатулевай машыне. Ён з вычасаным чубам, у рубашцы з закасанымі рукавамі і ў адпрасаваных перад паездкаю штанах. І жонка з крывым і апухлым ад пабояў тварам, ды яшчэ і ў нейкай даўгаватай і шырокай, як старэчы андарак, спадніцы.

У кабінеце Красатуля зухавата пазіраў на дзябёлую, прыгожую з твару і гладкую жанчыну у шэрым касцюме і белай кофтачцы. І нават усміхнуўся сам сабе, калі тая, пасля таго, як забрала заяву ў жонкі, сказала:

— А вы пачакайце хвілінку. Як ваша прозвішча? Вы сведка?

— Не, я не сведка. Я шафёр... Гэта суседка папрасіла, каб падвёз...

Красатуля прыасаніўся, гатовы працягваць гаворку і прыехаць хоць сёння на спатканне да гэтае белае жанчыны. Ён не заўважыў, што жонка не выйшла з кабінета, стаяла ў дзвярах. Ён не бачыў, бачыла жанчына, якая забірала дакументы, як зялёна і люта ўспыхнулі «суседчыны» вочы, як зірнула яна на свайго, ужо зашмальцаванага жыццём «суседа» і грукнула, бы адсекла, дзвярыма.

І калі ў наступны раз Красатуля дабраўся дадому апоўначы п'яны, як гразь, хапіла сілы толькі выбрацца з кабінкі і ўваліцца ў сенцы на ложак, Жэнька сустрэла яго не крыкам, а біла старым валкам, якім некалі качалі бялізну і палотны і які застаўся ў спадчыну ад старое Матрэны. І забіла б на смерць, каб не прачнуліся дзеці і не нарабілі крыку.

Пасля гэтага Красатуля п'яны ехаць дадому баяўся, начаваў, дзе давядзецца. Тым часам у яго з-за п'янкі адабралі і машыну, цяпер Красатуля рабіў на трактары. Але і трактарыст патрэбны людзям чалавек, таму гарэлка не канчалася, натура Красатулева не мянялася, пакуль пасля чарговае сустрэчы дома тым самым валкам ён не трапіў у бальніцу.

Ці то Жэнька і сапраўды нешта адбіла яму, ці гарэлка зрабіла сваё, але з бальніцы Красатуля выйшаў быццам састарэлы і саслабелы. Плечы абвіслі, згорбіўся ўвесь, шэрым, зямлістым стаў твар, і белыя цыганскія зубы быццам пашарэлі і не блішчалі болей.

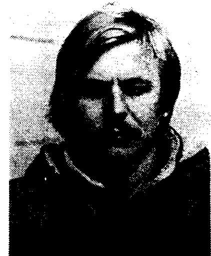
Цяпер п'янаму Красатулю не давалі спуску і сыны, якія падраслі і слухаліся маці. Жэнька нават перастала мыць яму адзенне, гатаваць страву, і Красатуля карміўся тым, што прыгатуе сам на газавай пліце раніцай альбо заскочыўшы дадому ўдзень.

Яго Рабенькая выйшла ў перадавікі, старэйшага сына забралі ў армію, маладзейшы паступіў ад калгаса вучыцца ў інстытут на ветэрынара, і Жэнька займела поўнае права распараджацца сабой, як хоча. Таму дадому яна часам вяртаецца позна, крыху і на падпітку, людзі пагаворваюць, што вінаваты ў гэтым памаўзлівы калгасны заатэхнік, але да яго памаўзлівасці прывыклі і змірыліся з ёю, і Жэньку не асуджаюць. Звычайна Красатулі дома няма. А калі здараецца дома, то ўжо спіць п'яным мёртвым сном у сваім закутку — пакойчыку, выгараджаным дошкамі пры печы, дзе дажывала свой век Матрэна. І тады Жэньчыны вочы загараюцца зялёным агнём і нібы шукаюць той дзедаўскі валак, які звычайна ляжаў у запечку.

— Красатуля праклятая! Суседку найшоў! Абязвечыў ззамаладу! Хай цябе бог карае!

І ноччу яна ўсхліпвае ў пасцелі, пакуль не праваліцца ў кароткі, як забыццё, сон, а досвіта ўстае і ідзе на кароўнік. А Красатуля яшчэ спіць, яму пазней на работу. За дзень яго нехта знойдзе — трэба што-небудзь прывезці чалавеку, памагчы, і Красатуля не адмовіць. За работу ён грошай не бярэ, толькі частуецца. Усе гэта ведаюць. І яшчэ адзін дзень кане ў нябыт, як канае і ўсё яго жыццё.

Алесь ПІСЬМЯНКОЎ

Пытанне

Няўжо і праўда новы Герадот
У нейкай новай, іншай, эры
Выводзіць будзе на паперы:
«Тут беларускі жыў народ...»

«ХЛУСНЯ іншым ёсць часамі нявінная гульня, задавальненне славалюбнасці, — зазначаў Леў Талстой, — хлусня ж сабе ёсць скрыўленне ісціны, адступленне ад патрабавання жыцця».

У сталінска-брэжнеўскую эпоху тых, хто думаў і паводзіўся прыстойна, бязлітасна знішчалі альбо ганьбавлі, а тых, хто прыкідваўся, маніў іншым і сабе, лашчылі і падкормлівалі. Своеасаблівы катэхізіс — «История ВКП(б). Краткий курс» — умацаваў такія скрыўленыя погляды, такую скрыўленую мараль, што кожнаму з нас і цяпер нялёгка змяніцца: баімся іншых і сябе. Хлусня, боязь, што літаральна ўеліся ў нас, шашоляць і нашу душу, і арганізм усяго грамадства, не даюць узяць верх сумленнасці, праўдзе, сцверджанню самага простага і звычайнага, што побач, чаго патрабуе жыццё, здаровая логіка.

□

Аляксандр Герцэн: «Кожны адчуваў прыгнёт, у кожнага было штосьці на сэрцы, і ўсё ж усе маўчалі».

Чыёсьці былое і наша цяперашняе маўчанне, спроба прыстасоўвацца альбо затаіцца ў шчыліне і выжыць — па-першае, адтуль, з глыбінь стагоддзяў, калі ўлада змусіла нашых продкаў стаць на калені, схіляць галаву перад панам і царом, а па-другое, ужо і з новага часу, калі новыя ўладныя хлусілі, крывадушнічалі звыш усякай меры, прадумана і неміласэрна не толькі высочвалі, высякалі тых, хто мог думаць і гаварыць, але гэтак жа разлікова не давалі нават нарадзіцца тым, хто мог бы падаць голас пазней, хто рана-позна захацеў бы стаць асобаю, духоўна ўзвысіць грамадства.

□

Антон Чэхаў, з запісных кніжак: «...разумны кажа: «Гэта хлусня, але паколькі народ жыць без гэтай хлусні не можа, паколькі яна гістарычна асвечаная, дык выкараніць адразу яе небяспечна; няхай яна існуе пакуль, толькі з некаторымі папраўкамі...».

Многія ў нас, асабліва з прывілеяваных ветэранаў і з некаторых апаратчыкаў, зубамі і рукамі за такую «філасофію». Нават больш — на з'ездах народных дэпутатаў, на высокіх партыйных форумах людзі з новым мысленнем за адрачэнне ад застарэлых догмаў і стэрэатыпаў, за рашучыя перамены ў нашым жыцці, а іншыя па-ранейшаму аб'яўляюць учыненае сталіншчынай і сабой святым, самае вялікае згаджаюцца на невялікія папраўкі. І пры галасаванні арыфметычнай большасцю бяруць верх. Можа, і ад гэтага мы, грамадства, недаравальна доўга топчамся на месцы, стамляемся ад дыскусій, а то ўжо і зняверваемся ў тым, чаго яшчэ нядаўна хацелі.

□

Цяпер у нас, як мы кажам, «рэвалюцыя зверху».

Пры рэвалюцыі, як вядома, адмысловая сітуацыя, пэўныя палярныя сілы. У свой час, назіраючы за падзеямі 1905 года, вялікі рускі пісьменнік і мысліцель Леў Талстой падкрэсліваў: «Цяпер, у час рэвалюцыі, ясна абазначыліся тры групы людзей са сваімі якасцямі і недахопамі. 1) Кансерватары, людзі, якія хочуць ціхамірнасці і працягу прыемнага ім жыцця і не жадаюць ніякіх перамен. Недахоп гэтых людзей — эгаізм, якасць — сціпласць, пакорлівасць. Другія — рэвалюцыянеры — хочуць змен і асмельваюцца вырашаць, якія трэба змены, не баяцца насілля для ажыццяўлення сваіх намераў, а таксама і сваіх нягод, і пакут. Недахоп гэтых людзей—дзёрзкасць і жорсткасць, якасць — энергія і гатоўнасць пацярпець для дасягнення мэты, якая ўяўляецца імі высакароднай. Трэція — лібералы — не маюць ні пакоры кансерватараў, ні гатоўнасці ахвярнасці рэвалюцыянераў, а маюць эгаізм, жаданне ціхамірнасці першых і самаўпэўненасць другіх».

Мусіць, прыкладна такая сітуацыя і цяпер. Праўда, нашы некаторыя кансерватары аб'яўляюць сябе добрымі і харошымі — «прагрэсіўнымі», а лібералы,

Няўжо і праўда мой унук
Не будзе піць салодкіх траўняў?
О, як мне хочацца, каб праўнук
Звінеў пад небам, як жаўрук!

Вячэра

(Эскіз з натуры)

Агонь у печы дагарае.
Булькоча бульба ў чыгуне.
Яшчэ увішная старая.
І два святыя на сцяне.
Святых завуць Пятрок і Павел.
Ды — я. Ды кот-вуркот на лаве.
О, дух сялянскага жытла!
Маё маленства гэтак пахла...
Мяне, Пятра і Паўла
Старая просіць да стала:
— Сядайце, хлопцы, бульба стыне...

След

Хата вачмі пустымі
Глядзіць у халодны студзень.
«Як толькі мой след прастыне —
Ты тут жа мяне забудзеш...»

Завея ў марознай стыні
Зайшлася няўцешным плачам.
Не стыне... Твой след не стыне...
Не стыне твой след гарачы...

Яшчэ раз пра зоркі

Я хацеў дастаць з неба зорку
І апёк сабе рукі.
Цэлы тыдзень я курчыўся ў муках,
Каханая плакала горка:
«Ну й далася табе тая зорка!
Людзі жывуць і без зораў,
Людзі не ведаюць гора...»

А доктар увішны
Сказаў, што не лішне
Звярнуцца да лекараў іншых...

Сон

Пакінуўшы гмах высозны,
Заблудзіўся ў трох соснах.
Заблудзіўся ў тых самых соснах,
Што калыхалі мае вёсны.

Тры сасны...
Тры сястры...
Тры зялёных кастры...

Эпіграф

Я раніцай дом пакіну,
Каб зноўку у далеч плысці.
Я ўсю ноч варушу ўспаміны,
Як вецер варушыць лісце.

Іранічнае

Бусел журыцца ў атаве —
Бусел просіцца ў актаву.

Ён не знае, што актавы
Не прыносяць сёння славы.

Таму так страфу завершым:
Бусел белы ў белым вершы.

Падзяка

Я вельмі ўдзячны
Твайму анёлу:
ён намаляваў мяне
такім вясёлым
і прывабным д'яблам,
што нават ты,
строгая недаткнёнка,
захацела са мной
пазнаёміцца.

Чакаю

Я ў снах пра цябе
марыў,
Я вясной у цябе
верыў.
Я шукаў цябе
на ўсіх бульварах,
Я чакаў цябе
ва ўсіх скверах.
А ў небе плылі
хмары,
А мары былі
хімерай:
На бульварах
не тыя твары,
Твары не тыя
ў скверах.
О колькі я звёў
паперы,
Якія ні слаў я
чары!
Дзякуй табе за Веру,
Дзякуй табе за Мару.
...Я шукаю цябе
на усіх бульварах,
Я чакаю цябе
ва ўсіх скверах.

Генрых ДАЛІДОВІЧ

АБАВЯЗАК

Лісткі з запісных кніжак

што клянуцца ў вернасці перабудове, вычэкваюць: новы курс, «рэвалюцыя зверху» пераможа, рушыць наперад ці паверне назад...

□

Думаю, не трэба шмат тлумачыць, чаму кожны з нас уважліва сачыў за работай з'ездаў народных дэпутатаў.Назіранняў, розных думак мноства, але адзін аспект асабіста мяне асабліва ўразіў. Гэта — прамовы дэпутатаў «ад народа»: брыгадзіраў і старшынь сельскіх гаспадарак, дырэктараў заводаў і фабрык, якія любяць падкрэсліваць: «мы, сяляне», «мы, рабочыя»...

Многія з іх літаральна ашаламілі, паказалі: у многім наш сярэдні кіруючы корпус — падмурак каманднa-адміністрацыйнай сістэмы, па-другое, ён, гладзенькі і сыценькі, князькаваты, адарваўся ад знясіленага працай і пошукам мыла ды шыла простага народа, а патрэцяе, калі і абапіраецца на «нізы», на «масы», то найперш на кансерватыўныя іхнія часткі. Дарэчы, некаторыя з апошніх, скажам, аблашчаныя рабочыя, патрабуючы «дысцыпліны і ладу», заадно фактычна дабіваюцца дыктатуры і рэпрэсій, не прадбачачы, што пры апошняй сітуацыі рана-позна могуць стаць ахвярамі і самі. Гісторыя яскрава паказала ж, па якіх прынцыпах дзейнічае махавік «адской машины»: сёння ты некага адправіў за краты, заўтра — хтосьці ўжо цябе...

У свой час Герцэн засмучаўся: «...з кансерватызмам народа змагацца цяжэй, чым з кансерватызмам трона ці амбона».

Не можам не засмучацца і мы: калі б не было столькі кансерватызму, правінцыйнасці, руціннай цярплівасці і без'языкасці ў нас, беларусаў, то іначай ішла б у рэспубліцы перабудова, іншы быў бы наш апарат, іншыя былі б адносіны да нашых нацыянальных бедаў...

□

Нядаўні Пленум ЦК КПСС, З'езд народных дэпутатаў СССР палітычна і заканадаўча адмовіліся ад манаполіі камуністаў на ўладу. Падкрэслім: не ад улады, а ад манаполіі на яе.

Гэтая навацыя, як і іншыя, здаецца, даходзіць да нас, у рэспубліку, у апошнюю чаргу. Чытаем чарговую прамову нашага высокага партыйнага кіраўніка: зноў зацятасць не прызнаваць яўныя былыя хібы і злачынствы, спроба выглядаць святым анёлам, утрымаць манаполію на ўладу і прывілеі, дзеля чаго зноў агрэсіўныя нападкі на сапернікаў — на нефармалаў і фармалаў, на новыя палітычныя сілы, дзейнасць якіх цяпер дазваляецца Канстытуцыяй.

Я член КПСС, трымаюся яе платформы, але, калегі, нельга пагадзіцца з такой зацятасцю, з такім непрыманнем асобных нашых лідэраў, якія ўжо не столькі мацуюць, колькі кампраметуюць партыю, звужаюць яе магчымасці. Да ўсяго варта рашуча адмовіцца ад дэмагагічных выкрунтасаў тыпу: ага, ты крытыкуеш нас — значыць ты цэліш на наша месца! Хопіць ужо высокія пасады размяркоўваць закулісна, па сваяцкіх і дружбацкіх прынцыпах, у сістэме апаратных перэтасовак, час ужо вылучаць на іх кампетэнтных, з новым мысленнем, сапраўды передавых і дзелавых у грамадстве, у тым ліку і маладых, здольных мысліць самастойна і браць на сябе адказнасць.

□

Герцэн мог дазволіць сабе сказаць: «...калі існуючы грамадскі лад апраўдваецца розумам, то і барацьба супраць яго, калі толькі ёсць, апраўданая». Мы сабе такога дазволіць не можам.

У нас яшчэ амаль любая крытыка мінулага ці сённяшняга ўспрымаецца як «замах на СССР, на сацыялізм і партыю...» У нас, калі хто жадае арганізавацца ў суполку, сумесна дзейнічаць нават дзеля абнаўлення грамадства, павінен падаць наверх сваю праграму, павінен прасіць дазвол на любы крок і на кожнае слова.

Цікава: ці змаглі б бальшавікі прыйсці да ўлады, калі б цярпліва выстойвалі ў прыёмных сытых і задаволеных царскіх чыноўнікаў, чакалі, калі іх прымуць, калі прачытаюць, пeратруць па костачках і адрэдагуюць іхнюю праграму, дадуць дазвол на мітынг, на рэвалюцыю?!

□

«Не тая хвароба небяспечная, што навідавоку ва ўсіх, прычыну якой усе ведаюць, — зазначаў Фёдар Дастаеўскі, — а тая, што тоіцца глыбока ўсярэдзіне, што не выйшла на паверхню і што тым мацней псуе арганізм, чым, непазнаная, далей застаецца незаўважанай. Так і ў грамадстве... Сілы самаасуджэння найперш за ўсё — сіла: яна паказвае тое, што ў грамадстве ёсць яшчэ сілы. У асуджэнні зла абавязкова схаваная любоў да дабра: абурэнне на грамадскія пошасці, хваробы мае на ўвазе вялікае жаданне здароўя...»

□

Невялікая, але красамоўная заметка ў «Известиях» у лютым г. г.

Супрацоўнікі ўпраўлення Камітэта дзяржбяспекі і пракуратуры Карагандзінскай вобласці вырашылі перагледзець крымінальныя справы, прысуды па якіх выносілі ў свой час так званыя «двойкі», «тройкі» і «асобыя нарады». Аказалася, шмат дакументаў глыбока схавана. Былыя работнікі НКУС наадрэз адмовіліся памагчы і знайсці тое, што трэба, і рэабілітаваць нявінных ахвяр 30—40 і пачатку 50-ых гадоў.

Але дакументы ўсё ж знайшлі. Толькі «тройкі» знішчылі 1437 чалавек. Толькі ў чатырох з 1670 спраў, што разглядаліся, ёсць доказ віны. У астатніх — домыслы і паклёпы.

Нельга не жахнуцца ад двайной амаральнасці: і ад таго, што і як некаторыя нашы сучаснікі рабілі раней, і ад таго, як яны паводзяцца цяпер. Якую халодную душу, якое каменнае сэрца трэба мець, каб адмаўляцца аднаўляць справядлівасць, вярнуць добрае імя тым, хто павінен яго мець?! Мала гэтага, некаторыя з былых садыстаў не толькі жывуць прыпяваючы, моляцца на «мудрага з мудрых», ідэалізуюць яго лад, псіхалогію, і мараль, ганарацца ўчыненым сабой, але на сходах рознага ўзроўню «б'юць трывогу», «выкрываюць экстрэмістаў», патрабуючы расправу з імі за іхнія погляды.

Можа, памыляюся, але, здаецца, асабліва агрэсіўныя пенсіянеры такога тыпу ў нас у рэспубліцы. Яшчэ і цяпер можна часта пачуць ад іх пад выглядам барацьбы за «еднасць», «святую справу» і г. д. самае звычайнае асуджэнне перабудовы і яе прыхільнікаў.

□

«Чалавецтва разумела гісторыю як шэраг бітваў, таму да гэтага часу барацьбу лічыла галоўным у жыцці» (Чэхаў).

Дзе-дзе, а ў нас, здаецца, па-ранейшаму многія якраз так разумеюць, лічаць, а заадно нават у мірных дыскусіях вышукваюць ворагаў...

□

Мой знаёмы, рабочы, здаў партыйны білет.

— Разумееш, — тлумачыць мне свой учынак, — у партыю я ўступіў не таму, што добра за дзесяць гадоў у школе, за два гады ў арміі і за тры гады работы на заводзе ўведаў яе гісторыю, праграму ці статут, а таму, што паслухаў нашага парторга. Ён гаварыў мне: ты — не абы-хто, а рабочы, ты самы значны ў нашай краіне чалавек. Мы, рабочыя, маем уладу — дыктатуру пралетарыяту, а ў нашай сістэме кіруючая сіла — КПСС, дык вось патрэбна справе, каб іменна ты, перадавік, сумленны чалавек, стаў яе членам. Трэба — дык трэба, падаў заяву.

Спачатку ціха сядзеў на сумных сходах-справаздачах, у парткоме, а потым пачаў выступаць за правы рабочых. Вось тут ушчыльную сутыкнуўся з тым, што на словах і што на справе. Карацей, я разгледзеў гульню: рабочыя ўлады не маюць. Яе ад іхняга імя трымаюць моцна іншыя, у тым ліку і былыя рабочыя. У «кіруючай сістэме КПСС». Асабліва востра гэта адчуў, калі забаставалі шахцёры. Як гэта так: рабочыя — гаспадары і бастуюць супраць сваіх... слуг?! Значыць, не гаспадары. Па-другое, чаму іменна рабочыя павінны ўзвышацца над сялянамі і інтэлігенцыяй? Першыя ж кормяць усіх, а другія рухаюць навуку і культуру! Паміж імі саюз? Але які саюз, якое раўнапраўе, калі аднаму загадзя гарантаваная дыктатура?!

Зазірнуў у Савецкі энцыклапедычны слоўнік, расказвае далей знаёмы. Чытаю: «Обеспечив полную и окончательную победу социализма в СССР и переход общества к строительству коммунизма, диктатура пролетариата выполнила свою историческую миссию и с точки зрения задач внутреннего развития перестала быть необходимой. Государство диктатуры пролетариата превратилось в общенародное социалистическое государство, в котором сохраняется руководство рабочего класса во главе с Коммунистической партией...».

Выпісаў гэтую «застойшчыну» на лісток і пайшоў да сакратара парткома. Скажыце, пытаю, як гэта зразумець: дыктатура пралетарыяту «выканала сваю місію», «перастала быць неабходнай», але ўсё-такі «захоўваецца кіраўніцтва рабочага класа на чале...». Што — мы, рабочыя, павінны забяспечваць камусьці быць «на чале»?..

Парторг аж затупаў нагамі: ты што — наслухаўся нефармалаў, БНФ? Альбо, можа, ужо іхні? Не, адказваю, сам прыйшоў да такой думкі. Калі ён закрычаў, што выключыць з партыі за такую «антипартийщину», я паклаў перад ім білет і пайшоў з кабінета.

□

Нашы «Тутэйшыя» напачатку, бадай, былі самыя дзёрзкія, калючыя з усіх так званых нефармалаў. Невыпадкова, мусіць, і ў іх асобах некаторыя ідэолагі вышуквалі дыверсантаў, завербаваных заходнімі спецслужбамі, нацкоўвалі былых спецаў па ўтаймаванню здаровага розуму і высакародных пачуццяў.

«Тутэйшыя» і іншыя, магчыма, дабіліся не вельмі шмат з таго, чаго хацелі, што маглі, але наскокаў, цкавання асабліва не збаяліся. Тым больш, што ў лепшых пачынаннях іх падтрымала грамадскасць.

«Калі вялікія ідэі, што кіруюць сваім часам, — пісала Марыэта Шагінян, — абрастаюць, як караблі пад вадой, ракавінкамі фармалізму, безжыццёвасці, мёртвай абавязковасці, яны пачынаюць здавацца толькі абстрактнымі (рассудочными), толькі фармальнымі, і маладыя, новыя чалавечыя пакаленні, якія пачынаюць свой уласны век, непазбежна счэпліваюцца з імі ў баявой сутычцы, здзіраюць з іх ракавінкі, топчуць іх, уяўляючы, што топчуць, у пыл пераўтвараюць самыя гэтыя вялікія ідэі мінулага часу. Але ідэі не паміраюць. А стоптванне ракавінак, якімі яны абраслі, выступленне супраць абстрактнасці — заўсёды карыснае. Не толькі карыснае — неабходнае. Гэта патрэбна і для самога розуму і для новага чалавецтва».

□

Асуджаць, лаяць моладзь дзе трэба і дзе не трэба — справа не новая, даўняя. Але ёсць, здаецца, і адваротны бок медаля ў адносінах да моладзі.

Іменна маладых спажывалі і спажываюць для самых дзёрзкіх, разбуральных і сваіх карыслівых спраў пад гучнымі і прыгожымі лозунгамі: у маладых мала сумненняў, развагі, дальнабачнасці, але затое шмат запалу таптаць, нішчыць «старое» і ўсталёўваць «новае».

Усе рэвалюцыянеры, бунтаўшчыкі і рэфарматары звычайна былі маладыя. І найперш яны звычайна прыносіліся ў ахвяру пасля ўчыненага...

□

У свой час Герцэн дакараў Заходнюю Еўропу, што яна «показала удивительную **неспособность** к социальному перевороту», радаваўся за Расію, што яна «не так не способна к нему» — г. зн. да рэвалюцыі.

Пытанне: калі цяпер тая Еўропа працвітае, а наша краіна, мякка кажучы, адстала ад яе, усё часцей і часцей працягвае руку з просьбай памагчы, то хто меў рацыю? Па-другое, што было б са светам, каб пасля 1917 года перамагла сусветная сацыяльная рэвалюцыя?

□

Дык што: прабегшы не зусім тую дыстанцыю, нам трэба вярнуцца да той вешкі, каля якой запыніўся яшчэ Ленін, і сказаў, што трэба падумаць «о коренной перемене всей точки зрения нашей на социализм»?

Тады, пры жыцці і адразу пасля смерці правадыра, уладныя саратнікі не захадалі задумвацца, мяняць ідэйныя канцэпцыі і насільныя метады. Цяпер, калі ўжо горкі вопыт змушае выбраць патрэбны шлях і больш разумную, высакародную мэту, многія з тых, хто мае ўладу, таксама нібы не чуюць таго ленінскага голасу, не шукаюць, не прапаноўваюць нам новае, плённае, маюць на ўвазе штосьці сваё. Можа, прыкладна тое, што было ў думках у іхніх папярэднікаў. Альбо, паўторым, задаволеныя тым, што ёсць, сваім высокім становішчам, сваімі прывілеямі.

А што рабіць нам, простым смяротным? Ісці навобмацак, шукаць, блытацца, таптацца на месцы, гарэць душой, падаць, падымацца і зноў ісці туды, дзе Ісціна, Праўда, Дабро і Высакароднасць? Але дзе яны? І што яны ўяўляюць сабой на справе?

Асабістая мужнасць цанілася заўсёды і ўсюды. Але ў часы вялікай інфляцыі яна моцна страціла ў цане. Ёю сталі аплачваць рэчы, ЖЫЦЦЁВА неабходныя для развіцця цывілізаванага грамадства. Саюзу кінематаграфістаў БССР, напрыклад, «прабіваць» давялося ідэю новай мадэлі кінавытворчасці. Змаганне працягваецца і зараз, калі на «тэатр дзеянняў» уступіў доўгачаканы саюзнік — пастанова Савета Міністраў СССР, якая рэгламентуе сучасныя прынцыпы арганізацыі кінасправы.

Свой пункт гледжання на расстаноўку сіл у беларускім кіно ў гутарцы з крытыкам Нінай ФРАЛЬЦОВАЙ прапануе рэжысёр Міхаіл ПТАШУК.

„Не мы ўсчалі бой...“

Н. ФРАЛЬЦОВА: — Міхаіл, вас не аднясеш да кінамастакоў, моцна пакрыўджаных у часы застою. Тым не меней вы (разам з Валерыем Рыбаравым), якраз напярэдадні ўступлення ў сілу пастановы Саўміна, пайшлі з «Беларусьфільма» пад эгіду кінафонду. Што прымусіла вас зрабіць гэта?

М. Пташук: — Я даўно марыў аб стварэнні самастойнай, незалежнай студыі. Яшчэ калі распачынаў работу над «Нашым бронецягнікам». Не хачу сказаць, што быў залежным раней. Чаго не было, таго не было: здымаў, што хацеў, браў любы матэрыял, ствараў групу, у якой мяне разумелі...

Н. Ф.: — Але сваю студыю вы ўсё-такі назвалі «НС» — незалежная студыя...

М. П.: — Мяне заўсёды прыгнятала адчуванне падкантрольнасці (калі твая задума павінна прайсці праз афіцыйныя інстанцыі). Ідэю самастойнай студыі я прапаноўваў дырэкцыі: давайце зробім спробу, эксперымент. Па тыпу, напрыклад, «Ладдзі» на кінастудыі імя М. Горкага. Распрацуем механізм, каб былі бачны вартасці і недахопы новай мадэлі. Адказ атрымаў адзін: навошта вам гэты кааператыў?

Н. Ф.: — На самай справе, навошта?

М. П.: — Я задам сустрэчнае пытанне: чаму дзяржава павінна нажывацца на кінематографе? Вось канкрэтны прыклад. На чарговым кінарынку было прададзена 800 копій «Нашага бронецягніка». Дзяржава ўжо атрымала каля трох мільёнаў рублёў. А што атрымала здымачная група, людзі, якія непасрэдна працавалі над карцінай?

Н. Ф.: — Кажуць, што ў сувязі з рэарганізацыяй зарплата на «Беларусьфільме» ўзрасла на 60 працэнтаў...

М. П.: — Правільна. Для кіраўнічага апарату. Калі тры гады таму пачалі перабудоўваць наш кінематограф, зрабілі так: развялі рэжысёраў па чатырох ігравых студыях. Але чаму па чатырох, а не, дапусцім, па дзвюх ці дзесяці? Вядома, была тут тайная задума: адным арганізацыйным махам вырашыць унутраныя, міжусобныя канфлікты. Аднак іронія ў тым, што старыя праблемы не зніклі, а новыя не прымусілі сябе чакаць. Штаты распухлі. Дырэктарскі корпус умацаваўся чатырма намеснікамі. Раней быў адзін галоўны рэдактар, зараз іх чатыры. Тое ж самае адбылося з дырэктарамі студый. І потым... міжусобіца паміж студыямі, адарванасць адно ад аднаго. Мы не ведаем, хто, дзе і якія карціны здымае, не бачым аблічча «Беларусьфільма».

Н. Ф.: — Магчыма, гэта выдаткі пераходнага перыяду?

М. П.: — Гэта выдаткі псіхалогіі творцаў, выхаваных таталітарнай сістэмай. Адна справа — выступаць за новыя прынцыпы на трыбуне. Іншая — рэальнае жыццё. Сёння на «Беларусьфільме» пытанне нумар адзін — як выжыць паўтаратысячнаму калектыву, а не канкрэтнаму рэжысёру ці сцэнарысту. У імя гэтага нарошчваюцца аб'ёмы, бяруцца заказы збоку. Вытворчыя аддзелы перагружаны. Людзі нібыта працуюць, балазе, вытворчая база ў нас моцная. Заказчыку ёсць за што плаціць. І ён плаціць, каб атрымаць усё і адразу, хоць расцэнкі выраслі ў 1,5—2 разы. У параўнанні з 80-ым годам (а гэта самы пік застою) аб'ём вытворчасці павялічыўся ў два разы. Аднак аб росце мастацкіх каштоўнасцей размовы няма. Нават колькасць мастацкіх фільмаў (6—7 на год) засталася ранейшаю. Не больш чым раней і карцін першай катэгорыі, атрымліваць якую заўсёды было прэстыжна.

Н. Ф.: — Дык у чым жа, па-вашаму, вінаваты творцы?

М. П.: — Наша, падкрэсліваю, і мая таксама, віна ў тым, што ўсе гэтыя гады мы жылі кожны сам па сабе. Пераношу гэта не толькі на кінематограф — увогуле на культурны працэс у рэспубліцы. Валодаючы моцным нацыянальным патэнцыялам, нашы творчыя саюзы — пісьменнікаў, мастакоў і г. д. — аказаліся ўсе самі па сабе. Мне здаецца, у нас глыбока сядзела: чым горш у суседа, тым лепш нам. Мы, кінематаграфісты, не пакутавалі ад таго, што на нашых мастацкіх саветах не прысутнічаў, напрыклад, Васіль Быкаў. А каб ён там быў, упэўнены ў гэтым, узровень гаворкі і фільмаў быў бы іншым. Ды можна назваць дзесяткі людзей! Не было жадання актыўна прыцягваць іх да ўдзелу ў кінапрацэсе. Сёння, калі разбурыліся старыя ўстоі, бачыш, што мы скаціліся на правінцыйнае разуменне задач мастацтва. Рэальнасць такая, што, усвядоміўшы гэты крызіс, мы пераадольваем яго ў ізаляцыі ад творчых сіл, якія пры іншых перадумовах маглі б стаць нам апорай і падтрымкай.

Н. Ф.: — Калі паглядзець шырэй, то цяжка адкінуць думку, што як від нацыянальнага мастацтва наша кіно асуджана на суровыя выпрабаванні перад гасразлікам.

М. П.: — Вось таму ўжо цяпер неабходны кардынальныя крокі, каб заўтра ў беларускага кінематографа былі цвёрдыя гарантыі. Пытанне стаіць так: прасіць кіраўніцтва рэспублікі фінансаваць развіццё нацыянальнага кінематографа. Гаворка ідзе пра датацыі ў тры мільёны рублёў...

Н. Ф.: — Між іншым, даходу ад «Бронецягніка» ўжо хапіла б на пакрыццё гэтай сумы.

М. П.: — Так, гэта 6—7 карцін на год. Але хто пракантралюе мэтанакіраванасць гэтых сродкаў? Як яны будуць размяркоўвацца? Дзяржаўная праграма не павінна быць сродкам закабалення мастака. Трэба ўлічваць яго інтарэсы, заахвочваць таленты. Гэтаксама, як датацыя — гэта не інструмент улады для дырэкцыі, скажам, або Міністэрства культуры. Далей. Атрыманне дзяржзаказу зусім не азначае спакойнае, бязбеднае жыццё. У мастака і творчай групы павінен быць стымул не ў барацьбе за дзяржзаказ, а ў імкненні выканаць яго найлепшым чынам. Значыць, павінна быць сістэма дзяржаўнага заахвочвання праз прамы ўдзел у працэнтах ад прыбытку.

Н. Ф.: — Пачакайце, Міхаіл. Здаецца, мы зводзім прадмет абмеркавання ў галіну эканомікі. Луналі ў вышынях, а сышлі на зямлю...

М. П.:—На ёй і трэба стаяць, калі не спекуляваць на прыярытэце нацыянальнага. Вы цудоўна разумееце, што абарона інтарэсаў нацыянальнага кінематографа—гэта выгадны козыр, каб захаваць аўтарытарны спосаб размеркавання. Бо як можа атрымацца? Ты не з «нашай каманды», г. зн. студыі, няма табе і дзяржзаказу....

Н. Ф.: — І тады, дапусцім, вам з вашай аўтаноміяй няма на што спадзявацца?

М. П.: — Не толькі пра нас гаворка. Згодна пастановы, мастакі выводзяцца за штат. Студыі могуць быць на базе кінакамбіната, самастойнымі па-за ім і г. д. І галоўнае, я скажу, не грошы. Банк ужо цяпер ідзе на фінансаванне, калі ты зарэкамендаваў сябе. Даюць грошы «Масфільм», «Ленфільм», «Асацыяцыя свабодных кінематаграфістаў» СК СССР, прапаноўваюць заходніх партнёраў. Але! Рэарганізацыя кінематаграфічнай інфраструктуры, і ў гэтым бачу адзін з яе недахопаў, не рэгулюе заканадаўча адносіны з пракатам. У яго асобе дзяржава захоўвае свае правы на мастака. Ад пракату яна возьме ў цэлым сваё. Але для асобнага мастака, няхай будзе яго фільм геніяльны, справа можа абярнуцца катастрофай: да канца жыцця застанецца даўжніком. А калі гэта малады, пачынаючы кінематаграфіст? Альбо, вяртаючыся да тэмы беларускага кіно, гэты твор — здабытак нацыянальнай культуры? Не, такімі рэчамі рызыкаваць нельга.

Н. Ф.: — Якое ж выйсце бачыце вы?

М. П.; — Па-першае, давайце разбяромся, што такое нацыянальнае кіно. Калі я, беларускі рэжысёр, здыму, напрыклад, Ф. Дастаеўскага, гэта будзе нацыянальны кінематограф? На мой погляд, будзе.

Ластаўка, што не зрабіла вясны

«Ганенне і забойства Жан-Поля Марата» П. ВАЙСА ў Рэспубліканскім тэатры юнага гледача

Са скасаваннем сістэмы зацвярджэння рэпертуару ў вялікіх белых і шэрых дамах, на сцэны хлынула плынь драматургіі раней «непажаданай», той, якую «не раілі» ставіць. Значнае месца ў ёй заняў еўрапейскі авангард: сюррэалізм, дада, абсурд, тэатр жорсткасці... Праўда, за мінулыя гады многія яго творы пазначыліся акадэмізмам, але гэта т а м. У нас ён рэвалюцыйны, як у дні свайго юнацтва. Гэта — непазбежнасць. Айчынны тэатр доўга бег уздоўж дасягнутай планкі, не адважваючыся пасунуць яе вышэй ці хоць бы зрушыць убок, а знаёмства з новымі сродкамі тэатральнай выразнасці, знойдзенымі ў рамках гэтых кірункаў, было неабходна. Хоць бы для таго, каб адкінуць іх з новай ступенню асэнсаванасці.

Перачытваючы многія, да нядаўняга часу «ідэалагічна чужыя» нам творы, я дагэтуль не стамляюся здзіўляцца, чаму быў такі доўгі і складаны іх шлях у нашу культуру. Навошта, дасягнуўшы такой высокай ступені «тэатралізацыі» грамадскага, дзяржаўнага і партыйнага жыцця, маючы такія бяспрыкладныя па масавасці хэпенінгі, як усенародныя аднагалосныя выбары аднаго дэпутата з аднаго кандыдата, партз'езды і г. д., мы прызналі прыярытэт у сферы абсурду і сюррэалізму за дзеячамі заходняга тэатра.

Не ведаю, наколькі актуальны С. Бекет для Англіі, але ягонае «У чаканні Гадо» — ці ж не гіпертрафіраванае выяўленне нашых спадзяванняў на камуністычны цуд, на тое, што з пачварных структур казарменнага сацыялізму раптам вылупіцца цудоўны лебедзь светлай будучыні? І тое, што «Лысая спявачка» Э. Іянеска сыграна ўпершыню ў тэатры «Нактамбюль», а не, скажам, у МХАТе імя М. Горкага — для мяне і несправядлівасць, і загадка. Бо п'еса — пра нас, пра тую, здавалася б, спецыфічную форму айчыннай свядомасці, калі адно гаворым, другое робім і невядома што пры гэтым думаем... Я ўсё гэта адрасую выразнікам яшчэ досыць распаўсюджанай думкі пра тое, што драматургія авангарду элітарная і, маўляў, недаступная масаваму гледачу. А я сцвярджаю, што гэта А. М. Астроўскі сёння элітарны са сваімі «Шалёнымі грашыма» і «Банкрутам», што ж тычыцца сюррэалізму, футурызму і абсурдызму, то няма ў свеце гледача, больш падрыхтаванага да гэтай праблематыкі, як наш, савецкі.

З усёй авангарднай шматколернасці ТЮГ выбраў тэатр жорсткасці. Таксама блізкі па духу кірунак, які дагэтуль развіваўся, праўда, большай часткай у нетэатральных памяшканнях. «Ганенне і забойства Жан-Поля Марата, якое прадстаўленае трупай вар'ятаў у Шарантоне пад кіраўніцтвам пана дэ Сада», гэтым разам прадставіла трупа рэспубліканскага ТЮГа ў рэжысуры В. Глыбокавай. Рэпертуарны выбар, на мой погляд, вельмі дакладны. Мы, якія мучаемся пытаннем аб тым, што ж адбылося ў Петраградзе семнаццатага года — Кастрычніцкая рэвалюцыя або кастрычніцкі пераварот, не можам не цікавіцца поглядам на рэвалюцыю як на з'яву чалавека з іншым сацыяльна-культурным вопытам — П. Вайса...

Відовішча было дынамічнае і яркае. У пастаноўках пластычных сцэн адчувалася моцная рука рэжысёра. Сцэнаграфія В. Чалпанавай задумана і выканана з густам і ўвогуле дзеянню не перашкаджае, а касцюмы проста добрыя. Акцёры працавалі захоплена. Трупа шарантонскіх вар'ятаў, згодна з рэжысёрскай канцэпцыяй поліфанічнага дзеяння, піла, ела, займалася каханнем, шаравала адзін аднаго вяхоткамі ў лазневых сцэнах, увогуле, паводзіла сябе досыць непасрэдна і досыць шумна, што, відаць, уласціва пацыентам такіх устаноў. Час ад часу на авансцэну выходзілі галоўныя героі ў дэзабілье і сіліліся перакрычаць масоўку, праўда, беспаспяхова. Тэатральныя крытыкі, што прыйшлі на прэм'еру, сядзелі спакойна. Яны ведалі п'есу і разумелі, што іграюцца філасофскія дыялогі Марата і маркіза дэ Сада пра канцэпцыі рэвалюцыі, пра фанатычную веру і адчай бязвер'я, пра сэнс жыцця чалавека і сэнс яго смерці. Астатнія гледачы круціліся на крэслах, спрабуючы што-небудзь пачуць і зразумець. Праўда, яны хутка прымірыліся і проста пачалі глядзець, што паказваюць. Паказвалі ўсё тое ж: залязанне пад спадніцы, вымярэнне адзін у аднаго тэмпературы, адлоў санітарамі найбольш неспакойных пацыентаў, групавыя танцы і многае іншае, гэтаксама захапляльнае...

Я выйшла з тэатра з дзіўным пачуццём зацікаўленасці і прыкрасці, з адчуваннем падзеі, што не адбылася, няскончанай размовы. Мяне зноў уразіла складанасць і выразнасць драматургічнай канструкцыі П. Вайса, актуальнасць ягоных меркаванняў, карэктнасць пастаноўкі праблем, незвычайнасць герояў п'есы. Тым больш дзіўнай падалася аблегчанасць яе сцэнічнага прачытання...

Спектаклю папярэднічае пралог, дзе ля нерухомай адзінокай паставы дэ Сада праходзіць у дрыготкім святле месяца чарада людзей — рой зданяў, абуджаных ягоным уяўленнем. Трагічныя падзеі Французскай рэвалюцыі 1793 года не даюць яму спакою. Замкнёны ў камеры, ён прадаўжае сваю даўнюю спрэчку з Маратам, спрэчку, перапыненую ўдарам кінжала Шарлоты Кардэ. Вядома, асоба Марата знаёмая нам не так добра, як, дапусцім, французскай публіцы, затое ідэі яго знаёмыя нам не толькі тэарэтычна, але і практычна. Рэвалюцыйная праграма Сябра народа была даволі поўна рэалізавана ў нашай краіне: знішчэнне багацця замест барацьбы з беднасцю, рэпрэсіўныя метады кіравання, ураўняльнае размеркаванне даброт, расправы з іншадумцамі, праследаванне царквы і г. д. Пэўна, як ніхто іншы, мы можам меркаваць аб кошце сацыяльных катаклізмаў, гвалтоўнай ломкі грамадскіх структур. Вядома, яе нельга назваць, гэтую цану, але можна наблізіцца да яе разумення. Стварэнне вобраза дэ Сада, на мой погляд, гэта і ёсць спроба такога наближэння. Два галоўныя героі п'есы Вайса — гэта не столькі розніасць характараў, колькі рознасць светапоглядаў. Дэ Сад мучаецца сумненнямі, Марат іх не ведае; для дэ Сада смерць аднаго чалавека — вялікая таемнасць, якая палохае, Марат упэўнены ў неабходнасці масавых пакаранняў. Для дэ Сада чалавек — гэта загадка, якую ён намагаецца спасцігнуць. Марат ведае не толькі людзей, але і, як яму здаецца, рэцэпт іх шчасця. І вырашэнне спектакля, па сутнасці, — гэта канцэпцыя канфлікту галоўных герояў.

Але не толькі пра канцэпцыю, — нават пра сам канфлікт у пастаноўцы гаварыць складана. Не выяўлена сутнасць супярэчнасцей герояў, не названы прадмет спрэчкі, няма працэсу псіхалагічнага ўзаемадзеяння паміж партнёрамі. Няпэўныя адносіны Марата і дэ Сада з трупай вар'ятаў, у прыватнасці, застаецца няясным, у чым выяўляецца кіраўніцтва імі дэ Сада? У гэтай ролі А. Казлоў выглядае скептычным, расчараваным і бяздзей-

Уся вялікая літаратура, буйныя тэмы, упершыню адкрытыя на нашым экране, няхай будзе гэта гісторыя ці сучаснасць, карацей, усё, што ўваходзіць у кола каштоўнасных арыентацый грамадства, прадаўжае і памнажае мастацкую традыцыю яго культуры, ці ж гэта не ёсць праява, дапусцім, майго нацыянальнага пачатку як рэжысёра?

Н. Ф.: — Але мы гаворым пра ўласна беларускую тэматыку, у якой вы, дарэчы, шмат працавалі: «Вазьму твой боль» паводле І. Шамякіна, «Чорны замак Альшанскі» паводле У. Караткевіча, «Знак бяды» паводле В. Быкава...

М. П.: — Дык жа і мэта праграмы бачыцца ў тым, каб гэты нацыянальны пласт вывесці на ўзровень агульначалавечых эстэтычных і этычных каштоўнасцей праз кінамастацтва. Не думаю, што тут ёсць нейкая супярэчнасць. Калі дзяржава бярэцца фінансаваць гэтую праграму, то вынікае другое: атрыманне дзяржзаказу павінна праходзіць праз конкурсную сістэму. Усе рэжысёры ў гэтым конкурсе павінны мець аднолькавыя правы на ўдзел. Магчыма, гэта ўвогуле будзе малады, нікому невядомы рэжысёр. Чыя ідэя пераможа, няхай той і здымае.

Н. Ф.: Выходзіць, што колькасць ці профіль студый не будуць адыгрываць ніякай ролі?

М. П.: — Для конкурсу — не дзяржзаказамі ўсіх забяспечыць немагчыма. У конкурсе — надзейны рэгулятар выбару таленавітых людзей.

Н. Ф.: — Хто ж будзе праводзіць яго? Выносіць канчатковае рашэнне?

М. П.: — Калі мы самі не ў стане размеркаваць гэтыя дзяржзаказы, а гэта так і ёсць, павінна быць трэцяя арганізацыя, на калегіяльнай аснове: ад Савета дырэктараў, ад Міністэрства культуры, ад Саюза кінематаграфістаў, можа, і іншых творчых саюзаў. У рэшце рэшт, гэта не складана прыдумаць, вынайсці механізм. Галоўнае, каб не было манаполіі, аўтарытарнасці, здольных разбурыць саму ідэю.

Н. Ф.: — Але, па-мойму, разбуральнікамі называюць вас і Валерыя Рыбарава. У вас з'явіліся паслядоўнікі: у кінафонд пайшлі рэжысёры А. Карпаў, Б. Гарошка, аператары Ю. Плюшчаў, Т. Логінава.

М. П.: — Гэта так. Высоўваецца тэзіс, што мы разбураем беларускае кіно, 70 гадоў яно стваралася, а мы сваім адыходам яго знішчылі. І кінуліся за грашыма. Не нажывацца мы ўздумалі на рэкламе, на заказах. Не будзем звязвацца з кааператывамі, хоць былі заманлівыя прапановы: адразу мільён — і пачынай здымкі. Калі б мы пайшлі на гэта, заўтра ж нашы калегі, сябры, вы, крытыкі, сказалі б: вось, высокія словы гаварылі, а самі што робяць. Ёсць жа паняцці гонару, сумлення, — у чым нашы апаненты чамусьці нам адмаўляюць. Як, між іншым, і ў прафесіяналізме: рэарганізацыя ў першую чаргу разлічана на яго высокі ўзровень. Калі ты ўмееш працаваць, то выжывеш.

Н. Ф.: — І з'яўляюцца «Злодзеі ў законе», «Інтэрдзяўчынка»...

М. П.: — Камерцыйнае кіно, у адрозненне, магчыма, ад вас, я прымаю без знаку мінус. Скажыце, які рэжысёр не марыць, каб на ягоныя фільмы ў кінатэатрах стаялі чэргі? І які не імкнецца дасягнуць гэтага сродкамі мастацтва? Іншае пытанне, што рэдка каму гэта ўдаецца. І гэта драма не толькі рэжысуры, колькі сістэмы, у якой кінематограф стаў магутнай дзяржаўнай машынай для атрымання прыбыткаў. Цяпер машына знасілася, а патрэбы растуць. Вось і нараджаюцца «кінадзяўчынкі» і «кінахлопчыкі», якія прывозяць у жах крытыкаў.

Н. Ф.: — Вось тут якраз самы зручны момант папытаць пра вашы планы і задумы.

М. П.: — Мы патрацілі шмат часу на арганізацыю, на распрацоўку палажэння, статута, на вызначэнне ўзаемных умоў існавання, каб у будучым выключыць канфлікты і эксцэсы. Абодва — роўныя мастацкія кіраўнікі. Калі адзін гаворыць «не» з нагоды нейкага праекта, пытанне здымаецца. У нас няма мастацкага савета. Няма трэцяй асобы, з якой можна аб'яднацца і «ціснуць» на «меншасць». Дзверы нашай студыі адчынены для ўсіх: рэжысёраў, сцэнарыстаў, аператараў. Няхай прыходзяць да нас маладыя, спрабуюць сябе. Мы гатовы памагчы. Плануем удзел у фестывалях, кінарынках. А што будзем здымаць? Зараз мы абодва ў рабоце...

Н. Ф.: — Міхаіл, слухаю вас, і мяне не пакідае адчуванне: штосьці важнае ўвесь час у нашай гаворцы выслізгвае за «рамку кадра». Яшчэ ж тры гады назад ні вы, «запісаўшыся» ў творчую студыю імя Ю. Тарыча да В. Турава, ні В. Рыбараў, які пайшоў у студыю «Кадр» да В. Нікіфарава, не падазравалі, што сёння, такія розныя па кінематаграфічным «іміджы» і па асабістых прыхільнасцях (нездарма апынуліся ў розных калектывах), сыйдзецеся ў галоўным — аднолькавай рэакцыі на бурныя падзеі ў беларускім кіно. Што прымусіла аб'яднацца на адной платформе?

М. П.: — Як ні дзіўна, усё, што вы пералічылі. Мы ішлі да гэтага, кожны па-свойму. Дзесьці нашы шляхі супалі. Не бачу ў гэтым выпадковасці. З абодвух бакоў гэта абдуманы крок.

Н. Ф.: — Але ці знойдуць свой шлях іншыя? «Апаратная» перабудова на «Беларусьфільме», змаганне страсцей і амбіцый — ці няма ў вашым учынку выкліку часовым абставінам, якія рана ці позна зменяцца? Не баіцеся выпрабаваць на сабе эфект бумеранга?

М. П.: — Вы ведаеце, цяпер я часам задаю сабе пытанне: якіх фільмаў не дачакаўся і не бачыць пакуль на экранах глядач? І ўсё часцей прыходжу да думкі: гэта карціны, якія не паспела зрабіць наша пакаленне. Мы пачыналі ў 60-ыя, калі шмат было абяцана, але працэсы абнаўлення грамадства абарваліся. Гэта для нас не прайшло бясследна. Без войнаў і грамадскіх катаклізмаў самы аказаліся лішнімі на гэтай ўрачыстасці бясчасся. З маладой верай, што дажывём да камунізму, як толькі нам перавалілі за сорак. З наіўнымі ідэаламі ўсеагульнай роўнасці і братэрства. І такім мы рабілі сваё кіно. Я не адмаўляюся ні ад аднаго свайго фільма. Але я хачу зразумець, у чым была тайна, магія гэтага масавага падману. Жывучы ў сённяшнім часе, суаднесці яго з гістарычнай дыстанцыяй, бліжняй і дальняй, каб ужо дакладна ведаць, куды ідзём. І гэта ўсё знахозіцца ў прамой сіметрыі з падзеямі на «Беларусьфільме». Не мы ўсчалі гэты бой. Але мы не адмовіліся ад яго.

ВЕЧНАЯ КЛАСІКА

«Спячая красуня» ў Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР

Сёлета гледачы Мінска ўбачылі прэм'еру балета «Спячая красуня». Гэты варыянт спектакля, што ідзе на сцэне Кіраўскага тэатра ў Ленінградзе, на беларускую сцэну перанесла народная артыстка СССР Ірына Калпакова.

Зварот тэатра да гэтага твора не выпадковы. У сённяшнім рэпертуары ДАВТа БССР спектаклі класічнай спадчыны займаюць значнае месца, бо невымерна вялікая роля балетнай класікі ў эстэтычным выхаванні сучаснага гледача, у далучэнні яго да спрадвечных ідэалаў дабра, прыгажосці, справядлівасці. Акрамя таго, класіка — выдатная школа прафесійнага майстэрства для артыстаў, павышае ўзровень выканаўчай культуры, пашырае творчы дыяпазон. На сцэне беларускага тэатра ўжо не адзін год ідуць такія балеты, як «Лебядзінае возера», «Жызэль», «Сільфіда», «Дон Кіхот», «Шчаўкунчык», «Пахіта», «Арлекінада», «Прывал кавалерыі» і інш.

І вось цяпер — «Спячая красуня», спектакль, з якога, па сутнасці, пачалася эпоха сімфанічнага балета. Папулярная казка французскага пісьменніка-казачніка XVII стагоддзя Шарля Перо была перапрацаваная ў балетнае лібрэта І. Усевалажскім. Лібрэта адразу ж прывабіла П. Чайкоўскага і М. Пеціпа. Яны працавалі імкліва і радасна.

Так нарадзілася жамчужына рускай балетнай класікі. Прэм'ера на Пецярбургскай сцэне адбылася 3 студзеня 1890 года. І вось праз 100 гадоў нас зноў радуе гэты шэдэўр харэаграфіі.

С. Раманава і В. Захараў у сцэне са спектакля.
Фота В. ДРАЧОВА.

Спектакль у Мінску асабліва знамянальны тым, што «Спячая красуня» нібы святкуе свой 100-гадовы юбілей, прайшоўшы векавы рубеж існавання і трывала сцвердзіўшы сваю бессмяротнасць у харэаграфічным мастацтве, да таго ж сёлетні год — і юбілейны год П. Чайкоўскага.

Балет М. Пеціпа — гэта відовішча дзівоснай прыгажосці і гармоніі. Дзіўная ўзгодненасць музыкі (дырыжор А. Анісімаў) і танца, асаблівая мудрасць характэрныя для гэтага спектакля. Бездакорная класіка ўражвае суразмернасцю ўсіх частак і форм, спалучэннем грацыёзнай лёгкасці з сілай і магутнасцю.

Артысты беларускай балетнай трупы аказаліся прафесійна гатовымі да ўзнаўлення стылю і паэтыкі старадаўняга класічнага балета. Усе яны захоплена працавалі над шматлікімі і тэхнічна складанымі партыямі, імкнучыся захаваць строгасць манеры, асаблівую ўвагу надаючы чысціні класічных ліній. У спектаклі ярка праявіліся таленты салістаў тэатра С. Раманавай, І. Душкевіч, С. Манзалеўскага, А. Карзянкова, Л. Цітковай, А. Фурмана і інш.

Прынцэса Аўрора ў выкананні Т. Яршовай — гэта бестурботнае, чыстае юнацтва, якое цвіце і змяняецца па законах казкі. Яе Аўрора ў пачатку спектакля — гэта чароўнае каранаванае дзіця, асыпанае ўвагай і дарункамі казачных фей. Яна даверлівая, шчаслівая, непасрэдная. Але, прытрымліваючыся ўнутранага развіцця ролі, у акце нерэід Аўрора робіцца марай, прывідам, ахутаным смугою тайны. А ў атмасферы багатага дварцовага святкавання апошняга акта балерына паўстае перад намі ўжо сапраўднай Прынцэсай ва ўсёй сваёй прыгажосці, уражваючы грацыёзнай і натуральнай веліччу.

Яе каханы, прынц Дэзірэ, у выкананні Ю. Раўкуця — натхнёны паэт, бездакорны кавалер. Ягонаму танцу ўласцівыя высакароднасць і правільнасць формы, дзе сіла злучана з элегантнасцю і прыгажосцю. Прынц Ю. Раўкуця — летуценнік, гатовы змагацца за сваю ўзвышаную мару пра каханне. Ён імкнецца да Аўроры і вырывае яе са здранцвення чарадзейнага сну, абраджаючы жыццё вакол.

У спектаклі шмат радасці, гарэзлівасці, казачнасці. Усё гэта зліваецца ў адзін няспынны ланцужок эпізодаў, здзіўляе фарбамі, бляскам, ярка малюе светлы, святочны свет. Выкананню артыстаў уласцівыя акадэмічная строгасць, урачыстасць, апломб, адточанасць рухаў і пастаў, што ў спалучэнні з адухоўленасцю стварае карціну самабытнага балетнага мастацтва часоў Марыуса Пеціпа.

Маргарыта **МЕРМАНІШВІЛІ**.

ным, што, увогуле, адпавядае народным уяўленням аб маркізах. Ці дастаткова гэтых характарыстык для стварэння вобраза дэ Сада? Марат у выкананні Ю. Лапіна гэтаксама млявы; акцёр залішне, на мой погляд, падкрэслівае хваравітасць героя.

Рэжысёр і выканаўца ўяўляюць Марата як фігуру трагічную. З гэтым нельга было б не пагадзіцца, калі б у трактоўцы вобраза не прысутнічалі адценні шкадобы і захаплення. Невыпадкова ў спектаклі Марата вянчаюць цернямі, як Ісуса Хрыста. Удумайцеся — цярновы вянок збавіцеля, які запавядаў: «Не забі», на ідэолагу масавага тэрору! Не той, хто марыць пра дабро, не ахвяра сляпога року, увасобленага ў Шарлоце Кардэ, — Марат паў ад гвалту, ім самім наклікана і аб'яўленага. Працягваючы біблейскія асацыяцыі, пра яго гібель можна сказаць словамі Евангелля: «Хто ўзяў меч, ад мяча загіне».

У адрозненне ад пасіўных кіраўнікоў трупы і рэвалюцыі шарантонскія вар'яты азартныя; і гэтыя здані вядуць рэй, а не медыум, што іх выклікаў. На гэтай лініі спектакля таксама адбываецца ломка драматургічнай канструкцыі П. Вайса. Тюгаўскія акцёры ўзялі вар'яцтва як самамэту; карыстаюцца гэтымі абставінамі як нагодай для нематываваных імправізацый. У драматургічным арыгінале пацыенты клінікі іграюць зусім нармальных і нават высокаінтэлектуальных людзей, вар'яцтва — толькі метафара, знак часу, абрынутага ў нянавісць і разбурэнне, свайго роду аўтарская ацэнка ідэй і падзей. Відаць, адзіная, хто даносіць да гледача гэтую метафару ва ўсёй яе трагічнасці, — Г. Кухальская ў ролі Шарлоты Кардэ.

Яна падобна на прыгожую лялька са зламаным механізмам, але зламанасць яе сведчыць пра былую цэласнасць. У сваёй засяроджанасці на ідэі забойства Марата яна стала бясполай, неадчувальнай істотай, але яе прыгажосць сведчыць сама за сябе: яна была цудоўнай жанчынай. Кардэ нагадвае самнамбулу, але ці хвароба гэта — імкненне знішчыць крыніцу гвалту цаной уласнага жыцця? Яе вар'яцтва і яе жорсткасць — толькі адказ чалавека ў адчаі на вар'яцтва свету. Г. Кухальская паказвае ўчынкі Кардэ і іх матывацыі ў лагічнай узаемасувязі, аднаўляючы драматургічны аналіз падзей. У рабоце актрысы, у яе прыроднай мяккасці і жаноцкасці, я бачу нейкае супрацьстаянне цвёрдасці рэжысёрскай канцэпцыі, што трактуе Кардэ як сляпую зброю року. Гэта рэжысёрскае вырашэнне адэкватна ўвасабляецца другой выканаўцай ролі — А. Пераслені. Вобраз, створаны Г. Кухальскай, падаецца мне больш цікавым і дынамічным. Мяккасць манер гераіні асабліва падкрэслівае ненатуральнасць яе ўчынкаў. І ў гэтай ненатуральнасці ідэй, падзей, логікі паводзін герояў — ключ да вар'яцтва свету, апісанага П. Вайсам.

На жаль, гэтыя гістарычныя тэмы ніяк не жадаюць губляць сваю актуальнасць, і спробы гвалтоўнага наладжвання ўсеагульнага шчасця паўтараюцца зноў і зноў, і зусім не ў выглядзе фарсу. Думаючы пра Вялікую Французскую рэвалюцыю 1793 года, мы вольна ці міжволі шукаем аналогій з больш блізкімі нам падзеямі, датамі, больш знаёмымі імёнамі. І трэба сказаць, што знайсці іх нескладана: масавае знішчэнне нацыянальнай эліты, абясцэньванне чалавечага жыцця, разбурэнне рэлігійнай святомасці... Глядач мінскіх прэм'ер, валодаючы зусім іншым сацыяльна-культурным вопытам, чым, дапусцім, публіка першых прадстаўленняў «Ганення і забойства Жан-Поля Марата», шукае ў французскай гісторыі магчымы тлумачэнні загадак айчыннай. Тэатр, вядома ж, разумее гэтую цікавасць і адказвае на яе... але толькі рэквізітам. У адной са сцэн у шарантонскіх вар'ятаў з'яўляюцца ватоўкі, аблавушкі, кацялкі і іншыя прыкметы побыту паўночных лагераў. Потым яны таксама раптоўна знікаюць. Далей за гэта асэнсаванне агульнасці лёсаў не рухаецца. Гледачу няма магчымасці выразна ўбачыць чалавечую і грамадзянскую пазіцыю тэатра па закранутых праблемах.

І ўсё ж, нягледзячы на мноства пытанняў і нязгод, якія выклікаў у мяне спектакль, я не магу не выказаць павагі тэатру, які загаварыў пра такія балючыя праблемы дня з дапамогай складанай і нязвыклай для айчыннай сцэны драматургіі. Пастаноўка не стала, на мой погляд, удачай тэатра, ды і наіўна было б меркаваць, што рознасць эстэтычных і метадалагічных канцэпцый будзе пераадолена ў адначассе. Але спектакль «Ганенне і забойства Жан-Поля Марата», безумоўна, разнастаіць тэатральнае жыццё Мінска і пашырае глядацкае ўяўленне аб творчым патэнцыяле ТЮГа.

Галіна АЛІСЕЙЧЫК.

ЦАНА ПЕРАМОГІ

Колькі ж ахвяр забрала на Беларусі вайна?

РАСПАЧАТАЯ дэмакратызацыя нашага жыцця, народжаная ёю галоснасць прымусілі грамадскасць задумацца над балючым пытаннем — якія яны, сапраўдныя нашы людскія страты ў гады Айчыннай вайны? Ці адпавядаюць яны афіцыйным дадзеным?

Трэба сказаць, што некаторыя савецкія гісторыкі і дэмографы даўно ўзяліся за перагляд зацверджаных інстанцыямі лічбаў. Цяпер людскія страты краіны пазначаны ўжо не лічбай 20 мільёнаў, як было прынята лічыць доўгія гады, а —26-27 мільёнаў чалавек (прамыя страты) і 22-23 мільёны — страты ўскосныя. Значыць, 45-50 мільёнаў жыццяў — гэта і ёсць цана нашай Перамогі. Праўда, шэраг ваенных гісторыкаў з усіх сіл спрабуюць абвергнуць гэтыя лічбы. Іх нейк можна зразумець: калі вайна аказалася выйгранай цаной неймаверных ахвяр, дык пад сумненне ставіцца, па-першае, ваеннае майстэрства многіх нашых «праслаўленых» военачальнікаў, а па-другое, узнікае сур'ёзнае пытанне аб гуманнасці ладу, які, часам без усялякай патрэбы, гатовы праліць мора чалавечай крыві.

Мы ні ў якой меры не прыніжаем значэння гераічнага подзвігу савецкіх людзей у Айчыннай вайне, што прынеслі вызваленне ад карычневай чумы фашызму многім краінам, але хочам зразумець важнасць дакладнага і карэктнага вызначэння цаны нашай Перамогі. Беларусь пацярпела ў гады вайны мацней за ўсе рэспублікі. Але чалавечыя страты рэспублікі да канца не высветлены. У сувязі з пераглядам колькасці агульных страт Савецкага Саюза ў вайне павінны змяніцца і нашы ўяўленні аб стратах насельніцтва Беларусі. Да таго ж нас падштурхоўваюць да гэтага дадзеныя перапісу насельніцтва 1937 года, з якіх толькі-толькі пачало спадаць покрыва дзяржаўнай тайны.

Многія дзесяцігоддзі людскія страты Беларусі ў час Вялікай Айчыннай вайны вызначаліся лічбай, якая ўвайшла ва ўсе энцыклапедыі і даведнікі — 2 мільёны 200 тысяч чалавек. Гэта «канчатковая» лічба, якая прыводзіцца ва ўсіх матэрыялах па Беларусі, мае адзін істотны недахоп: яе немагчыма праверыць. Застаецца «давяраць, не правяраючы». Аднак параўнаўча нядаўна доктар гістарычных навук прафесар В. Раманоўскі і журналіст Н. Новікаў у адным са сваіх артыкулаў у «Советской Белоруссии» сцвярджалі, што мінімальнай ацэнкай страт Беларусі ў гэтай апошняй вайне павінна быць лічба 2 мільёны 400 тысяч. Але ж важна не толькі ўстанавіць і зафіксаваць нейкі факт, трэба і раскрыць прычыну яго паходжання. А гэтага мы ў артыкуле не знайшлі.

Пры падліку страт Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны даследчыкі адштурхоўваліся ад дадзеных апошняга перадваеннага перапісу насельніцтва — 1939 года. Але дадзеныя гэтага перапісу насельніцтва былі знарок завышаны не толькі для СССР у цэлым, а і для Беларусі.

Прыведзеная ў афіцыйных матэрыялах перапісу выніковая лічба ў 170 мільёнаў чалавек была кашчунна-даведачная, так сказаць, лакіровачная. На самай справе ў Савецкім Саюзе жыло на 2 мільёны чалавек менш, чым у афіцыйна прыведзеных матэрыялах.

Апошнім часам з'явілася некалькі навуковых прац, дзе пераглядаюцца вынікі перапісу 1939 года па ўсім СССР. Але няма прац, у якіх бы аналізаваліся вынікі перапісу за гэты час па рэспубліках, у тым ліку і па Беларусі. Між тым, безумоўная фальсіфікацыя дадзеных перапісу па краіне не магла не адбіцца і на адпаведных дадзеных па рэспубліках, прынамсі, Беларусі. Пошукі ісціны ў дадзеным выпадку ўскладняюцца тым, што дадзеныя перапісу і 1937, і 1939 гадоў не захаваліся ды і, відаць, не маглі захавацца, бо пры нашай цэнтралізаванай сістэме іх апрацоўкі ўся інфармацыя збіраецца ў цэнтры, у Маскве, там падлічваецца, а потым ужо ў гатовым выглядзе вяртаецца «на месцы». Але дадзеныя перапісу 1937 года, пасля таго, як уся інфармацыя сабралася ў Цэнтральным Упраўленні Народнагаспадарчага Уліку (ЦУНГУ), былі аб'яўлены сфальсіфікаванымі трацкісцка-бухарынскім блокам і цалкам знішчаны. За тое, што факты перапісу разышліся са сцвярджэннямі Сталіна аб колькасці насельніцтва СССР, былі фізічна знішчаны практычна ўсе адказныя работнікі ЦУНГУ, якія праводзілі гэты перапіс. Ад матэрыялаў перапісу засталіся толькі нейкія рэшткі. Некаторыя з іх нам пашчасціла адшукаць у маскоўскіх архівах.

Дадзеныя (яны тычыліся менавіта Беларусі) захаваліся ў матэрыялах камісіі М. А. Вазнясенскага, якая працавала над высвятленнем праўдзівасці матэрыялаў 1937 года. У табліцах 1 і 2 гэтыя архіўныя матэрыялы прыведзены ў той частцы, дзе яны тычацца агульнай колькасці насельніцтва Беларусі і яго нацыянальнага складу.

Можна зусім аб'ектыўна сцвярджаць, што перапіс 1937 года, дадзеныя якога мы толькі што прывялі, быў праведзены значна карэктней, чым перапіс 1939 года. Далей мы робім адно дапушчэнне, якое распаўсюджана ў дэмаграфіі — менавіта, што тэмпы натуральнага прыросту насельніцтва ў перыяд паміж перапісамі 1937 і 1939 гадоў заставаліся нязменнымі. Думаецца, што гэта не зусім адпавядае ісціне, бо менавіта на гэтыя гады прыпала значная частка сталінскіх рэпрэсій. Такое дапушчэнне дасць нам крыху завышаную лічбу насельніцтва рэспублікі на пачатак 1939 года, але ўсё-такі не такую завышаную, як знарок сфальсіфікаваныя дадзеныя перапісу 1939 года. Выкарыстоўваючы наяўныя апублікаваныя дадзеныя аб натуральным прыросце насельніцтва, можна прыйсці да высновы, што колькасць усяго насельніцтва Беларусі ў межах да 17 верасня 1939 года, г. зн. да ўз'яднання з Заходняй Беларуссю, складала 5334 тыс. чалавек.

Нам бы хацелася тут звярнуць увагу на адсутнасць этнічнага падыходу ў вызначэнні чалавечых страт. Аднак думаецца, што ў кожнага народа свой лік ахвяр у самай крывапралітнай у гісторыі чалавецтва вайне. Кожны народ павінен ведаць, колькі ягоных сыноў і дачок заплацілі за нашу агульную перамогу сваёй крывёй. На жаль, у нашай гістарычнай і дэмаграфічнай літаратуры не было прынята вызначаць памер чалавечых страт у сусветнай вайне ў этнічным разрэзе, г. зн. адносна кожнага асобнага народа.

Такім чынам, колькасць насельніцтва БССР згодна з афіцыйнымі дадзенымі перапісу насельніцтва 1939 года была завышана ў параўнанні з рэальнай на 215 тыс. чалавек.

Перад чытачом можа паўстаць пытанне — чаму матэрыялы перапісаў 1937—1939 гадоў дагэтуль застаюцца неапублікаванымі? Адказ на яго трэба шукаць не ў матэрыялах саміх перапісаў, а ў той нядобрай існуючай у нас традыцыі, паводле якой практычна ўся статыстыка насельніцтва лічыцца сакрэтнай.

Толькі ў апошні час з'явіліся артыкулы, у асноўным публіцыстычнага парадку, у якіх прыўздымаецца заслона тайны над дадзенымі перапісаў насельніцтва 1937 і 1939 гадоў (М. Тольц. Дык колькі ж нас тады было? «Огонёк» № 51 за 1988 г., В. Цаплін. Статыстыка ахвяр сталінізму ў 30-я гады. Пытанні гісторыі. № 4, 1989 г. і інш.). Разам з тым, у нас усё яшчэ не спяшаюцца адмяніць усе забароны на карыстанне архіўнымі матэрыяламі 30-х гадоў. Сакрэтнасць вядзе да страты даверу шырокага чытача да статыстычных публікацый, што ў сваю чаргу наносіць немалы маральны ўрон.

Зыходзячы з атрыманых намі новых, удакладненых дадзеных аб колькасці насельніцтва, вызначым колькасць жыхароў на тэрыторыі Беларусі (у сучасных межах) на верасень 1939 г., г. зн. на момант уз'яднання ўсходняй і заходняй частак. Пры дапамозе звестак аб натуральным і міграцыйным руху насельніцтва Усходняй Беларусі і дадзеных аб колькасці ўсяго насельніцтва Заходняй Беларусі атрымаем канчатковую лічбу — 8748 тыс. чалавек. Вызначыць нацыянальны склад аб'яднанай Беларусі ўяўляецца справай досыць складанай. З улікам тэмпаў натуральнага прыросту колькасць беларусаў ва ўсходніх раёнах на момант уз'яднання складзе 4483 тыс. чалавек. Цяпер застаецца даць колькасць беларусаў у Заходняй Беларусі ў момант уз'яднання, каб атрымаць шукаемую лічбу колькасці беларускага народа ў БССР у верасні 1939 года. Але тут трэба зрабіць адну агаворку.

Найбольш распаўсюджанай у спецыяльнай літаратуры лічбай колькасці беларусаў у Заходняй Беларусі ў момант уз'яднання з'яўляецца 3 мільёны чалавек. Але калі зыходзіць з таго, што агульная колькасць насельніцтва Заходняй Беларусі складала ў той момант 3343 тыс. чалавек, атрымліваецца, што беларусы складалі 89,7% насельніцтва Заходняй Беларусі. У той час як ва ўсходніх раёнах Беларусі яны, паводле нашых разлікаў, складалі ўсяго 82,9%. Гэта пярэчыць дадзеным перапісаў насельніцтва на тэрыторыі сучаснай Беларусі, пачынаючы з 1897 года, якія сведчаць аб тым, што доля этнічных беларусаў ва ўсходніх абласцях была большай, чым у заходніх. Больш разумна прыняць за аснову другое дапушчэнне, якое таксама часта сустракаецца ў літаратуры, — што беларусы складалі каля 80% насельніцтва Заходняй Беларусі. Тады іх колькасць складзе 2674 тыс. чалавек. А агульная колькасць беларускага народа ў сучасных межах пасля ўз'яднання ўсходніх і заходніх раёнаў дасягне 7158 тыс. чалавек. Яўная супярэчнасць, пра якую мы толькі што гаварылі, існуе паміж лічбамі, што часта прыводзяцца ў айчыннай навуковай літаратуры ўжо не адзін дзесятак гадоў. Але ніхто раней ніякай увагі на гэтае пытанне не звяртаў, бо лічылася, што ў нашай краіне нацыянальнае пытанне было раз і назаўсёды вырашана.

Так, па нашых падліках колькасць усяго насельніцтва Беларускай ССР у сучасных межах у верасні 1939 года склала 8748 тыс. чалавек. Колькасць беларусаў у гэты ж момант на той жа тэрыторыі складала 7158 тыс. чалавек, або 81,9% усяго насельніцтва. Дадаўшы сюды натуральны прырост беларускага насельніцтва за 21 месяц да пачатку вайны, атрымаем агульную лічбу — 7422 тыс. чалавек.

Такім чынам, к пачатку вайны, г. зн. на чэрвень 1941 года колькасць усяго насельніцтва БССР склала, па нашых падліках, 8976 тыс. чалавек, а колькасць беларускага насельніцтва ў БССР — 7422 тыс. чалавек, або 82,7%. Цяпер, адштурхоўваючыся ад атрыманых намі лічбаў, мы можам па-новаму паглядзець на велічыню страт як усяго насельніцтва рэспублікі, так і беларускага народа.

У апошніх работах, прысвечаных ваенным стратам, даволі часта сустракаецца такі варыянт разліку, калі ад колькасці насельніцтва на момант заканчэння вайны адымаюць колькасць насельніцтва на момант яе пачатку, і атрыманую велічыню спрабуюць прадставіць як велічыню страт. Але ж гэта толькі частка страт, так званыя прамыя страты. Мы ж імкнёмся да вызначэння агульнай велічыні страт, куды павінны ўвайсці таксама і ўскосныя страты (як вынік зніжэння нараджальнасці, павышэння смяротнасці, зніжэння колькасці шлюбаў у гады вайны). Напрыклад, у БССР ужо ў пачатку 1942 года пачалося падзенне каэфіцыента нараджальнасці, а наступныя гады далі яшчэ большае яго зніжэнне. І прамыя, і ўскосныя страты складаюць разам дэмаграфічныя страты, якія ў гады вайны адбываюцца па многіх прычынах: у выніку прамога фізічнага знішчэння, голаду, хвароб, павышанай смяротнасці, рэзкага падзення нараджальнасці, гвалтоўнага вывазу часткі насельніцтва ў фашысцкую Германію на прымусовыя работы і ў канцэнтрацыйныя лагеры. Да прыкладу, толькі ў Мінску, па разліках аднаго з нас, магчымыя дэмаграфічныя страты насельніцтва за перыяд акупацыі склалі 260 тысяч чалавек.

Каб вызначыць урон ад вайны, нам трэба вызначыць, наколькі было б больш насельніцтва ў Беларусі ў пасляваенныя гады, калі б не вайна. Адштурхоўваючыся ад атрыманай намі лічбы насельніцтва БССР на сярэдзіну 1941 года і дадзеных аб сярэдніх тэмпах натуральнага прыросту за перадваенныя гады, атрымаем, што да пачатку 1947 года насельніцтва БССР павінна было складаць 9769 тыс. чалавек. Чаму менавіта да пачатку 1947 года, а не на момант заканчэння вайны?

Параўнаць разліковую, магчымую колькасць насельніцтва неабходна з рэальнай лічбай пасля заканчэння вайны. Бліжэйшая рэальная лічба колькасці ўсяго насельніцтва, якую мы маем, прыпадае на пачатак 1947 года. У гэты час у краіне праводзіліся выбары, і ў сувязі з гэтым, трэба было зрабіць ацэнку агульнай колькасці насельніцтва. У архіўных матэрыялах, прысвечаных падрыхтоўцы да выбараў у Вярхоўны Савет і мясцовыя Саветы, прыводзілася некалькі лічбаў колькасці насельніцтва ў рэспубліцы: узялі ў разлік меншую, ведаючы імкненне нашых афіцыйных органаў на словах «паляпшаць» дэмаграфічную сітуацыю, каб паказаць росквіт нашай краіны. Па атрыманых намі архіўных дадзеных колькасць насельніцтва на пачатак 1947 года склала ў БССР 6917 тыс. чалавек. Вядома, трэба ўлічыць, што да пачатку 1947 года пасляваенная колькасць насельніцтва (на сярэдзіну 1945 года) ужо значна ўзрасла. Па-першае, практычна поўнасцю ўжо вярнуліся бежанцы з тэрыторыі Беларусі (у эвакуацыі знаходзілася звыш 1 мільёна чалавек). Па-другое, да пачатку 1948 года закончылася дэмабілізацыя Савецкай Арміі. Па-трэцяе, пасля вайны заўсёды назіраецца кампенсатарная дэмаграфічная хваля, калі натуральны прырост насельніцтва асабліва высокі. Усё гэта сведчыць аб тым, што адразу пасля вайны колькасць насельніцтва Беларусі была значна ніжэйшая, чым прыведзеная намі лічба на пачатак 1947 года.

Такім чынам, рознасць паміж разлічанай намі магчымай колькасцю насельніцтва Беларусі на пачатак 1947 года і рэальнай колькасцю насельніцтва на гэтую ж дату складзе 2852 тыс. чалавек. Але да пачатку 1947 года з моманту заканчэння вайны насельніцтва Беларусі ўзрасло за кошт натуральнага прыросту на велічыню каля 250 тыс. чалавек. Такім чынам, мы можам сцвярджаць, што дэмаграфічныя страты рэспублікі склалі каля 3 мільёнаў чалавек.

Але і гэтая лічба ўяўляецца досыць спрэчнай. Бо дагэтуль мы вызначалі колькасць страт толькі мірнага насельніцтва. Хоць мы мала ведаем і аб гэтых стратах. Вядома, што ў акупацыі апынулася каля 40 працэнтаў насельніцтва краіны, г. зн. прыкладна 80 мільёнаў

Табліца 1.

Дадзеныя перапісу насельніцтва на 6.01.1937 г. (тыс.)

Тэрыторыя	Усё насельніцтва	Гарадское насельніцтва
БССР	5134.5	1055.5
Віцебская вобласць	1180.2	264.7
Гомельская	840.6	205.1
Мінская	1186.5	285.2
Магілёўская	1302.1	244.0
Палеская	625.1	56.5

Табліца 2.

Нацыянальны склад насельніцтва Беларусі

беларусы	4362	тыс. чалавек	83,9%
яўрэі	363	—„—	7,0%
рускія	248	—„—	4,8%
палякі	120	—„—	2,3%

чалавек. Можна меркаваць, што ў Беларусі доля насельніцтва, якое апынулася на акупіраванай тэрыторыі, была яшчэ вышэйшай. Калі ўмоўна прытрымлівацца апублікаванай у нас лічбы ў 1 мільён бежанцаў з Беларусі, то на акупіраванай тэрыторыі павінны былі застацца амаль 8 мільёнаў чалавек.

Не канчаткова вызначаны і страты мірнага насельніцтва ад гвалтоўнага вывазу на работу ў фашысцкую Германію. Да нядаўняга часу лічылася бяспрэчнай лічба 380 тыс. вывезеных жыхароў Беларусі. Але ў матэрыялах Цэнтральнага дзяржаўнага архіва Кастрычніцкай рэвалюцыі БССР ёсць звесткі аб тым, што гэта лічба складала велічыню ў 2 разы большую — 700 тысяч чалавек.

Рэальная лічба агульных етрат у Беларусі ў гады вайны будзе яшчэ большая, бо тут не ўлічаны намі страты сярод тых жыхароў Беларусі, якія змагаліся ў Савецкай Арміі, а іх было, паводле асобных звестак, каля 1,5 мільёна чалавек.

Такім чынам, калі падвесці вынік, то агульныя дэмаграфічныя страты насельніцтва Беларусі ў гады вайны складуць велічыню, блізкую да 4 мільёнаў чалавек! Гэта азначае, што ў рэспубліцы загінуў не кожны чацвёрты, як мы прывыклі лічыць доўгія гады, а амаль кожны другі!

На заканчэнне артыкула нам бы хацелася вызначыць, няхай і досыць прыблізна, страты ўласна беларускага народа. Для вызначэння разліковай колькасці беларускага народа на пачатак 1947 года ў выпадку, калі б вайны не было, нам зноў-такі спатрэбяцца дадзеныя аб натуральным руху беларускага народа ў перадваенныя гады. Але такія дадзеныя ў этнічным разрэзе практычна адсутнічаюць не толькі ў адкрытым друку, а і ў архіўных матэрыялах. Таму нашы разлікі будуць яшчэ больш прыблізнымі.

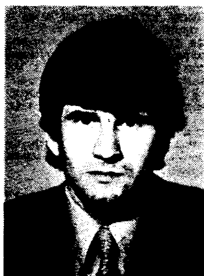
Натуральны прырост беларускага насельніцтва ў 1938 годзе склаў 21,1 працэнта. Дапусцім, што ён заставаўся б такім жа да заканчэння вайны. Такім чынам, на пачатак 1947 года колькасць беларусаў у насельніцтве Беларусі павінна была скласці 8327 тысяч чалавек. Хоць на гэтую дату мы не маем дадзеных аб рэальнай колькасці беларусаў, але ўскосныя ацэнкі ўсё-такі ёсць. Так, паводле дадзеных амерыканскага прафесара Т. Шабада, больш за 80 працэнтаў жыхароў Беларусі ў 1947 годзе на момант выбараў складалі прадстаўнікі беларускага народа. Дакладней можна сказаць наступнае: думаецца, што доля беларусаў ва ўсім насельніцтве рэспублікі пасля заканчэння вайны павінна была быць не меншая, чым да вайны (бо адносныя страты, скажам, яўрэйскага насельніцтва былі вышэйшыя, чым беларускага адносна іх агульнай колькасці). Таму будзе правамерна лічыць, што беларусы, згодна нашым разлікам, складалі ва ўсім насельніцтве БССР у 1947 годзе 82,7 працэнта. У абсалютных велічынях гэта складзе 5745 тысяч чалавек. Такім чынам, страты беларусаў толькі на тэрыторыі БССР сярод мірнага насельніцтва складуць 2,5 мільёна чалавек (рознасць паміж разліковай колькасцю беларусаў на 1947 год і рэальнай).

Навошта цяпер, праз 45 гадоў, мы прыводзім гэтыя страшныя лічбы? Каб сказаць, у першую чаргу, пра тую страшную цану, якая заплачана намі за сённяшняе мірнае жыццё.

Можна смела сцвярджаць, што навука аб вайне — палемалогія — у нас толькі пачынае складвацца. На жаль, першае слова ў стварэнні такога навуковага кірунку сказалі не нашы, а заходнія вучоныя. Палемалогія заклікана была ацаніць вынікі другой сусветнай вайны на эканамічнай, палітычнай, дэмаграфічнай абстаноўцы ў краінах, якія ўдзельнічалі ў вайне. Час і нам, без усялякіх кан'юнктурных настрояў, высветліць гэтыя вынікі для нашай краіны.

С. ПОЛЬСКІ,
прафесар МДПІ
імя А. М. Горкага,
С. МАЦЮНІН,
аспірант МДПІ
імя А. М. Горкага.

Міхась БАШЛАКОЎ

РАДАЎНІЦА Ў МЁРТВАЙ ЗОНЕ

Фрагменты з паэмы

Уся Славяншчына тут

На Радзіме маёй старажытны
ёсць звычай:
На пагосты да продкаў
прыходзіць вясной.
Гэты дзень настае...
І нас быццам хтось кліча.
Сцелем белы абрус, тканы
ўмелай рукой.
Пасярэдзіне пасха — царыца
ў кароне.
Фарбаваныя яйкі, каўбаса
і тварог.
Чарка кругам абыйдзе —
І радня загамоніць
І гарэлкі ліне на магільны
мурог.

І, здаецца, пачую голас бабкі
Уляны,
З ёю побач прысядзе яе ціхі
Міхей.
Прыдзе бацька Захар,
дзядзька Федзя загляне...
І зноў чарка па крузе ўсіх
абыйдзе людзей...
Вечны сон адляцеў...
Адпусціла сяліба,
Як пачулі яны: нехта помніць
пра іх...
І на гэту гамонку паціху
прыклыпае
Дзед Карней па-суседску
ў валёнках старых.

А за імі прымрояцца даўнія
лікі,
Наплываюць чаўны
паўзабытых плямён...
Уся Славяншчына тут...
Хто іх, хто іх паклікаў?
Нібы рысы жыцця, перасеклі
далонь...

Гэта памяць жывых сёння,
сёння іх кліча...
Уся Славяншчына тут...
Жыць адзінай сям'ёй...
На Радзіме маёй старажытны
ёсць звычай:
На пагосты да продкаў
прыходзіць вясной.

Маленне жанчыны

«Пусціце мяне
На магілу да сына...
У Афганістане
Сынок мой загінуў...
Там Ліхаўня наша,
Тут побач,
За гаем...
Ён сёння мяне,
Мой сыночак,
Чакае...
Мой Васечка, Вася,
Такі быў харошы...» —
Жанчына салдату
Працягвае грошы.
«Пускаць мне не велена —
Мёртвая зона!..»
Жанчына счарнела,
Нібы ад праклёну...
«Я хутка
Я зараз,
Зусім ненадоўга...»
«Пусці яе, —
Просіць з-за дроту дарога, —
Штодня на магілку хадзіла,
Я знаю...
Праплакала вочы,
Таму і сівая...»
Жанчына прыпала,
Цалуе дарогу,
І плача,
І шэпча:
«Ды я ненадоўга...»

Яна ад нас далёка

Душу распялі, як Хрыста...
Цвікі хлусні яе прыбілі.
Агонь апошняга ліста
Трымціць ля самае магілы...

І пахіснецца чорны крыж.
І закрычаць вакол Іуды.
Чаго, душа мая, маўчыш?
Чакаеш чэснага прысуду?

Яго не будзе...
Праўда ёсць,
Але яна ад нас далёка.
Кроў прабівае снег наскрозь.
Глядзіць адтуль чыёсьці вока.

Пытанне

Нацыя,
Якая пакорна маўчыць,
Якая забыла пра годнасць,
Якая не ўмее
Нічым даражыць:
Ні краем,
Ні словам родным,
Якая памерці згодна,
Ці мае права
Нацыяй быць?

Плач Іераміі

Зерне сохне, калі без раллі.
Без спагады і раны не гояцца.
Горка плачу аб гэтай зямлі,
Вечным смуткам душа мая
поўніцца.

Край багаты ваш стане
пустым,
Абязлюдзеюць вашы хаціны,
Зарастуць, адзічэюць сады...
Вецер плач разнясе
па пустыні.

Статкам дойным не пасвіцца
тут.
Па сялібах блукаць воўчым
зграям.
Ад нясцерпных, бясконцых
пакут
Знемагае душа, знемагае...

Вашы дочкі і вашы сыны
Будуць сыпаць на голаў
праклёны,
Хоць не будзе ў тым вашай
віны...
Стане ваша зямля
пракажонай...

Ад яе адвернуцца ўсе,
Хоць была не абдзелена
лёсам...
Скруху чорны крумкач
прынясе,
І жахнуцца ад гора нябёсы...

Травы спелыя вам не касіць,
Бур'янОм прарасце ваша
поле...
Па зямлі вам сваёй галасіць
І ўначы прачынацца ад болю...

ЧАРНОБЫЛЬСКІ ЛАНЦУГ

(Пачатак на стар. 4).

Ідзём далей. Стаяць мужчыны і жанчыны з клубніцамі, гуркамі, памідорамі, зялёнай цыбуляй, кропам. Спыняемся ля маладога чалавека, ля ног якога стаіць некалькі вялізных кашоў з клубніцамі. Цікавімся, адкуль ягады? «З Брэста», — адказвае хлопец. «З самога Брэста?» — «Ну, не зусім самога. У мяне бацька пад Брэстам жыве ў вёсцы, дык гэта яго клубніцы». — «На кантроль насілі?» — пытаецца Рыбак. «Абавязкова, вось даведка», — працягвае яе хлопец. Чытаем, даведка выдадзена на продаж 150 кілаграмаў клубніц, адзначана, што прайшла радыеметрычны кантроль. «Колькі вы ягад аднеслі на праверку?» — цікаўлюся я. «Ну, паўкіло ці кілаграм», — спакойна адказвае прадавец. «Адкуль жа ў лабараторыі ведаюць, што вы прывезлі менавіта 150 кілаграмаў, а не больш і не менш?» — «Колькі сказаў, столькі і паставілі. Навошта мне маніць?..» — у сваю чаргу здзіўляецца хлопец.

Сёння на базары многа гуркоў. Цікавімся ў кабет з агуркамі, адкуль прыехалі. Пераважна з Пінска і Лунінца, нашых вядомых агурковых сталіц. Ёсць даведка з адзнакай лабараторыі на радыяцыйную чысціню ў Зінаіды Зубко з Пінскага раёна, Настассі Герасімчук, Валянціны Панасік з Лунінецкага. І тут задаём пытанні — колькі гуркоў насілі на праверку? «Ды па некалькі», — чуецца ў адказ.

Вымалёўваецца даволі нечаканая для мяне карціна. Практычна даведку аб радыяцыйнай чысціні прадукцыі пры жаданні можна атрымаць, адкуль бы ты яе ні прывёз, хоць з самых радыяцыйна забруджаных раёнаў Гомельшчыны і Магілёўшчыны. Механіка простая — купляеш на базары пару кілаграмаў правераных ужо тых жа клубніц і гуркоў, нясеш іх у лабарторыю, дзе на гэтую чыстую прадукцыю табе выдаюць сертыфікат, у якім у графе «колькі прадукцыі» ставяць названую табой лічбу.

Сяржант вядзе мяне на вялікую пляцоўку за агароджай базара, дзе стаяць машыны з каўказскімі, малдаўскімі, украінскімі, брэсцкімі, гродзенскімі, гомельскімі нумарамі. Кожная загружана скрынямі з ягадамі, гароднінай, іншымі прадуктамі. Ад машын, насустрач нам, згінаючыся ад цяжару, брыдуць людзі, трымаючы ў руках вялізныя кашы з клубніцамі, чарэшнямі, гуркамі, памідорамі. «Гэта яны падносяць прадукцыю да сталоў, дзе гандлююць іх прадстаўнікі», — кажа сяржант. «Так, — думаю я, — сапраўды пад узяты сертыфікат можна прадаць колькі хочаш любой прадукцыі».

«Каб вы ведалі, — кажа С. Рыбак, — колькі тут на базары перакупшчыкаў. Не ўсе маюць такое жаданне стаяць пад санцапёкам са сваім таварам, ды яшчэ, бывае, не адзін дзень. І таму ахвотна за аптовую цану прадаюць тыя ж ягады перакупшчыкам, якія маюць ад таго немалы навар».

Вяртаемся на базар. С. Рыбак вядзе мяне да вялікай чаргі, што выстраілася каля дзвюх, адразу відаць, мясцовых цётак, якія прадаюць чарэшню і клубніцы. Адна важыць, другая бярэ грошы. Сяржант бярэ пад брыль і просіць прадаўшчыц паказаць даведку аб радыяцыйнай чысціні ягад. Даведкі ў іх няма. Замітусіўшыся, пачынаюць нешта гаварыць, што «даведка ў Зіны», якая некуды адышлася. Чарга, пачуўшы слова «радыяцыя», пачынае хвалявацца. Чуюцца крыкі: «Труцяць народ!», «Радыяцыйныя ягады прадаюць!», «Чаму дазваляюць?!», «Куды глядзіць міліцыя?!»

«Чаго вы, грамадзяне, крычыце? — звяртаецца да іх Рыбак. — Чаму купляеце, не папытаўшы даведкі? — і паварнуўшыся да мяне, гаворыць з пагардай: — Во народ!»

ГЛЯДЖУ на ўзбуджаныя злосныя твары, і мне шкада гэтых людзей, пазбаўленых элементарных правоў на валоданне інфармацыяй, ад якой у дадзеным выпадку залежыць іх уласнае здароўе. А мо тая інфармацыя хаваецца наўмысна? Ці не таму ніводны прадуктовы магазін у Мінску не мае дазіметра, якім можна было б праверыць пушчанае ў продаж малако, масла, сыр, кефір? Дарэчы, у накладных, якія суправаджаюць прывезены ў краму тавар, як правіла, няма ніякіх адзнак аб дазіметрычным кантролі прадуктаў. Вольга Васільеўна Лысакоўская, дырэктар прадуктовага магазіна № 15 Партызанскага райхарчгандлю, расказвала мне, як аднойчы прыбеглі да яе дзяўчаты-прадаўшчыцы і расказалі, што ў магазін зайшоў нейкі пакупнік і, выцягнуўшы з кішэні дазіметр, пачаў правяраць прадукты, абвясціўшы ўсім пакупнікам, што ялавічыну, малако, кефір купляць нельга, бо яны радыеактыўныя. Можна браць толькі вяршок і смятану. «Хто ж быў гэты чалавек?» — папытаў я ў Лысакоўскай. «Не ведаю. Калі я выйшла ў гандлёвую залу, яго ўжо не было. Каб быў у нас свой дазіметр, мы б праверылі, а так што будзеш рабіць...»

А вось сведчанне дырэктара універсама № 31 Першамайскага райхарчгандлю Святланы Жангалёвай: ніякіх дадзеных аб утрыманні радыенуклідаў у прадуктах, якія завозяцца ў магазін, няма. Яна неаднойчы гаварыла пра гэта на нарадах, але некаму, відаць, выгадна трымаць гэтую інфармацыю пад сакрэтам.

Прадаўцы гэтага магазіна прасілі мяне праверыць «на радыеактыўнасць» яшчэ і крупы, мучныя вырабы, рыбу, сокі і нават квас. Але ці па сілах мне такая задача?

Чарнобыльскі ланцуг, як бачым, ахопліве ўсё новую і новую «жыццёвую прастору», не сустракаючы, на жаль, пры гэтым амаль ніякага процідзеяння. Хіба што на словах. Ды якая ім цана?

Міхась ЗАМСКІ.

Нашы публікацыі

М. ЗАБЭЙДА

„ПЕСНЯ СТАЛА МАЁЙ МОВАЙ...“

(«Мастацтва за мір»)

(Заканчэнне. Пачатак у №№ 24, 25).

У 1938 г. мяне запрасілі выступаць у Празе, але палітычная сітуацыя была такая, што ад паездкі я адмовіўся. Урэшце ў 1939 г. планавалася гастрольнае турнэ не толькі па Еўропе, але і па Амерыцы. Планы не здзейсніліся, перашкодзіла праклятая вайна.

Захапіла яна мяне ў Варшаве. Як вядома, нямецкія фашысты хутка акружылі горад і сталі бамбіць і абстрэльваць. Тут мне ўспамінаецца проста гераічны ўчынак майго стрыечнага брата Язэпа Урбановіча. Ён з адным сваім таварышам прабраўся праз акружэнне і пранік у Варшаву, каб вывесці мяне з пекла, у якім я апынуўся. На жаль, я быў хворы і не мог ісці. Крануты добразычлівасцю, я падзякаваў ім за бяспрыкладны ўчынак, адносіны да мяне; пры развітанні сказаў, што хаця сам я застаюся ў Варшаве, душою буду заўсёды з імі. Так яно і было.

У час бамбёжкі Варшавы мяне аднойчы кантузіла на вуліцы, засыпала ў разбураным доме. У варшаўскім пекле я пражыў да мая месяца 1940 года. Вясною гэтага года я пераехаў у Чэхаславакію. Трудна забыць тое ўражанне, якое зрабіла на мяне Прага — майская, квітнеючая, залатая Прага. Гэта быў рай! Калі сонечным днём я падаўся на зялёную горку Пэтршын і ўбачыў усю прыгажосць горада, мне здалося, у мяне выраслі крылы і што я вось-вось палячу.

Потым я пазнаў і другую старонку пражскага жыцця — цяжкую пяту гітлераўскіх акупантаў. Але тое першае ўражанне ніколі не забудзецца.

Мяне запрасіў да сябе на работу Народны тэатр. Маё выступленне прайшло добра. Крытыкі напісалі, што ў Пражскім тэатры роля Ленскага звычайна адыходзіла на другі план, гэсцю, аднак, удалося паставіць гэту ролю ледзь не на галоўнае месца.

12.10.1940 г. адбыўся і першы мой канцэрт у Празе. У перапоўненай сметанаўскай зале,

«Я з маткай і беларускімі дзецьмі перад канцэртам у Ваўкавыску...» (надпіс на адваротным баку здымка).

дзе было больш тысячы слухачоў, у першы раз прагучала і беларуская песня. Між іншым спяваў там і шырока вядомую песню выдатнага чэшскага кампазітара Б. Сметаны «Кдо в златэ струны заграт зна», якая канчаецца такімі словамі: «Той народ яшчэ не загінуў, якому вяшчун спявае, бо песня ў небе народжана і ў прах жыццё ўдыхае». Воплескі, якія дамагаліся паўтарэння, былі такія бурныя, што сапраўды «гатовы былі змыць і песняра і эстраду», як пісаў калісьці Максім Танк. Мой акампаніятар з асцярожнасці прамовіў: «Не паўтарайце, бо на месцы пасадзяць і вас і мяне з вамі».

Крытыка на канцэрт была вельмі добрая. Вось што пісаў «Народні стршэд» (Прага, 18.10.1940 г.):

«Сапраўды мастацкай падзеяй было канцэртнае выступленне беларускага спевака Міхала Забэйды-Суміцкага, які зноў, як і ў ролі Ленскага ў оперы «Яўгеній Анегін» Чайкоўскага, паказаў сябе спеваком сусветнага маштабу. Ён валодае сваім самавітым і гнуткім голасам з віртуозным майстэрствам. Захапляе буйнай сілай і незвычайнымі ціхімі тонамі.

І заўсёды добра разумееш кожнае яго слова, ці калі спявае на сваёй роднай мове, ці з прыкладнай увагай па-чэшску. Стылёвая інтэрпрэтацыя італьянскіх майстроў (Качыні, Карыссімі), таксама як і Моцарта і Шуберта, знаходзіць у Забэйды заўсёды арыгінальнае тлумачэнне. Чайкоўскага спявае проста неперавызыдзена, гэтак жа і Рымскага-Корсакава. З чэшскіх песень разам з Дворжакам і Новакам найбольш удалася «Хто ў залатыя струны» Б. Сметаны. Найбольшага поспеху, натуральна, дасягнуў у беспадобна дасканалым выкананні ўкраінскіх і беларускіх песень, цудоўным харастаом якіх сумеў захапіць прыдзірлівага слухача, і ён (Забэйда) становіцца такім чынам сапраўдным энтузіястам, які прапагандуе скарбы народнай творчасці з вялікім поспехам».

Тое ж самае пісалі і іншыя крытыкі.

У Берліне мяне абвінавацілі ў тым, што я займаюся прапагандай славянства. Я апраўдваўся, спаслаўшыся на тое, што праграма маіх канцэртных выступленняў дазволена цэнзурай.

Сітуацыя яшчэ больш ускладнілася, калі нямецкія фашысты напалі на Савецкі Саюз. Хутка ж пасля першых «маланкавых» нямецкіх перамог да мяне прыйшоў гестапавец і сказаў, што мяне выклікаюць у Берлін.

Пасадзілі мяне ў самалёт і павезлі. У Берліне завялі да якогасьці «шэфа», які тут жа прапанаваў узначаліць «беларускія» радыёперадачы з Берліна, куды мне прадбачылася пераехаць. Я адмовіўся. Мне параілі падумаць і з'явіцца на другі дзень. Але і на другі дзень я не змяніў свайго намеру. Калі мяне выклікалі на трэці дзень, то думаў, што больш ніколі не ўбачу залатой Прагі. На маё шчасце за гэты час «шэфы» знайшлі сабе некага больш «пакладзістага» і мяне адпусцілі. Можаце сабе ўявіць, што я перажыў за гэтыя тры дні.

Але ў Празе чакала іншая «прапанова». Мяне выклікалі ў аддзел нямецкай прапаганды, дзе сказалі, што калі я хачу спяваць у тэатры, то павінен «праявіць сябе палітычна». Я не мог «праявіць сябе палітычна» і прыйшлося адмовіцца ад тэатра, сказаўшы, што мне не дазваляе працаваць здароўе. Мушу сказаць яшчэ аб адной прапанове. Вядомае канцэртнае бюро ў Дрэздэне, якое займалася арганізацыяй канцэртаў, канцэртных выступленняў выдатнейшых спевакоў свету, такіх, як Джыльіго, Ціта Скіпа, Тоці даль Монтэ, раней Шаляпін і інш., прыслала мне разам са спісам імён славутых вакалістаў, якім яно ўжо забяспечвала выступленні, запрашэнне, абяцаючы ўзяць на сябе ролю падрадчыка ў наладжванні маіх канцэртаў. Але і ад гэтай прапановы я адмовіўся. Я ведаў, што фашысты натраўляюць адзін народ на другі, выкарыстоўваючы іх спрэчкі ў сваіх інтарэсах. **Я ж стараўся песняю з'ядноўваць людзей, стараўся закрануць найдалікатнейшыя, самыя скрытыя і лепшыя струны чалавечага сэрца.** Таму я спяваў і на роднай мове таго народа, перад якім выступаў. Родная песня адкрывала іх сэрцы, а з адкрытым сэрцам яны прымалі прыгажосць песень і іншых народаў, збліжаючыся з імі. Я спяваў на 15—16 мовах розных народаў. Спяваў толькі напамяць. Але, як чэхі кажуць, «стало то за то». Мае выступленні ўспрымаліся з асаблівай цеплынёй і шчырасцю. **Гэта не быў проста поспех: адбывалася нешта такое, што ўзбагачала людзей, збліжала, рабіла іх лепшымі, у тым ліку і мяне самога.** Песня становіцца сапраўднай зброяй у барацьбе за лепшага чалавека, за лепшае жыццё.

Памятаю такі выпадак. Прыехаў я ў Рыгу. Якраз перад выхадам на сцэну арганізатары канцэрта папярэдзілі мяне, што тутэйшы глядач — народ паўночны, з халадком, знешне рэагуе мала, дык каб я на гэта не звяртаў увагі і не збянтэжыўся часам. З друку арганізатары ведалі, што мае канцэрты ўсюды праходзяць з вялікім поспехам. Падзякаваўшы за папярэджанне, я выйшаў, як звычайна, на эстраду і адразу ж пераканаўся, што мне сказалі праўду: першыя воплескі былі стрыманыя. Аднак ужо на трэцяй песні лёд «паўночных» людзей растапіўся, а калі я заспяваў песні на латышскай мове, воплескам не было канца, і я вымушаны быў спяваць паўторна. Слухачы так захапіліся маёй песняй, што многія рэчы даводзілася спяваць на «біс», праспяваў паўторна і нашу «Лявоніху», якая не прадугледжвалася праграмай. Публіка не хацела разыходзіцца, не адпускала мяне са сцэны. Пасля выступлення арганізатары канцэрта падышлі падзякаваць мне і прасілі прабачэння за сваё папярэдняе папярэджанне, гаворачы, што ў іх ніколі нічога падобнага не бывала, што і на выступленні самых выдатных артыстаў іх публіка так горача не рэагавала і што сёння іх публіка проста перарадзілася. Мне адразу ж запрапанавалі другі канцэрт, ад якога я адмовіўся, бо мяне чакалі іншыя выступленні.

Расказаў я аб гэтым не дзеля таго, каб пахваліцца поспехам. Хоць ён мяне і радаваў, але **пасля канцэртаў я не спаў звычайна цэлыя ночы, ведаючы, што, калі б меў лепшае здароўе ды іншыя ўмовы, мог бы даць людзям значна больш. А гэта было маёй мэтаю,** якой, на жаль, не дасягнуў.

Запрасілі мяне выступіць і ў Ваўкавыску, дзе я спяваў яшчэ перад вайной. Паведаміў аб гэтым сваёй маці і папрасіў, каб яна прыехала. Прывёз яе Уладзімір Урбановіч, брат Язэпа, ці Езіка, як мы яго звалі. Езік быў партызанам. Цераз Уладзіміра і маці я ўзнавіў з ім кантакт, які пачаўся яшчэ ў Варшаве. Растлумачыў яму, чаму спяваю. (Між іншым, калі б не спяваў, то вымушаны быў бы працаваць дзе-небудзь у Германіі, на ваенным заводзе, як працавалі іншыя, прымусова ўзятыя фашыстамі). Ганарар ад канцэртаў у Ваўкавыску я аддаў Урбановічу, каб ён перадаў партызанам, папрасіўшы яго не гаварыць аб гэтым нават самым блізкім. Маці папрасіў, каб яна аддала партызанам на бінты маю тонкую бялізну. (Што яна і зрабіла, як я потым даведаўся). Я папрасіў тады маці дапамагаць Езіку, чым зможа, а сам паабяцаў ёй дапамагаць з Прагі, а пры зручным выпадку прывозіць самому ў Ваўкавыск тое-сёе. Так яно і было.

Але ці варта зараз аб гэтым пісаць: ні маці, ні Язэпа, ні Уладзіміра Урбановічаў зараз няма ў жывых. Калі б яны былі цяпер жывыя, можа б, і маё жыццё склалася б інакш.

Я перажыў цяжкія хвіліны, даведаўшыся, што гестапаўцы катавалі Уладзіміра Урбановіча. Мяне мучыла пытанне, як ён вёў сябе на допыце, ці вытрымаў, ці не выдаў чаго пад катаваннямі. Сумненні ўзраслі, калі мяне самога ноччу арыштавалі гестапаўцы і павялі ў турму.

Але аб гэтым іншым разам. Зараз хачу расказаць некалькі слоў аб тым, у што цяпер нават трудна паверыць.

Неяк я спяваў у Літве. Дакладна не памятаю назвы мясціны. Канцэрт адбываўся ў нядзелю ў школе. Людзей было стольки, што памяшканне не магло змясціць усіх. Паадчынялі вокны і дзверы. Людзі сядзелі на падаконніках і ўзбіраліся нават на эстраду. Тыя, хто не трапіў у залу, тоўпіліся пад вокнамі. Я ледзь дабраўся да піяніна. Было горача, не было чым дыхаць. Спяваць было трудна, але, бадай, кожную беларускую песню спяваў на «біс».

Пасля канцэрту быў наладжаны гасцінны стол, за якім сядзела багата людзей.

Пераначаваўшы і застаўшыся адзін, я выйшаў падыхаць свежым паветрам. І вось, калі я падышоў да ўскрайку лесу, то спаткаў маладога хлапца. Разгаварыліся. Ён мне сказаў, што ўчора слухаў мяне на канцэрце, што быў таксама на гасціннай вячэры і спытаўся, ці падазраваю я аб тым, што за сталом знаходзіліся партызаны.

Малады чалавек далей паведаў, што ведае мяне яшчэ з Вільні, дзе ён раней працаваў. «Спявайце больш, — сказаў ён, — вельмі нам дапамагаеце, ВЫ АБУДЖАЕЦЕ ВОЛЮ ДА БАРАЦЬБЫ ЗА ВЫЗВАЛЕННЕ АД АКУПАНТАЎ. Бачыце, як вас учора слухалі і прымалі?!» Заўважыўшы, што нехта набліжаецца ў нашым напрамку, незнаёмы, падзякаваўшы за канцэрт і паціснуўшы мне руку, пайшоў у лес. Я вярнуўся ў школу.

Пасля канцэртаў не раз здаралася гутарыць з моладдзю, часта адзін на адзін, і я пераконваўся, што песня рабіла сваю справу. Горш было, калі часамі ў Прагу мне пісалі вельмі адкрыта. Вось такія лісты: «Вельмі паважаны і найдаражэйшы наш мастак! Не толькі ў мяне выклікаюць натхненне і любоў да сваёй роднай песні вашы канцэрты, але ў кожнага, чый слых хоць раз сутыкнуўся з чароўнай мелодыяй вашага голасу.

Песня гэта несла на шырокія, залачоныя сонцам палі, на хвалюючыя загоны ніў, пад пагоднае сіняе неба нашай далёкай, дарагой краіны...

Песня гэта збліжала з даўно пакінутым, аднак ніколі не забытым жыццём, якое здаецца пры цяперашніх жудасных абставінах сном.

Песня гэта адкрыла заслону мінуламу, і яно, блізкае, роднае, так ярка ўстала перад вачыма, бо раптам з'явіўся той надзвычайны маляр, які асвяжыў гэтыя так мілыя абразы, пакрытыя смугою незлічоныя разы... Застаюся сэрцам і душою з вамі. Сергіевіч».

Атрымліваў і вастрэйшыя пісьмы, але я, жывучы няўпэўненасцю, што мяне могуць у любы момант «адведаць» гестапаўцы, папаліў іх.

Здаралася і такое. Аднойчы я прыехаў выступаць у Вільна. Іду па вуліцы, насустрач мне крочыць жанчына з двума гестапаўцамі. Параўняўшыся са мною, яна раптам крыкнула гестапаўцам, паказваючы на мяне: «Затрымайце яго! Ён учора быў са мною ў крымінале і ўкраў у мяне рэвальвер!» Гестапаўцы імгненна накіравалі на мяне аўтаматы, скамандаваўшы: «Рукі ўгару!», адвялі ў цёмны двор і пачалі абшукваць мяне.

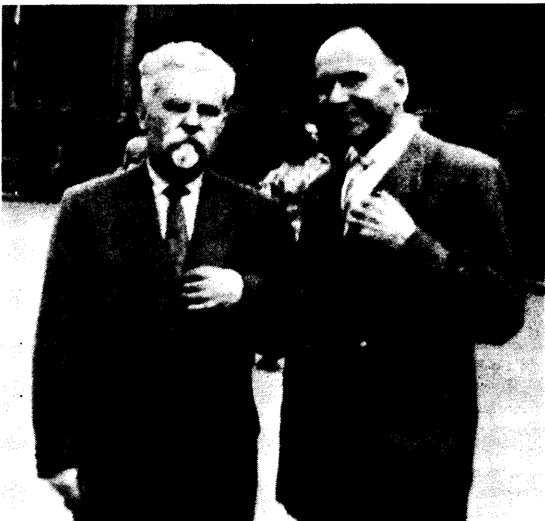
Заўважыўшы, што жанчына полька, кажу ёй па-польску: «Што вы робіце? Вы ж мяне зусім не ведаеце!» А яна: «Я вас добра ведаю і ведаю, што раблю. Вядзіце яго ў крымінал!»

З маіх дакументаў ясна было відаць, што ўчора я не быў у Вільні, і гэта мяне выратавала. Злосны правакатар пралічылася, і мяне адпусцілі.

Як потым даведаўся, тут быў правакацыйны метад польскіх фашыстаў, ад якога загінула шмат беларусаў... А вечарам таго ж дня я спяваў на канцэрце і Манюшку і Шапэна на польскай мове.

Неўзабаве з Варшавы ў Прагу прыйшоў данос, у якім паведамлялася, што я бальшавіцкі агент. Мяне пацягнулі ў гестапа. Зноў допыты, зноў высвятленне маёй палітычнай зарэкамендаванасці.

Пераканаўшыся, што ад мяне не дабіцца ніякай карысці, немцы распарадзіліся выселіць мяне з Прагі, як непажаданую асобу.

З Р. ШЫРМАМ у Карлавых Варах.

Дапамаглі ў бядзе мае знаёмыя дактары: яны выдалі медыцынскае пасведчанне, у якім пацвярджалася, што я цяжка хворы на сэрца і што знаходжуся на лячэнні. Такім чынам, высяленне на нейкі час удалося зацягнуць. Затое нямецкія ўлады забаранілі мне выезд з Прагі без спецыяльнага дазволу, і на працягу цэлага года я павінен быў кожны месяц адзначацца ў пражскай паліцыі.

Але горш за ўсё жылося ў 1944 г.

Я павінен быў наспяваць новыя беларускія песні на грампласцінкі. Адчуваючы сябе дрэнна, звярнуўся да доктара, каб ён зрабіў ін'екцыю кальцыя ў жылу. Праз паўгадзіны я адчуў сябе яшчэ горш, тэмпература падскочыла да 40, пачаліся ірвоты. Знаёмыя, куды я зайшоў, амаль беспрытомнага адвезлі мяне дамоў. Гаспадыня, у якой я кватараваў, паклікала іншага доктара, які, агледзеўшы мяне, сказаў: «Не ведаю, ці вытрывае хворы гэту ноч» — і загадаў неадкладна адвезці мяне ў бальніцу. Як высветлілася, ін'екцыяй была атручана кроў. Папраўляўся я марудна.

З Жэняй ЯНІШЧЫЦ.

Аднойчы ноччу мяне нехта разбудзіў. Расплюшчваю вочы і не веру: у пакоі цёмна, у промні кішэннага ліхтарыка бачу накіраваны на мяне рэвальвер, грубы голас у цемры рэзнуў: «Уставай, пойдзем з намі!». Слабы ад хваробы, ледзь трымаючыся на нагах, апранаюся, а на рукі ўжо надзяюць ланцугі. І павялі ў цемру...

Вось тады я пазнаёміўся са «слаўным» Пэчкавым палацам — гняздом гестапа, з Панкрацкаю турмою і нарэшце з турмою ў Бенешаве. Гэта была Кальварыя, якая пакінула след на ўсё жыццё. Што ж здарылася? Чаму гестапаўцы надзелі мне наручнікі?

У доме, у якім я жыў, многа разоў начаваў без прапіскі чэх. Ён, як нам казаў, трымаў сувязі са славенскімі партызанамі. За чэхам сачылі гестапаўцы і налучылі яго недзе ў другім месцы. Схапіўшы чэха, фашысты арыштавалі ўсіх жыхароў нашай кватэры, а за мной прыйшлі ў бальніцу. Я чуў, як чэха білі фашысты, ён крычаў, але не выдаў нікога. Я чакаў сваёй чаргі. І ведаеце, аб чым я тады шкадаваў? Што не паспеў зрабіць новых запісаў беларускіх песень на грампласцінкі. Я застаўся жывы і, як бачыце, магу пісаць гэтыя радкі.

Нядаўна я глядзеў фільм аб Юліусу Фучыку, які, здаецца, дэманстраваўся ў Савецкім Саюзе. Там, між іншым, паказвалі і Панкрацкую турму і Пэчкаў палац. Фільм яшчэ раз ажывіў у памяці страшэнна перажытыя малюнкі.

Цяпер можаце ўявіць, з якім пачуццём мы сустракалі ў Празе Савецкую Армію. Яшчэ за некалькі дзён да прыходу арміі-вызваліцельніцы, па закліку чэшскіх патрыётаў, перададзенага па радыё, на вуліцах чэхаславацкай сталіцы мы пабудавалі барыкады, каб дапамагчы савецкім воінам дабіваць фашысцкую нечысць.

Пасля вызвалення Прагі Савецкай Арміяй ад гітлераўскіх акупантаў пачалося новае жыццё, новая праца. Мяне запрасілі выступаць па радыё і ў канцэртах. Спяваў песні партызанскія, кампазітараў-класікаў, народныя — рускія, украінскія, беларускія, польскія і інш. У той час на пражскім радыё працаваў кампазітар Альберт Пэк, які вёў аддзел народнай музыкі. Ён зацікавіўся паказанымі яму беларускімі песнямі і па майму жаданню апрацаваў 8 песень для канцэртнага выканання. Я выканаў іх разам з сімфанічным аркестрам, якім дырыжыраваў Пэк. Песні, перададзеныя па радыё, вельмі падабаліся слухачу і паўтараліся неаднаразова. Гэта былі: «Зялёны дубочак», «Ды ўжо сонейка», «Ой, валы мае», «Замуж пайсці», «Ой, ляцелі гусі ды з-пад Беларусі», «Ой, у лесе», «Калыханка» і «Ой, пайду я лугам, лугам».

Калі ў Прагу сталі даходзіць песні савецкіх кампазітараў, я ўсё, што мне падыходзіла па голасу, рыхтаваў і спяваў, як першае ў Празе выкананне. Так, у клубе кампазітараў, а потым па радыё я выканаў 5 рамансаў **Шастаковіча** —«День встречи», «День признания», «День обид», «День радости» и «День воспоминания»; **Кабалеўскага:** дзесяць санетаў Шэкспіра:

1. Тебе ль меня придется хоронить.
2. Трудами изнурен, хочу уснуть.
3. Люблю, но реже говорю об этом.
4. Когда на суд безмолвных, тайных дум.
5. Бог Купидон дремал в тиши лесной.
6. Не изменяйся, будь самим собой.
7. Ты музыка.
8. Ты погрусти, когда умрет поэт.
9. Уж если ты разлюбишь.
10. Увы, мой стих не блещет новизной.

На гэтых нотах Д. Кабалеўскі мне напісаў: «Первому исполнителю этого цикла за пределами Советского Союза — товарищу Михаилу Забейде на добрую память о встрече в Праге. 16.V.57! Д. Кабалевский».

Калі я праспяваў першы раз «Дзесяць санетаў Шэкспіра» Кабалеўскага (без нот, па памяці), адзін чэшскі кампазітар, віншуючы мяне, сказаў: «Ну, ведаеце, гэта проста гераічны ўчынак! Колькі ж вы сіл мусілі ўкласці ў гэту ахвярную працу. Не ведаю, ці здолеў бы хто іншы ў нас гэта зрабіць».

У маім рэпертуары былі таксама творы Хачатурана, Шапорына, Чуркіна, Пукста, Аладава, Багатырова, Салаўёва-Сядога, Макравусава і іншых савецкіх кампазітараў.

Я наспяваў многа песень на грамафонныя пласцінкі і больш за ўсё беларускіх народных. Сярод іх: «Зялёны дубочак», «Ды ўжо сонейка за лес коціцца», «Ляціць сарока», «Калыханка», «Свадзьба камара і мухі», «Ой, арол, ты арол». «Ой, ды зарадзілі ягады ў бары», «Што за месяц, што за ясны», «Ці не дудка мая».

Дзве першыя песні я запісаў ад сваёй маці.

На грампласцінкі я наспяваў таксама дзесяць італьянскіх песень на італьянскай мове кампазітараў Качыні, Пергалезі, Джыардані, Моцарта, Глюка і інш. Адна з грампласцінак з творамі Моцарта — «Радасны спакой» і Гендэля — «Маё гарачае каханне» была адзначана мастацкім дырэктарам чэхаславацкай грамафоннай фабрыкі, як самая лепшая з грампласцінак, наспяваных за апошнія пяць год.

На грампласцінкі наспяваў яшчэ 7 іспанскіх песень на іспанскай мове (у апрацоўцы М. дэ Фальі). Песні беларускія і іспанскія выйшлі і на доўгаайграючых грампласцінках, яны карысталіся такім поспехам, што ўжо даўно распрададзены. Апошняя грампласцінка з неапалітанскай і індзіянскай песнямі, наспяваная мною, тры месяцы таму назад таксама ўжо распрададзена.

Мае канцэрты носяць асаблівы характар. Я стараюся ўсе творы спяваць у арыгінале і напамяць, каб як мага найбольш прыблізіць выконваемую рэч да слухача, каб як мага найбольшы след пакінуць у яго душы. «Мастацтва — вялікая сіла», — заўважыў З. Нэедлы — вялікі чэшскі музыказнаўца. Гэту праўду заўсёды памятаю і сваім мастацтвам стараюся не толькі цешыць слухача, даваць яму духоўную асалоду, але і выхоўваць яго, паднімаць, абуджаць у ім лепшыя якасці чалавека. З гутарак пасля канцэртаў і пісьмаў, якія атрымліваю, відаць, што слухачы гэта адчуваюць, разумеюць мяне. А гэта для мяне самая вялікая ўзнагарода за маю скромную, але цяжкую працу. Бо не заўсёды спатыкаюся з разуменнем і падтрымкай. Ёсць у людзей многа перажыткаў старога, як, напрыклад, шавінізм, з якім адкрыта сёння ніхто не асмеліцца выступіць. А хто бачыць, што робіцца ў душы чалавека?

Ёсць і шмат яшчэ большых католікаў, чым сам папа рымскі. Многа яшчэ і ваўкоў у авечай скуры. Усё гэта псуе працу і жыццё наогул. Аднак вынікі гэтай працы часта радуюць.

У мінулым і гэтым годзе я атрымаў падзяку і прэмію ад чэшскага музычнага фонду «за майстэрскае выкананне песень сучасных чэхаславацкіх кампазітараў». Удзельнічаю таксама ў аглядзе канцэртнага мастацтва Чэхаславакіі 1962 года. (Якраз заўтра спяваю пяць рамансаў Шастаковіча. Гэта вялікі гонар і адказнасць: з цэлае рэспублікі выбрана толькі чатыры спевакі). З'яўляюся членам секцыі канцэртных мастакоў, якая аб'ядноўвае лепшых артыстаў усёй рэспублікі. А трэба сказаць, музычнае жыццё Чэхаславакіі высока развіта і арганізавана. Мала якая краіна экспартуе столькі добрых артыстаў за граніцу, як Чэхаславакія. І каб тут утрымацца «над вадою», трэба сапраўды нешта ўмець і нешта сваё мець.

Люблю спяваць дарма, тут няма канкурэнцыі. За такія выступленні атрымліваю шмат падзяк і спецыяльных пісьмаў з падзякамі, напрыклад, ад Саюза чэхаславацка-савецкай дружбы, ад Саюза чэхаславацка-польскай дружбы, ад камітэта савецкіх грамадзян, ад Міністэрства школ і культуры Чэхаславакіі, ад розных школ і інш. Быў два разы старшынёй камісіі цэнтральнага круга рэспубліканскага агляду народнай творчасці па сольнаму спеву.

Адным словам, працу маю тут цэняць, мяне паважаюць і любяць. Ці ўсе? Зразумела — не! Ды гэтага ж не дасягнуў нават геніяльны Шаляпін.

Тут «спаборнічаюць» два ўплывы: адзін старэйшы, гістарычны — заходні, другі, навейшы — усходні. Я — з апошнім, і гэта не ўсім падабаецца. І толькі таму, што я ніколі ў жыцці не карыстаўся нічыёй пратэкцыяй (хоць не раз спатыкаўся і з міністрамі і з прэзідэнтамі), мне бывала і бывае вельмі трудна. Але аб гэтым пісаць не буду.

«Жыццё — гэта барацьба». Шкада, што маю мала сілы, а выйграває заўсёды мацнейшы.

Канчаю свае ўспаміны, якія вельмі куцыя, бо складаюцца з адных фактаў. Няма афарбоўкі. Яны напамінаюць голае дрэва, без убору — лістоў, колеру — усяго таго, што робіць дрэва жывым, прыгожым. І хоць напісана многа, шмат што выпушчана, шмат чаго бракуе.

Хацеў бы некалькі слоў сказаць тым, хто, як і я, захоча мастацтвам служыць свайму народу, ці інакш народам:

«Любіце мастацтва ў сабе, а не сябе ў мастацтве» (Станіслаўскі); «Аднаго таленту мала, — трэба працаваць і працаваць» (Б. Сметана); «Памятайце, што дасканаласць у мастацтве не ведае межаў» (Станіслаўскі).

А Радзіме?!

Тое, што сказаў Янка Купала:

Падымайся з нізін, сакаліна сям'я,
Над крыжамі бацькоў, над нягодамі.
Занімай, Беларусь маладая мая,
Свой пачэсны пасад між народамі.

А сабе?

Палепшыць сваё здароўе настолькі, каб змог паказаць прыгажосць нашай песні і там, дзе яна нарадзілася.

Не знаю, калі я паспеў пастарэць,
Расстацца з юнацкімі марамі;
Амаль развучыўся смяяцца і пець,
Узброіў свой нос акулярамі.

(М. Танк, «Роздум»).

15/II—25/IV — 1962 г.

Прага.

ЯКІЯ ЯНЫ, АМЕРЫКАНСКІЯ БЕЛАРУСЫ?

ЗБІРАЮЧЫСЯ за межы роднага краю, заўсёды ў думках імчыш туды значна раней часу, малюеш розныя вобразы, жаданыя сустрэчы... Так было і на гэты раз, калі я збіраўся ў далёкую ад нас і такую фантастычную Амерыку.

Павінен прызнацца, што ў маім уяўленні было ўсё, акрамя таго, што я ўбачыў і пачуў. У Амерыцы мяне ўразіла многае, і добрае і благое. Мне хочацца расказаць пра людзей, сустрэчы з якімі запомніліся назаўсёды.

Пастаянна адчуваючы цяжкасці з «амерыканізаванай» англійскай мовай, я быў вельмі ўзрадаваны, пачуўшы беларускую. Так далёка ад радзімы! Я ведаў, што ў ЗША існуе шмат розных абшчын, але пра беларускую ніколі не чуў. Сустрэча з землякамі, якія гавораць на роднай мове, была для мяне прыемнай нечаканасцю. Гэта былі амерыканцы. Ні знешнім выглядам, ні манерамі не адрозніваюцца яны ад карэнных жыхароў.

Прызнаюся, я не чакаў такой цеплыні, сардэчнасці, добразычлівасці ад сваіх землякоў. Гэта, здаецца, галоўнае, што адрознівае беларусаў ад амерыканцаў, у асноўным халодных і стрыманых у адносінах да госця.

Сярод землякоў, з якімі была магчымасць пазнаёміцца блізка, хочацца прыгадаць доктара Янку Запрудніка, высокаадукаванага чалавека, знаўцу гісторыі Беларусі, вельмі сімпатычных Сяргея Мажэйку і Валодзю Машанскага, святара Васіля Андраюка, які правадзіў малебен па-беларуску, пранікнёна, з любоўю да прыхажан. Успамінаю Пятра Звонкага — цудоўнага выканаўцу задушэўных беларускіх народных песень, і інжынера Алекса Сільвановіча — прыемнага чалавека і выдатнага спецыяліста па камп'ютэрах.

Хто яны, гэтыя беларусы? Калі і які лёс закінуў іх у Амерыку? Галоўным чынам — гэта эмігранты перадваеннага, ваеннага і пасляваеннага часу. Многія ў першы перыяд другой сусветнай вайны, у асноўным з Заходняй Беларусі, былі мабілізаваны ў польскую армію, а пасля паражэння Польшчы рассыпаліся па свеце. Затым, з фарміраваннем арміі Андэрса, служылі ў яе радах, ваявалі з немцамі ў Італіі. Былі і такія, хто, ашуканы абяцанкамі аб адраджэнні Беларусі, утварэнні незалежнай Беларускай народнай рэспублікі, уступілі ў ваенныя фарміраванні нацыянальнай арміі. Адны гэта зрабілі пад уздзеяннем патрыятычных пачуццяў, другія — ад нянавісці да сталінскага рэжыму, які падарыў народу жахлівыя рэпрэсіі. Зараз ў Амерыцы аб'ядна́ла іх любоў да краю, роднай мовы, да праваслаўнай царквы. Праваслаўная царква — духоўны цэнтр абшчыны, месца сустрэч у дні рэлігійных і нацыянальных свят. Пры цэрквах утвораны клубы з канцэртнымі заламі, барамі, рознымі гульнямі. Такія цэнтры ёсць і ў іншых штатах Амерыкі. Найбольш актыўныя абшчыны ў Клііўлендзе, Чыкага і Нью-Йорку.

Моцна ўразілі мяне Беларускія могілкі. Яны здзіўляюць нас сваёй манументальнасцю і мастацкасцю, непаўторным афармленнем. Куды ні глянеш — вакол нашы беларускія, родныя прозвішчы. Уразілі мяне і помнікі беларускім воінам, загінуўшым у першую і другую сусветныя войны, з нацыянальным гербам, апавітыя бела-чырвона-белымі і амерыканскімі сцягамі.

Звяртае на сябе ўвагу высокі ўзровень жыцця беларусаў у Амерыцы, высокая культура іх быту. Дагледжаныя садкі, газоны, незабыўная архітэктура дамоў, выдатныя дарогі. (З горыччу ўспамінаю нядаўняе наведванне свайго роднага Лебедзева ў Маладзечанскім раёне на Міншчыне. Паўвека назад гэта было шумнае мястэчка, а зараз, хоць і абноўленае некаторымі новымі будынкамі, але да сораму запушчанае, у цэнтры гразь, бездарожжа).

Мне пашчасціла пабыць на святочных урачыстасцях у цэрквах і клубах штата Нью-Джэрсі. Гэта былі пасямейнаму цёплыя, прыемныя сустрэчы з беларускімі песнямі, якія спявалі ўсе пранікнёна, з натхненнем і пашанай да кожнага слоўца.

Часцей мне даводзілася сустракацца з прадстаўнікамі старэйшага пакалення, з самімі эмігрантамі, добразычлівымі і спакойнымі, вельмі ўважлівымі да субяседніка.

Новае пакаленне значна адрозніваецца ад сваіх бацькоў. Яно вырасла і выхавана ў Амерыцы пры паўнейшай ізаляцыі ад Радзімы продкаў. Адсюль і не надта добрае валоданне беларускай мовай, абыякавасць да гісторыі, культуры і духоўных каштоўнасцей Беларусі. Назіраецца працэс духоўнага вымірання абшчыны. Гэты працэс можна суняць, калі наладзіць нармальныя сувязі з бацькаўшчынай, як гэта прадумана робіцца між армянамі і прыбалтыйцамі. Але, на шчасце, гэта датычыцца не ўсёй моладзі. Ёсць суполкі, якія захоўваюць і прапагандуюць усё роднае, як найдаражэйшы бацькоўскі скарб. У апошні час гэтыя суполкі сталі яшчэ больш актыўнымі ў сувязі з культурным і палітычным рухам на Беларусі за адраджэнне мовы, гісторыі, культурнай спадчыны.

У амерыканскіх беларусаў наладжаны цесныя сувязі з беларусамі Беласточчыны. Шкада, што няма такіх кантактаў у іх з моладдзю Беларусі.

Цікавае творчае жыццё інтэлігенцыі абшчыны. У асноўным, гэта новае пакаленне. Працэнт маладых беларусаў з вышэйшай адукацыяй вышэйшы за сярэднеамерыканскі. Тут выдаюцца кнігі і газета «Беларусь» на беларускай мове. Дзякуючы намаганням інтэлігенцыі праведзены і апублікаваны цікавыя даследаванні па гісторыі і культуры Беларусі.

Магчыма, сустрэчы вучоных, гісторыкаў, дзеячаў культуры з абодвух бакоў маглі б толькі прынесці карысць, дапамаглі б скласці праўдзівую гісторыю Беларусі, розумам і рукамі саміх амерыканскіх беларусаў. У замежных архівах ёсць нямала дакументаў, якія маглі б паслужыць высвятленню белых плям у нашай гісторыі.

Балюча, што мы, беларусы, якія жывём на сваёй зямлі, не ведаем, а часам адракаемся ад роднай мовы, не хочам ведаць сваёй гісторыі, не беражом сваёй спадчыны, так як гэта робяць ініцыятыўныя, энергічныя амерыканскія беларусы.

Сустрэчы з землякамі ў Амерыцы пакінулі ў сэрцы добрыя пачуцці. Наш абавязак — як мага больш развіваць узаемасувязі з беларусамі ўсёй зямлі.

Я. ШЫРАЕЎ,
доктар тэхнічных навук, прафесар, член рады Маскоўскага таварыства беларускай культуры імя Францішка Скарыны,
г. Масква.

У ГАСЦЯХ — «ВАСІЛЁК»

У Мінску гасціў танцавальны фальклорна-этнаграфічны ансамбль «Васілёк» з ЗША. Адметная рыса калектыву — у яго склад уваходзяць дзеці выхадцаў з Беларусі, якія пакінулі яе па розных прычынах у розны час.

Гасцей з-за акіяна сустракалі ў беларускім таварыстве «Радзіма». Самадзейныя артысты з Амерыкі зрабілі экскурсію па Мінску, наведалі Курапаты.

Два дні ў Палацы культуры Белсаўпрофа госці паказалі гледачам фальклорны канцэрт-вечарыну. Яны прымалі ўдзел у святкаванні Купалля ў Вязынцы.

НАШ КАР.

НА БЛАКІТНЫМ ЭКРАНЕ

З 9 ПА 15 ЛІПЕНЯ

9 ліпеня. 22.00

КОЛА ЎДАЧЫ

Музычная гульня-віктарына. Прамая лінія.

10 ліпеня. 17.00

НАШЫ ГОСЦІ

Дзяржаўны рускі драматычны тэатр з Улан-Удэ.

Гледачы пазнаёмяцца з артыстамі тэатра, галоўным рэжысёрам заслужаным дзеячам мастацтваў РСФСР А. Бурковым. Убачаць урыўкі са спектакляў «Медэя» і «Лаліта».

Вядзе перадачу М. Гарэцкая.

13 ліпеня. 19.40

«ДЗВІНА»

Літаратурна-мастацкі часопіс з Віцебска.

Першая старонка часопіса прысвячаецца 450-годдзю з дня нараджэння выдатнага беларускага асветніка В. Цяпінскага.

Наступная — пазнаёміць з жыццём і творчасцю нашага суайчынніка — мастака А. Ахала-Вала, які жыве ў Фінляндыі.

Паэт У. Папковіч пазнаёміць са сваімі новымі вершамі.

Гледачы ўбачаць урыўкі дабрачыннага вечара «Ахвяруем дзецям Чарнобыля».

14 ліпеня. 16.50

«А ГАРМОНІК ГРАЕ, ГРАЕ...»

Конкурс гарманістаў і прыпевачніц Горацкага раёна Магілёўскай вобласці.

15 ліпеня. 14.15

«ВЯРТАЮЧЫ ЗГАНЬБАВАНЫЯ СВЯТЫНІ»

Аднаўленне царквы святой Троіцы ў вёсцы Лебедзева Маладзечанскага раёна.

15 ліпеня. 22.45

ШОУ-СПАТКАННЕ

Прымаюць удзел эстрадныя выканаўцы Беларусі і Украіны. Вядучыя праграмы — А. Вавілаў, Т. Міленіна, В. Ліфанчук.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и совета Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

Літаратура і Мастацтва

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.
Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 06313 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ, Віталь ТАРАС — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел інфармацыі: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА, Уладзімір ЯГОЎДЗІК — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы: Вячаслаў ЛАПЦІК — 33-24-62; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62.

Пры передруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе.

Намеснік галоўнага рэдактара Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Ніна́пар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОЎ.